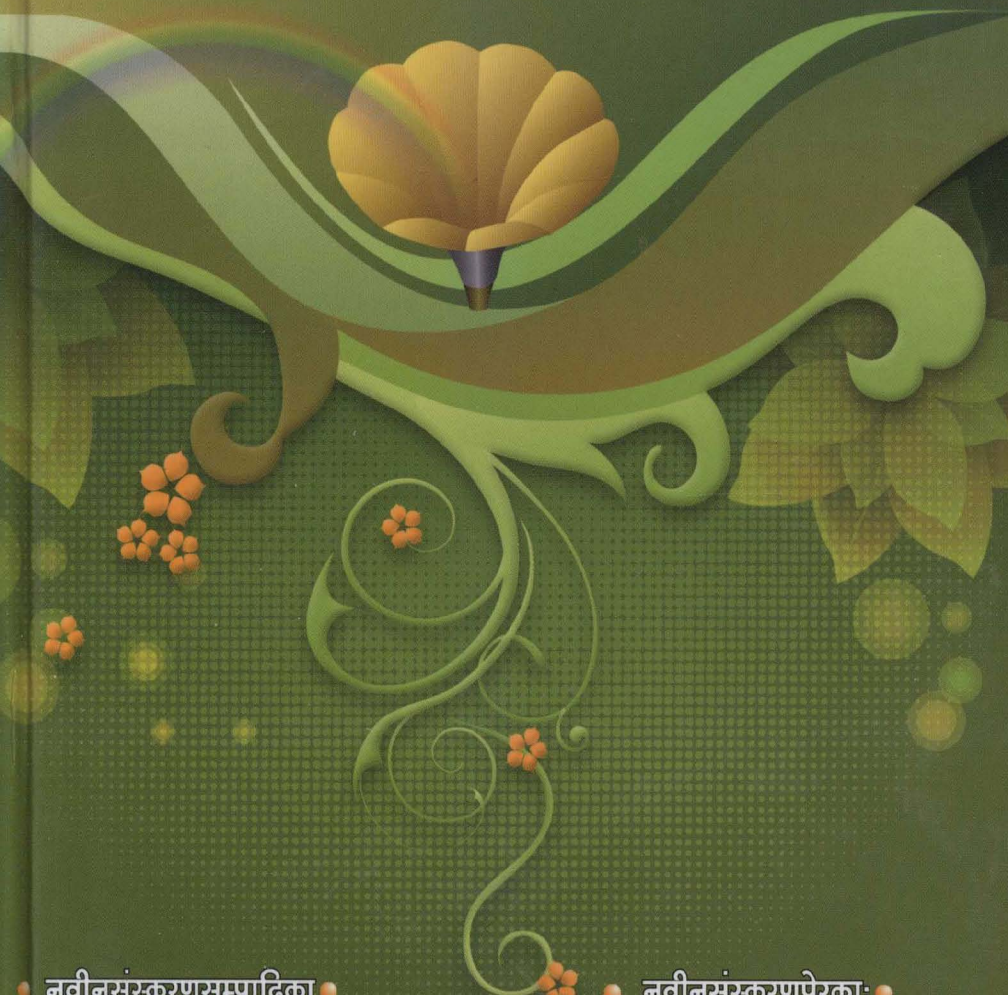

सिरिजिणमाणिकविरइअं

सिरिकुम्भापुत्तचरिअम्

● नवीनसंस्करणसम्पादिका ●
साध्वी चन्दनबालाश्री

● नवीनसंस्करणप्रेरका: ●
पंन्यास श्रीवज्रसेनविजयगणिवर्या:

● प्रकाशक: ●

भद्रकर प्रकाशन - अहमदाबाद

सिरिजिणमाणिक्कविइअं
अणंतहंसविइयं वा
सिरिकुम्मापुत्तचरिअम्

नवीनसंस्करणप्रेरकाः
पंन्यास श्रीवज्रसेनविजयगणिवर्याः

नवीनसंस्करणसम्पादिका
साध्वी चन्दनबालाश्री

सिरिकुम्मापुत्तचरिअम्

● ग्रन्थकाराः ●

परमपूज्याचार्यवर्यश्रीहेमविमलसूरिशिष्य-
जिनमाणिक्यविजयमहाराजाः

● नवीनसंस्करणप्रेरकाः ●

परमपूज्यपंन्यासश्रीवज्रसेनविजयगणिवर्याः

● नवीनसंस्करणसम्पादिका ●

परमपूज्यव्याख्यानवाचस्पतिआचार्यभगवन्तश्रीमद्विजय-
रामचन्द्रसूरीश्वराणां साम्राज्यवर्ती
परमपूज्यप्रवर्तिनीश्रीरोहिताश्रीजीमहाराजानां शिष्यरत्ना च
साध्वी चन्दनबालाश्री

● प्रकाशकः ●

भद्रंकर प्रकाशन

अहमदाबाद

- ग्रन्थनाम : सिरिकुम्पापुत्तचरिअम्
 ग्रन्थकार : श्रीजिनमाणिक्यविजयमहाराजाः
 संस्कृतछायानुवादकर्ता : न्यायव्याकरणतीर्थपण्डित हरगोविन्ददासः
 गुजरातीभावानुवादकारः : पंडित अभृत पटेल
 हिन्दीभावानुवादकार : पण्डित अमृत पटेल
 English Translated by : K. V. Abhyankar
 नवीनसंस्करणप्रेरक : परमपूज्यपंन्यासश्रीवज्रसेनविजयगणिवर्याः
 नवीनसंस्करण
 सम्पादिका : साध्वीश्रीचन्दनबालाश्री
 प्रकाशक : भद्रंकरप्रकाशन
 नवीनसंस्करण : वीर सं. २५३५ वि.सं. २०६५
 मूल्य : रु. १२५-००
 पत्र : २६+१६६
 © : BHADRANKAR PRAKASHAN, 2009

प्राप्तिस्थान

- अहमदाबाद : भद्रंकर प्रकाशन
 ४९/१ महालक्ष्मीसोसायटी
 शाहीबाग, अहमदाबाद-३८०००४
 फोन : ०७९-२२८६०७८५
 अहमदाबाद : सरस्वती पुस्तक भंडार
 हाथीखाना, रतनपोल, अहमदाबाद-३८०००९
 फोन : ०७९-२५३५६६९२
 अक्षरांकन : विरति ग्राफिक्स, अहमदाबाद
 फोन : ०७९-२२६८४०३२
 मुद्रक : तेजस प्रिन्टर्स अहमदाबाद
 फोन : ०७९-२२१७२२७१
 (मो.) ९८२५३ ४७६२०

परमपूज्या समतामूर्ति गुरुवर्याश्री
प्रवर्तिनी साध्वी रोडिताश्रीजमडाराजनी
पुण्यस्मृतिने
सादर समर्पण

શ્રુતભક્તિ-અનુમોદના

લાભાર્થી

પરમપૂજ્ય પ્રશાંતમૂર્તિ આચાર્યભગવંતશ્રીમદ્વિજય રાજેન્દ્રસૂરીશ્વરજીમહારાજના આજ્ઞાવર્તિની પરમપૂજ્ય સરળસ્વભાવી સાધ્વીશ્રી રોહિતાશ્રીજીમહારાજના શિષ્યરત્ના પરમતપસ્વી પર ૧ અક્રમતપના આરાધિકા સાધ્વીશ્રી નિર્મળગુણાશ્રીજીમહારાજ તથા વ્યવહારકુશલા સાધ્વીશ્રી અક્ષિતગુણાશ્રીજીમહારાજના સદ્દુપદેશથી

પોરવાલ આરાધનાભવન જૈનસંઘ

ભિવંડી

અને

ઉમરા શ્રાવિકા જૈનસંઘ

સુરત

જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી આ ગ્રંથ પ્રકાશનનો લાભ લીધેલ છે.

આપે કરેલી શ્રુતભક્તિની અમો હાર્દિક અનુમોદના કરીએ છીએ અને ભવિષ્યમાં પણ આપ ઉત્તરોત્તર ઉત્તમકક્ષાની શ્રુતભક્તિ કરતાં રહો એવી શુભેચ્છા પાઠવીએ છીએ.

લિ. ભદ્રંકર પ્રકાશન

“ભાવો ભવુદહિતરણી,
ભાવો સગ્ગાપવગ્ગપુરસરણી
ભવિયાણં મંણિચિંતિઅ-
અચિંતચિંતામણી ભાવો” ॥

[સિરિકુમ્માપુત્તચરિણ / શ્લોઁ ૬]

“ભાવધર્મ સંસારસાગરથી પાર ઉતારનાર છે, સ્વર્ગ અને મોક્ષનગરમાં જવા માટેનો માર્ગ પણ ભાવધર્મ છે, ભવિકજનોનાં મનવાંછિત પૂરનાર અચિન્ત્ય ચિન્તામણિ ભાવધર્મ છે.”

પ્રકાશકીય

કુમ્માપુત્ત-કૂર્માપુત્ર પ્રત્યેકબુદ્ધકેવલીનું આ પ્રાકૃતભાષામાં રચિત કાવ્ય છે. આ કાવ્યમાં ૧૯૮ ગાથાઓ છે.

આ કાવ્યના કર્તાતપાગચ્છના પરમપૂજ્ય આચાર્યભગવંત શ્રીમદ્વિજય હેમવિમલસૂરીશ્વરજીમહારાજના શિષ્યરત્ન પરમપૂજ્ય જિનમાણિક્ય-વિજયમહારાજ કે પરમપૂજ્ય જિનમાણિક્યવિજયમહારાજના શિષ્યરત્ન પરમપૂજ્ય અનંતહંસવિજયમહારાજ છે.

જૈનવિવિધસાહિત્યશાસ્ત્રમાલાના ૧૩માં પુષ્પરૂપે શ્રીમજિજન-માણિક્યવિનિર્મિત-કુમ્માપુત્તચરિત્તં ન્યાય-વ્યાકરણતીર્થ પંડિત હરગોવિંદદાસ દ્વારા સંશોધિત અને સંસ્કૃતછાયાથી વિભૂષિત વીર સંવત્ ૨૪૪૫, વિક્રમ સંવત્ ૧૯૭૫, ઈ. સ. ૧૯૧૯માં પ્રકાશિત થયેલ છે.

તથા

ગુજરાત કૉલેજ દ્વારા પ્રો. કે. વી. અભ્યંકરે સંપાદિત કરેલ પુસ્તક ઈ.સ. ૧૯૩૩માં પ્રકાશિત થયેલ છે.

કુમ્માપુત્તચરિત્તમ્નું આ નવીનસંસ્કરણ ઉપરોક્ત બંને પુસ્તકો જીર્ણ થઈ ગયેલા હોવાથી તેના આધારે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. ગુજરાત કૉલેજના સંસ્કૃત અને અર્ધમાગધીભાષાના પ્રો. કે.વી. અભ્યંકરે અનેક પ્રતોના આધારે પુનઃ સંપાદન કરેલ હોવાથી તે પુસ્તકમાંથી આ ચરિત્ર અને હ.પ્રતોના પાઠભેદો નવીનસંસ્કરણમાં લીધાં છે.

જૈન વિવિધસાહિત્યશાસ્ત્રમાલાના પુસ્તકમાંથી ગુર્જરદેશાન્તર્ગત રાજધન્યપુરવાસ્તવ્ય શ્રેષ્ઠિક્રમચંદ્રના પુત્ર કલિકાતા વિશ્વવિદ્યાલયમાં સંસ્કૃત-પ્રાકૃત અધ્યાપકપરીક્ષક ન્યાય-વ્યાકરણતીર્થની પદવીને પામેલા પંડિત હરગોવિંદદાસ દ્વારા સંસ્કૃત છાયા કરવામાં આવી છે તે આ નવીનસંસ્કરણમાં સંસ્કૃતછાયાનુવાદ તરીકે આપવામાં આવેલ છે.

ભાવધર્મના પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર તથા ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રચરિત્ર ભાવધર્મ કા માહાત્મ્ય આ બંને ગુજરાતી અને હિંદી ભાવાનુવાદ કાવ્યસાહિત્ય વિદ્વાન પંડિત અમૃતભાઈ પટેલે નવા તૈયાર કરી આપેલ છે, તે આમાં લીધેલ છે.

Kummaputta-Chariam અંગ્રેજી અનુવાદ પ્રો. કે. વી. અભ્યંકરના પુસ્તકમાંથી લીધેલ છે.

આ રીતે આ નવીસંસ્કરણ પ્રાકૃતચારિત્ર, સંસ્કૃતછાયાનુવાદ, ગુજરાતી, હિંદી અને અંગ્રેજી ભાવાનુવાદ આ પાંચ ભાષાઓથી સમૃદ્ધ થઈને અને પરિશિષ્ટોથી વધુ સુશોભિત બની અમારી સંસ્થા દ્વારા પ્રકાશિત થઈ રહેલ છે તે અમારા માટે અતિ આનંદનો વિષય છે.

આ નવીસંસ્કરણનું સંપાદન કાર્ય પરમપૂજ્ય, પરમારાધ્યપાદ શ્રીમદ્વિજયરામચંદ્રસૂરીશ્વરજીમહારાજના શિષ્યરત્ન પરમપૂજ્ય અધ્યાત્મયોગી પંન્યાસપ્રવર શ્રીભદ્રંકરવિજયજીમહારાજના શિષ્યરત્ન હાલારના હીરલા પરમપૂજ્ય આચાર્યભગવંત શ્રીકુંદકુંદસૂરીશ્વરજી-મહારાજના શિષ્યરત્ન પરમપૂજ્ય પંન્યાસપ્રવર શ્રીવજ્રસેનવિજયજી-મહારાજસાહેબની પ્રેરણાથી પરમપૂજ્ય, વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ શ્રીમદ્વિજય-રામચંદ્રસૂરીશ્વરજીમહારાજના સામ્રાજ્યવર્તી તથા પરમપૂજ્ય સરળ-સ્વભાવી પ્રવર્તિની સાધ્વી શ્રીરોહિતાશ્રીજીમહારાજના શિષ્યરત્ના સાધ્વી ચંદનબાલાશ્રીજીમહારાજે કરેલ છે.

પૂજ્ય સાધ્વી ચંદનબાલાશ્રીજીમહારાજે પોતાની નાદુરસ્ત રહેતી તબીયતમાં પણ પૂજ્ય પંન્યાસજીમહારાજના પ્રેરક પરિબળને ઝીલીને ભાવધર્મના પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું આ પ્રાકૃત ચરિત્ર ચરિત્ર સંપાદિત કરીને પ્રકાશિત કરવાનો અમારી સંસ્થાને જે લાભ આપ્યો છે, તે બદલ અમારી સંસ્થા તેમની ઋણી છે. તેમના દ્વારા ભવિષ્યમાં પણ આવા ઉત્તમગ્રંથો સંપાદિત થઈને પ્રકાશિત થતાં રહે અને અમારી સંસ્થાને પ્રકાશિત કરવાનો લાભ મળતો રહે એવી અમે અભિલાષા રાખીએ છીએ.

જૈન વિવિધસાહિત્યશાસ્ત્રમાલાથી - પં. હરગોવિંદદાસ દ્વારા સંશોધિત-સંપાદિત મુદ્રિત પુસ્તક તથા ગુજરાત કૉલેજથી પ્રો. કે. વી. અભ્યંકર દ્વારા સંપાદિત મુદ્રિત પુસ્તક આચાર્યશ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ જ્ઞાનમંદિર - કોબાથી અમને મળેલ છે તે બદલ અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ, તેમજ આ નવીનસંસ્કરણ પ્રકાશનના સુઅવસરે અમે પૂર્વના સંપાદકોનો, પ્રકાશકોનો, તે તે સંસ્થાઓનો અને નવીનસંસ્કરણના પ્રેરકશ્રીનો અને સંપાદિકાશ્રીનો પં. અમૃતભાઈ પટેલનો, અંગ્રેજી પ્રૂફવાચન કરી જરૂરી શુદ્ધિકરણ કરી આપનાર અશ્વિનભાઈ શાહનો તથા આ કાર્યના અક્ષરમુદ્રાંકન માટે વિરતિગ્રાફિક્સવાળા અખિલેશભાઈ મિશ્રાનો અને મુદ્રણકાર્ય માટે તેજસપ્રિન્ટર્સવાળા તેજસભાઈનો પણ ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

ગૃહસ્થજીવનમાં જ ભાવધર્મની ભાવના ભાવતાં ભાવતાં પ્રત્યેકબુદ્ધ કેવલી બનનારા કૂર્માપુત્રના ચરિતમાંથી વિશિષ્ટ સાર ગ્રહણ કરી ભાવધર્મની ધારામાં આરૂઢ બની ક્ષપકશ્રેણિ માંડી સૌ કૌઈ ભવ્યજીવો મુક્તિસુખને પ્રાપ્ત કરીએ એ જ શુભભાવના !!

— ભદ્રંકર પ્રકાશન

१ प्रस्तावना

अयं दान-शील-तपो-भावरूपेषु धर्मप्रकारेषु भावधर्मप्राधान्य-
व्यावर्णनपरः कूर्मापुत्रचरितनामा लघीयान् कथाग्रन्थः श्रीहेमविमल-
सूरिशिष्येण श्रीजिनमाणिक्याख्येन विदुषा विनिर्मित इति ग्रन्थस्या-
स्यान्त्यगाथाया विज्ञायते ।

श्रीहेमविमलसूरयश्च तपागच्छपट्टावल्यादौ विक्रमीयषोडश-
शताब्द्यां लब्धसत्ताकतया प्रसिद्धाः अत एतद्ग्रन्थप्रणयनसमयोऽपि स
एवानुमीयते ।

— हरगोविन्दः ।

---

१. जैनविविधसाहित्यशास्त्रमाला (१३) मुद्रितपुस्तके इयं प्रस्तावनाऽस्ति ।

ભાવધર્મનું માહાત્મ્ય...!!

“દાણાણમભયદાણં, નાણાણ જહેવ કેવલં નાણં ।
ઙ્ઙાણાણ સુક્કઙ્ઙાણં, તહ ભાવો સવ્વધમ્મેસુ” ॥

[કુમ્માપુત્તચરિણ / શ્લો. ૧૧૧]

“જેમ દાનમાં અભયદાન, જ્ઞાનમાં કેવલજ્ઞાન, ધ્યાનમાં શુક્લધ્યાન શ્રેષ્ઠ છે; તેમ બધા ધર્મોમાં ભાવધર્મ શ્રેષ્ઠ છે.”

ભાવધર્મનાં પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું આ ચરિત્ર નાનું પણ અતિ ભાવગર્ભિત હોવાથી ભાવધર્મની વૃદ્ધિને કરનારું છે.

જેમ જીર્ણ થઈ ગયેલાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો એ શ્રાવકજીવનનું પરમકર્તવ્ય છે, તેમ જીર્ણ થઈ ગયેલા ગ્રંથોનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો એ સાધુભગવંતોનું અને શ્રાવકોનું પરમકર્તવ્ય છે, પૂર્વના વિશિષ્ટ શ્રુતધર આચાર્યભગવંતો આદિ મહાપુરુષો દ્વારા અનેક ગ્રંથોની રચના થઈ છે અને તે તે ગ્રંથો વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ ધરાવતાં મહાપુરુષો દ્વારા સંપાદિત થઈને પ્રકાશિત થયાં છે. એ જ રીતે આ કુમ્માપુત્તચરિઅમ્ ગ્રંથ પણ નવીનસંસ્કરણરૂપે પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. પૂર્વના પ્રકાશનો જીર્ણ થઈ ગયેલાં હોવાથી આ ગ્રંથના નવીનસંસ્કરણનું કાર્ય કરવા માટે મેં શ્રુતોપાસિકા સાધ્વીચંદનબાલાશ્રીને પ્રેરણા કરી અને

તેમણે પણ મારી પ્રેરણાને ઝીલીને પોતાની નાદુરસ્ત રહેતી તબીયતમાં પણ શ્રુતભક્તિનું આ કાર્ય સહર્ષ કરીને શ્રુતપ્રત્યેની, પૂર્વના મહાપુરુષો પ્રત્યેની ઉત્તમભક્તિ કરીને મહાન પુણ્યોપાર્જન કરવા સાથે સ્વ-પર ઉપકારક એવું આ નવીનસંસ્કરણના સંપાદનનું કાર્ય કરીને સ્વઆત્મશ્રેયઃ સાધ્યું છે.

ભાવધર્મની આરાધના કરતાં કરતાં તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરીને ગૃહસ્થાવસ્થામાં વસતાં કૂર્માપુત્રે કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું તેમ ભાવધર્મની આરાધનામાં લીન બનીને આપણે સૌ પણ શુક્લધ્યાન ઉપર આરૂઢ થઈને ક્ષપકશ્રેણિ પ્રાપ્ત કરીને, કેવલજ્ઞાનને પામીને, અષ્ટકર્મવિનિર્મુક્ત બનીને, નિજશુદ્ધયેતનાને પ્રાપ્ત કરી શાશ્વત સુખના ભોક્તા બનીએ. એ જ શુભકામના !!

— પંચાસ વજ્રસેનવિજય

૧સંપાદકીય

ઋષિભાષિતસૂત્રના સાતમા અધ્યયનમાં ‘કુમ્માપુત્ત’ પ્રત્યેકબુદ્ધ વિશે વાત છે. તેમના ચરિત્ર ઉપર આ પ્રાકૃત કાવ્ય છે, આમાં ૧૮૮ ગાથાઓ છે. આ કૃતિમાં ૫૩, ૧૧૩, ૧૬૧ સંસ્કૃતપદ્ય, ૧૨૧-૧૨૨ અપભ્રંશમાં તથા બે ગદ્ય ભાગ અર્ધમાગધીમાં આવે છે.

ભાવધર્મના પ્રભાવ ઉપર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું આ ચરિત્ર લઘુ પણ અતિભાવગર્ભિત હોવાથી રોચક છે.

દાણ-તવ-સીલ-ભાવણભેદ્દિ ચઝવ્વિહો હવઙ્ગ ધમ્મો ।

સવ્વેસુ તેસુ ભાવો મહપ્પભાવો મુણેયવ્વો ॥

[કુમ્માપુત્તચરિત્ર / શ્લો. ૫]

“દાન, શીલ, તપ અને ભાવ આ ચાર પ્રકારે ધર્મ છે. તે ધર્મભેદોમાં ભાવધર્મનો પ્રભાવ ઘણો મોટો છે.” આ પ્રમાણે પરમાત્મા મહાવીરપ્રભુ દેશનામાં કહી રહ્યા છે:

કુમ્માપુત્તચરિય

પરમપૂજ્ય આચાર્યવર્યહેમવિમલસૂરિમહારાજાના શિષ્યરત્ન

૧. આ સંપાદકીય લખાણમાં જૈ.બૃ.સા. ઈતિહાસ ગુજરાતી આવૃત્તિ ભા.૬ તથા પાઈઅભાષાઓ અને સાહિત્ય નવી આવૃત્તિ તથા જૈ. સા. સં. ઈતિહાસ નવી આવૃત્તિમાંથી કેટલુંક લખાણ સાભાર ઉદ્ધૃત કરીને લીધેલ છે. સંપા.

^૨પૂ. જિનમણિક્યવિજયમહારાજાએ કે પછી એમના શિષ્યરત્ન
^૩પૂ. અનંતહંસવિજયમહારાજાએ ઠકુમ્માપુત્રચરિયં ૧૮૮ પદોમાં રચ્યું
 છે. પં. હરગોવિંદદાસના સંસ્કરણમાં ૧૮૬ પદો છે. (તેમાં વચ્ચેના
 ઉદ્ધરણ પદોના નંબર ગણ્યા નથી.) આ કૃતિમાં ભાવની શુદ્ધિનો પ્રભાવ
 વર્ણવાયો છે. ગૃહસ્થદશામાં પણ કેવળજ્ઞાન મેળવનાર અને જઘન્ય
 અવગાહનાવાળા કૂર્માપુત્રનું આ ચરિત્ર છે.

[પાઈઅભાષાઓ અને સાહિત્ય પૃ. ૯૩]

૨. હેમવિમલસૂરિના શિષ્ય જિનમણિક્યે પ્રા.માં કૂર્માપુત્ર ચરિત્ર રચ્યું (પી.
 ૩ નં. ૫૮૮) જૈ.સા.સં.ઈ. પૃષ્ઠ ૩૪૦.
૩. પરમપૂજ્ય અનંતહંસમહારાજાએ સંસ્કૃતમાં દૃષ્ટાંતરત્નાકર અને
 ગુજરાતીમાં બારવ્રતસજ્જાય અને ઈલાપ્રાકારચૈત્યપરિપાટી રચ્યાનો
 ઉલ્લેખ પ્રો. કે. વી. અભ્યંકરની પુસ્તકમાં અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનામાં મળે
 છે.
૪. આની એક હાથપોથી વિ. સં. ૧૫૯૬ જેટલી પ્રાચીન મળે છે. આનો
 ઉપયોગ પ્રો. કે. વી. અભ્યંકરે એમની આવૃત્તિમાં કર્યો છે. આ
 આવૃત્તિમાં પ્રારંભમાં અંગ્રેજીમાં પ્રસ્તાવના છે. અંતમાં ઋષિમંડલની
 શુભવર્ધનગણિકૃત વૃત્તિ (ખંડ-૨)માંથી સંસ્કૃતમાં 'કૂર્માપુત્રર્ષિકથાનક'
 પરિશિષ્ટ તરીકે આપ્યું છે. ત્યારબાદ અંગ્રેજીમાં ટિપ્પણો, પાઈય-અંગ્રેજી
 શબ્દકોશ અને અંગ્રેજી ભાષાંતર અપાયાં છે. આ મહત્વની આવૃત્તિ
 ઈ. સ. ૧૯૩૧માં પ્રો. અભ્યંકરે જ પ્રસિદ્ધ કરી છે. આ પૂર્વે આ કૃતિ
 પં. હરગોવિંદદાસની સંસ્કૃત છાયા સાથે જૈ.વિ. સા. શા. તરફથી વિ.
 સં. ૧૯૭૫માં (વી. ૨૫૦૦માં પ્ર. પ્રાકૃતભાષા પ્રચારસમિતિ પાર્થડીથી
 અને ઈ. સ. ૧૯૯૧માં પ્ર. આગમ અહિંસા સમતા એવં પ્રાકૃત સંસ્થાન
 ઉદયપુરથી) છપાઈ છે.

[પાઈઅભાષાઓ અને સાહિત્ય પૃ. ૯૩ ટી.]

કુમ્માપુત્રકથાનક સાર -

એક વખત પરમાત્મા મહાવીરસ્વામીએ સમવસરણમાં દાન, તપ, શીલ અને ભાવનારૂપ ચાર પ્રકારના ધર્મનો ઉપદેશ આપી, કુમ્માપુત્ર(કૂર્માપુત્ર)નું ઉદાહરણ આપી કહ્યું કે ભાવશુદ્ધિને કારણે કૂર્માપુત્ર ગૃહવાસમાં પણ કેવલજ્ઞાન પામ્યા હતા. કુમ્માપુત્ર રાજગૃહના રાજા મહેન્દ્રસિંહ અને રાણી કુમ્માના પુત્ર હતા. તેમનું અસલ નામ 'ધર્મદેવ' હતું, પરંતુ તેમને 'કુમ્માપુત્ર' નામથી પણ સૌ બોલાવતા હતા. તેમણે બચપણમાં જ વાસનાઓને જીતી લીધી હતી અને પછી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. જો કે તેમને ઘરમાં રહેતાં રહેતાં જ સર્વજ્ઞત્વ પ્રાપ્ત કરી લીધું હતું, છતાં માતા-પિતાને દુઃખ ન થાય તે ખાતર દીક્ષા ગ્રહણ ન કરી. તેમને ગૃહસ્થાવસ્થામાં કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાનું કારણ એ હતું કે તેમને પૂર્વભવોમાં પોતાના સમાધિમરણની ક્ષણોમાં ભાવશુદ્ધિ જાળવવાનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

કર્તા અને રચનાકાળ -

આ કાવ્યના કર્તા તપાગચ્છના પરમપૂજ્ય આચાર્યવર્યશ્રીમદ્વિજય હેમવિમલસૂરિમહારાજના શિષ્યરત્ન પરમપૂજ્ય જિનમાણિક્ય-વિજયજીમહારાજ યા એમના શિષ્યરત્ન પરમપૂજ્ય અનંતહંસવિજય-મહારાજ છે કેટલાક વિદ્વાન પરમપૂજ્ય અનંતહંસવિજયમહારાજને આ કાવ્યના વાસ્તવિક કર્તા માને છે, જ્યારે કેટલાક તેમના ગુરુ પરમપૂજ્ય જિનમાણિક્યવિજયમહારાજને આ કાવ્યના કર્તા માને છે. કૃતિમાં રચનાકાળ જણાવ્યો નથી, પરંતુ તપાગચ્છપટ્ટાવલીમાં પરમપૂજ્ય આચાર્યભગવંત શ્રીમદ્વિજય હેમવિમલસૂરિમહારાજને ૫૫માં આચાર્ય મનાયા છે અને તેમનો સમય ૧૬મી સદીનો પ્રારંભ બરાબર બંધ બેસે છે, આથી પ્રસ્તુત કાવ્યનો કાળ ૧૬મી સદીનો પૂર્વાર્ધ માની શકાય.

[જૈ. બૃ. સા. ઈ. પૃષ્ઠ / ૧૬૭]

પ. આ કૃતિમાં કુમ્માપુત્રના પૂર્વભવોની પણ કથા આપવામાં આવી છે.

નવીનસંસ્કરણ અંગે -

કુમ્માપુત્તયરિઅમ્ના મુદ્રિત બે પુસ્તકો અમને પૂ. આચાર્યશ્રી કૈલાસસાગરસૂરિજ્ઞાનમંદિર કોબાથી પ્રાપ્ત થયા. બંને પુસ્તકો ઘણા વર્ષો પૂર્વે પ્રકાશિત થયેલા હોવાથી જીર્ણપ્રાય: હાલતમાં જોવા મળ્યા, તેથી આ અંગે અનેક સાહિત્યગ્રંથોના સંપાદન કર્તા પરમપૂજ્યપંત્યાસશ્રી વજ્રસેનવિજયમહારાજસાહેબને જાણ કરતાં તેઓશ્રીએ પ્રેરણા કરી કે પ્રત્યેકબુદ્ધકેવલી થયેલા આવા ઉત્તમ મહાપુરુષના ચરિત્રનું નવીન-સંસ્કરણ તૈયાર થાય તો ખૂબ ઉપયોગી થશે. પૂજ્યશ્રીના એ પ્રેરક પરિબળને ઝીલીને નવીનસંસ્કરણના સંપાદનનો પ્રારંભ કર્યો.

આ નવીનસંસ્કરણમાં ગુજરાત કૉલેજથી પ્રકાશિત થયેલ પ્રો. કે. વી. અભ્યંકરે 'કુમ્માપુત્તયરિઅમ્'ની દ્વિતીયાવૃત્તિ^૬ અનેક હસ્તપ્રતોના આધારે સંશોધિત કરેલ હોવાથી એ મુદ્રિત પુસ્તકના આધારે આ નવીનસંસ્કરણ તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. સૌ પ્રથમ આ સંપાદનમાં કુમ્માપુત્તયરિઅમ્ પ્રાકૃત કાવ્ય છે, ત્યારપછી પ્રાકૃતભાષાના અનભિજ્ઞ માટે 'કુમ્માપુત્તયરિઅમ્નો પંડિત હરગોવિંદદાસે કરેલ સંસ્કૃતછાયા જૈનવિવિધસાહિત્યશાસ્ત્રમાલાથી પ્રકાશિત પુસ્તકમાં આપેલ છે તે સંસ્કૃતછાયાનુવાદ સળંગ આપેલ છે, ત્યારપછી પ્રાકૃત-સંસ્કૃતભાષાના જેઓ અનભિજ્ઞ છે તેઓ માટે ગુજરાતી અને હિંદી અનુવાદની આવશ્યકતા જણાઈ, તેથી આ અંગે કાવ્યસાહિત્ય વિદ્વાન પં. શ્રી અમૃતભાઈ પટેલને વાત કરતાં તેઓએ ભાવધર્મના પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર (ગુજરાતી ભાવાનુવાદ) તથા ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રચરિત્ર ભાવધર્મ ક્વા માહાત્મ્ય (હિંદી ભાવાનુવાદ) નવા તૈયાર કરી આપ્યા તે આપેલ છે, ત્યારપછી વર્તમાનયુગની નવી પેઢીને

૬. હસ્તપ્રતોના પાઠભેદ અંગેની માહિતી કઈ કઈ પ્રતોના પાઠભેદો લીધેલ છે તે પાછળથી પૃષ્ઠ ૨૩/૨૪ ઉપર અલગ નોંધ આપવામાં આવેલ છે.

અનુલક્ષીને પ્રાકૃત, સંસ્કૃત ગુજરાતી, હિંદી ભાષાના અનભિજ્ઞવર્ગને પણ ઉપકારક બને તે ભાવનાથી પ્રો. કે. વી. અભ્યંકરે પોતાના સંપાદનમાં અંગ્રેજી અનુવાદ કરેલ છે તે આપેલ છે. આ રીતે પ્રસ્તુત નવીનસંસ્કરણ પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, ગુજરાતી, હિંદી અને અંગ્રેજી પાંચ ભાષાઓથી સમૃદ્ધ બનેલ છે. વળી આ નવીનસંસ્કરણમાં ાપરિશિષ્ટ-૧માં પરમપૂજ્ય મુ. શ્રીશુભવર્ધનગણિ પ્રણીત ઋષિમંડલવૃત્તિ દ્વિતીયખંડમાંથી સંસ્કૃત કૂર્માપુત્રર્ષિકથાનક તથા ાપરિશિષ્ટ ૨માં આસડકવિકૃત વિવેકમંજરી ગ્રંથ ઉપરની પરમપૂજ્ય આચાર્યભગવંત શ્રીમદ્વિજય બાલચંદ્રસૂરિકૃત વૃત્તિમાંથી સંસ્કૃત કૂર્માપુત્રર્ષિકથાનક

૭. પરમપૂજ્ય જિનહર્ષવિજયમહારાજના શિષ્ય પરમપૂજ્ય સાધુવિજય-મહારાજના શિષ્ય પરમપૂજ્ય શુભવર્દ્ધનવિજયમહારાજએ તે સૂરિના રાજ્યમાં ઋષિમંડલ પર વૃત્તિ રચી છે. તેમાં દ્વિતીયખંડમાં કૂર્માપુત્રર્ષિચરિત્ર આપેલ છે. [જૈ. સં. ઈ. પૃષ્ઠ ૩૪૦ પેરા / ૭૫૫]
૮. પરમપૂજ્ય આચાર્યભગવંત શ્રીમદ્વિજય અભયદેવસૂરિમહારાજ થયા તેમનું ધર્મોપદેશામૃત પીને આસડે પોતાની વિવેકમંજરી અને ઉપદેશકંદલી રચી. તેમના શિષ્ય પરમપૂજ્ય આચાર્યભગવંત શ્રીમદ્વિજય હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ ષડ્દર્શનો અને સાહિત્યમાં નિષ્ણાત થયા, અને તેમના શિષ્ય પૂજ્યઆચાર્યભગવંત શ્રીમદ્વિજય બાલચંદ્રસૂરિમહારાજ થયા તેમણે આસડે રચેલા ગ્રંથો વિવેકમંજરી અને ઉપદેશકંદલી ઉપર ટીકાઓ રચી, વિવેકમંજરી ટીકા સં. ૧૨૪(૭)૮માં રચી (કી. ૨, ૫; પી. ૩, ૧૦૦), કે જે નાર્ગેદ્રગચ્છના પૂજ્યઆચાર્યવિજયસેનસૂરિ મહારાજે અને બૃહદ્ગચ્છના પૂજ્યઆચાર્યશ્રીમદ્વિજયપ્રદ્યુમ્નસૂરિ-મહારાજએ શોધી તથા તેમાં દેવાનંદગચ્છના પૂજ્યકનકપ્રભસૂરિ-મહારાજના શિષ્ય પૂજ્ય પ્રદ્યુમ્નસૂરિમહારાજએ સહાય કરી તે વિવેકમંજરી ટીકામાંથી આ કૂર્માપુત્રર્ષિચરિત્ર આપેલ છે.

[જૈ. સં. ઈ. પૃષ્ઠ ૨૫૫ / પેરા ૧૫૦-૧૫૧]

આપેલ છે અને ત્યારપછીના પરિશિષ્ટોમાં પ્રાકૃતકાવ્યના પદોનો અકારાદિક્રમ તથા ઉદ્ધરણ, વિશેષનામો વગેરેનો અકારાદિક્રમ આપવામાં આવેલ છે. આ રીતે પાંચ ભાષાઓથી સમૃદ્ધ અને પરિશિષ્ટોથી સુશોભિત આ ગ્રંથનું નવીન-સંસ્કરણ તૈયાર કરવામાં આવેલ છે.

ઉપકારસ્મરણ -

પરમપૂજ્ય પંન્યાસપ્રવર શ્રીવજ્રસેનવિજયમહારાજસાહેબના પ્રેરક પરિબળને ઝીલીને આ નવીનસંસ્કરણ તૈયાર કરવામાં હું તો માત્ર નિમિત્તરૂપ છું. પૂર્વના સંપાદકોએ હસ્તપ્રતો ઉપરથી અતિશ્રમસાધ્ય કાર્ય કરીને અનેક પ્રતોના પાઠભેદો અને સંસ્કૃતછાયા વગેરે સાથે પ્રકાશનો સંપાદિત કરીને પ્રકાશિત કરેલા છે તેમના ફાળે આ કાર્યનું સર્વ શ્રેયઃ આભારી છે. આ નવીનસંસ્કરણના લાભાર્થી માટે પરમપૂજ્ય સરળસ્વભાવી પ્રવર્તિની રોહિતાશ્રીજીમહારાજના શિષ્યરત્ના મારા લઘુગુરુભગિની પરમતપસ્વી ૧૦૦૮ અઠ્ઠમતપની ભાવનાથી હાલ પર ૧ અઠ્ઠમતપના આરાધિકા સાધ્વી શ્રીનિર્મળગુણાશ્રીજીમહારાજ અને એમના વિનેયરત્ના સાધ્વી અક્ષિતગુણાશ્રીજીમહારાજના સદુપદેશથી પોરવાલ આરાધનાભવન - ભિવંડી જૈનસંઘે તથા ઉમરા શ્રાવિકા- સુરત જૈનસંઘે લાભ લીધેલ છે. આ રીતે પૂર્વના પ્રકાશકોનો, સંપાદકશ્રીનો કોબાજ્ઞાનમંદિર સંસ્થાનો, પરમપૂજ્ય પંન્યાસજીમહારાજનો, ગુજરાતી - હિંદીભાવાનુવાદકારનો કૃતજ્ઞભાવે ઉપકાર સ્મરણ કરું છું.

કુમ્માપુત્રયરિઅમ્ના આ નવીનસંસ્કરણનું કાર્ય જે બે મુદ્રિત પુસ્તકોના આધારે કરેલ છે, તેમાં રહી ગયેલી અશુદ્ધિઓનું બંને પુસ્તકોમાં પાઠ મેળવીને શુદ્ધિકરણ કરવા યથાશક્ય પ્રયત્ન કરેલ છે, આમ છતાં દષ્ટિદોષથી કે અનાભોગથી રહી ગયેલી ક્ષતિઓનું વાયકવર્ગ પરિમાર્જન કરી વાંચન કરે અને જે કોઈ ક્ષતિઓ રહી ગઈ

હોય તે બદલ મિચ્છા મિ દુક્કં માંગું છું.

પ્રાંતે અંતરની એ જ શુભભાવના વ્યક્ત કરું છું કે આવા ઉત્તમ મહાપુરુષો થઈ ગયા, જેમણે ગૃહસ્થજીવનમાં ભાવધર્મની શુભ-ધ્યાનધારામાં આરૂઢ બનીને સર્વજ્ઞત્વ પ્રાપ્ત કરી કેવલજ્ઞાનને પામીને અંતરમાં જ્ઞાનના અજવાળાં પાથરી પરમૌચિત્યથી માતા-પિતાના સોપકમ આયુષ્યને લક્ષમાં લઈને માતા-પિતાની ઉત્તમભક્તિરૂપે કેવલી અવસ્થામાં ગૃહસ્થજીવનમાં રહીને માતા-પિતાના પ્રતિબોધ પામ્યાં પછી પોતે અંતે સંયમવેષને ગ્રહણ કરીને અષ્ટકર્મવિનિર્મુક્ત બનીને સ્વશુદ્ધસ્વરૂપમાં સાદિ-અનંતસ્થિતિએ વાસ કર્યો. એ રીતે આવા ઉત્તમમહાપુરુષોના ચરિત્રોમાંથી સારને ગ્રહણ કરીને લઘુકર્મી સૌ કોઈ ભવ્યાત્માઓ સર્વવિરતિધર્મને અંગીકાર કરીને ભાવની ધારામાં આરૂઢ થઈને શુક્લધ્યાન દ્વારા કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી અષ્ટકર્મવિનિર્મુક્ત બની નિજશુદ્ધચેતનાનો આસ્વાદ કરનારા બનીએ એ જ શુભકામના...!!

શિવમસ્તુ સર્વજગત:

એફ-૨ જેઠાભાઈ પાર્ક,
નારાયણનગર રોડ,
પાલડી, અમદાવાદ-૭
વૈશાખ સુદ-૧૦, વિ.સં. ૨૦૬૫,
સોમવાર, તા. ૪-૫-૨૦૦૯.

— સા. ચંદનબાલાશ્રી

जगदुत्तमजिणवरस्स धर्मकहा

“दाणतवसीलभावणभेआ चउरो हवंति धम्मस्स ।
तेसु वि भावो परमो परमोसहमसुहकम्माणं ॥१९०॥
दाणाणमभयदाणं नाणाण जहेव केवलं नाणं ।
झाणाण सुक्कझाणं तह भावो सव्वधम्मेसु ॥१९१॥
कम्माण मोहणिज्जं रसणा सव्वेसु इंदिएसु जहा ।
बंभव्वयं वयेसु वि तह भावो सव्वधम्मेसु ॥१९२॥
गिहवासे वि वसंता भव्वा पावंति केवलं नाणं ।
भावेण मणहरेणं इत्थ य अम्हे उदाहरणं” ॥१९३॥

[कुम्मापुत्तचरिये श्लोक १९०/१९३]

૧ ક્રમ્માપુત્તયરિઅમ્માં વપરાયેલ હસ્તપ્રતોની નોંધ

- હ.પ્ર. અ શાંતિસાગર ભંડાર, અમદાવાદની આ પ્રત સારી રીતે વાંચી શકાય તેવી છે, ઈ. સં. ૧૮૫૯, માગસર સુદ-૮, સં. ૧૯૧૫ લખાયેલી છે. આ પ્રતમાં ગુજરાતી બાલાવબોધ મુ. ધર્મવિજય મ. લખેલ ઈ. સં. ૧૭૭૨, ફાગણ વદ-૪, સં. ૧૮૨૮ના લખેલ છે.
- હ.પ્ર. ક જૈનાનંદ પુસ્તકાલય, સુરતની આ પ્રત ઈ. સં. ૧૯૧૬. માહસુદ-૧, સં. ૧૯૭૨ની લખેલ છે. આમાં કર્તા તરીકે પૂ.મુ.શ્રી અનંતહંસ વિ.મ.નો ઉલ્લેખ છે.
- હ.પ્ર. ખ આણંદજી કલ્યાણજી જૈનભંડાર, લિંબડીની આ પ્રત ગોત્રાકા શહેરમાં ઈ. સં. ૧૮૦૦, માગસર વદ-૬, સં. ૧૮૫૫ની લખેલ છે. આમાં કર્તા તરીકે પૂ. મુ. શ્રી જિનમાણિક્ય વિ.મ.નો ઉલ્લેખ છે. આ પ્રતમાં લહિયાના લખાણની ઘણી અશુદ્ધિઓ છે.
- હ.પ્ર. ગ હહેલાનો ઉપાશ્રય, અમદાવાદની આ પ્રત છે. આમાં ઈ. સં. સંવત્, તિથિ વિ. નથી કર્તા તરીકે પૂ. મુ. શ્રી અનંતહંસ વિ.મ.નો ઉલ્લેખ છે આ પ્રત શુદ્ધ-સુવાચ્ય છે.

-
૧. ગુજરાત કૉલેજના પ્રો. કે. વી. અભ્યંકર દ્વારા સંપાદિત ઈ. સં. ૧૯૩૩માં પ્રકાશિત થયેલ દ્વિતીયાવૃત્તિની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનામાંથી આ. હ. પ્રતોની નોંધ અને સારાંશરૂપે માહિતી આપેલ છે.

- હ.પ્ર. ઘ ડહેલાના ઉપાશ્રય, અમદાવાદની આ પ્રત છે. આમાં પણ ઈ. સં. સંવત્, તિથિ વિ. નથી. આ પ્રતમાં અશુદ્ધિ ઘણી છે.
- હ.પ્ર. ચ ડહેલાનો ઉપાશ્રય, અમદાવાદની આ પ્રત છે સુવાચ્ય, શુદ્ધ છે. ઈ. સં. ૧૫૩૯. શ્રાવણ સુદ પક્ષ સંવત્ ૧૫૯૬માં આ પ્રત તપાગચ્છ માટે લખાયેલી છે. એ પ્રમાણે આ પ્રતમાં ઉલ્લેખ છે.
- હ.પ્ર. છ ડહેલાનો ઉપાશ્રય, અમદાવાદની આ પ્રત ઘણી જીર્ણ છે એમાં ઈ. સં., સંવત્ તિથિ વિ. નથી અને ઘણી અશુદ્ધિવાળી આ પ્રત છે.
- હ.પ્ર. જ ડહેલાનો ઉપાશ્રય, અમદાવાદથી આ પ્રત છે ઈ. સં. ૧૫૯૬, અષાઢ સુદ પક્ષ સંવત્ ૧૬૫૩માં લખેલી છે.
- હ.પ્ર. ટ આણંદજી કલ્યાણજી જૈનભંડાર, લીંબડીની આ પ્રત ઈ. સં. ૧૮૫૮, ચૌત્ર શુક્લ પક્ષ સંવત્ ૧૯૧૫માં લખેલી છે. આમાં પ્રત વાંચનારે ઘણા સુધારા કરેલા જણાય છે.
- હ.પ્ર. ત આણંદજી કલ્યાણજી જૈનભંડાર, લીંબડીની આ પ્રત ઈ. સં. ૧૭૯૯, પોષ સુદ ૩ સંવત્ ૧૮૪૫માં લખેલી આ પ્રત છે.

આ રીતે કુલ દસ હસ્તપ્રતો ઉપરથી પાઠભેદો નોધીને પ્રો. કે. વી. અભ્યંકરે સંશોધિત કરીને આ કુમ્માપુત્તચરિઅમ્ પ્રાકૃત કાવ્ય પ્રકાશિત કરેલ છે. આ દસે હસ્તપ્રતો એક જ પરિવારની છે, શ, સ્ નો ભેદ પાડ્યો નથી. તેથી શ, સ્ ના પાઠભેદો ટિપ્પણીમાં નોંધ્યા નથી. ણ્ ની જગ્યાએ ન્ લીધો છે. ય્ અને ઞ્ નો ભેદ પાડ્યો નથી આ દસ પ્રતોમાંથી પ્રો. કે.વી. અભ્યંકરે ડહેલાના ઉપાશ્રયની ચ અને જ સંજક હ.પ્રતો શુદ્ધ હોવાથી આ બે પ્રતોનો મુખ્ય ઉપયોગ કરીને એ પાઠ કુમ્માપુત્તચરિઅમ્માં લીધેલ છે. આ બે પ્રતોની કૌંપી સુવાચ્ય અને શુદ્ધ છે, તેમજ સરખા સમયની નથી, જુદા જુદા સમયની છે. પં. હરગોવિદદાસ સંપાદિત મુદ્રિત પુસ્તકના જે પાઠભેદો છે તે આ પુસ્તકમાં બ સંજક હ.પ્રતના પાઠથી સૂચિત થાય છે.

विषयानुक्रमणिका

विषय	पृष्ठक्रमाङ्कः
प्रकाशकीय	७-८
प्रस्तावना	११
भावधर्मनुं माहात्म्य....!!	१३-१४
संपादकीय	१५-२१
कुम्भापुत्रचरिअम्मां वपरायेल उस्तप्रतोनी नोंध	२३-२४
सिरिकुम्भापुत्रचरिअम्	१-२७
सिरिकुम्भापुत्रचरिअस्स संस्कृतछायानुवादः	२९-५०
भावधर्मना प्रभाव पर प्रकाश पाथरतुं धर्मदेव-कूर्मापुत्रनुं यरित्र	५१-७८
धर्मदेव-कूर्मापुत्रचरित्र भावधर्म का माहात्म्य	७९-१०६
Kummāputta Chariam	107-137

- [१] परिशिष्टम् - शुभवर्धनगणिप्रणीताया
ऋषिमण्डलवृत्तौ द्वितीयखण्डे कूर्मापुत्रर्षिकथानकम् १३९-१४६
- [२] परिशिष्टम् - बालचन्द्रसूरिप्रणीताया
विवेकमञ्जरीवृत्तौ कूर्मापुत्रर्षिकथानकम् १४७-१५४
- [३] परिशिष्टम् - सिरिकुम्भापुत्तचरिये पद्यानामकाराद्यनुक्रमः १५५-१६२
- [४] परिशिष्टम् - सिरिकुम्भापुत्तचरिये उद्धरणानामकाराद्यनुक्रमः १६३
- [५] परिशिष्टम् - सिरिकुम्भापुत्तचरिये विशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः १६४-१६६

सिरिकुम्मापुत्तचरिअम्

सिरिजिणमाणिक्कविरुअं अणंतहंसविरुअं वा

॥ सिरिकुम्मापुत्तचरिअम् ॥

नमिऊण वद्धमाणं, असुरिंदसुरिंदपणयपयकमलं ।
कुम्मापुत्तचरित्तं, वोच्छामि अहं समासेणं ॥१॥
रायगिहे वरनयरे, नयरेहापत्तसयलपुरिसवरे ।
गुणसिलए गुणनिलए समोसढो वद्धमाणजिणो ॥२॥
देवेहि समोसरणं, विहिअं बहुपावकम्मओसरणं ।
मणि-कणय-रेययसारप्पायारपहापरिप्फुरिअं ॥३॥
तत्थ निविट्ठो वीरो, कणयसरीरो समुद्दगंभीरो ।
दाणाइच्चउपयारं कहेइ धम्मं परमरम्मं ॥४॥
दाण-तव-सील-भावणभेएहि चउव्विहो हवइ धम्मो ।
सव्वेसु तेसु भावो महप्पभावो मुणेयव्वो ॥५॥
भावो भवुदहितरणी, भावो सग्गापवग्गपुरसरणी ।
भवियाणं मणचिंतिअ-अचिंतचिंतामणी भावो ॥६॥
भावेण कुम्पपुत्तो अवगयतत्तो य अगहियचरित्तो ।
गिहवासे वि वसंतो, संपत्तो केवलं नाणं ॥७॥

१. अ. पुत्तस्स चरिय, छ. पुत्तचरियं । २. अ. रेखा । ३. ट. देविंद । ४. ब. समवसरणं । ५. अ. विविहं । ६. क ख च. रयणसारं । ७. ज त ब. सारप्पाकार । ८. छ ट ब चउप्पयारं । ९. ख. पुरिसरणी । १०. अ क ग ब. अवगयतत्तो अगहिअचारित्तो, त. अवगयतित्तो अगहिय । ११. ग. गिहवासे ।

इत्थंतरे इंदभूर्इ नामं अणगारे भगवओ महावीरस्स जिट्ठे अंते-
 वासी गोयमगुत्ते समचउरंससरीरे वज्जरिसहनारायसंघयणे कणयपुलय-
 निघसपम्हगोरे उगतवे दित्ततवे महातवे घोरतवे घोरतवस्सी घोर-
 बंभचेरवासी उच्छूढसरीरे संखित्तविउलतेउलेस्से चउदसपुव्वी चउणा-
 णोवगए पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे छट्ठंछट्ठेणं अप्पाणं
 भावेमाणे उट्ठाए उट्ठेइ । उट्ठित्ता भयवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिण-
 पयाहिणं करेइ । करित्ता वंदइ णमंसइ । वंदित्ता णमंसित्ता एवं
 वयासी-भयवं, को णामं कुम्भापुत्तो, कहं वा तेण गिहवासे वसंतेण
 भावणं भावंतेण अणंतं अणुत्तरं निव्वाघायं निरावरणं कसिणं पडिपुण्णं
 केवलवरनाणदंसणं समुप्पाडिअं । तए णं समणे भगवं महावीरे
 जोयणगामिणीए सुधासमाणीए वाणीए वागरेइ-

१. अ पुस्तके “इत्थंतर इंदभूर्इ नामं.....पयाहिणं करेइ” इत्यादिक-
 गद्यग्रन्थस्य स्थाने “तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्य भगवआ महावीरस्स जिट्ठे
 अंतेवासी इंदभूर्इ णामं अणगारे गोयमो गोत्तेणं सत्तुस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए
 वज्जरिसहनारायसंघयणे कणयपुलयनिघसपम्हगोर उगतवे दित्ततवे महातवे उरले
 घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबंभचेरवासी उच्छूढसरीरे संखित्तविउलतेउलेस्से
 चउदसपुव्वी चउणाणोवगए सव्वक्खरसंनिवाई पंचहिं अणागारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे
 छट्ठंछट्ठेणं अप्पाणं भावेभाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंतो उड्डुजाणू
 अहोसिरे ज्ञाणकोट्ठेवगए संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ । तए णं से
 भयवं गोयमे जायसड्ढे जायसंसए जायकोउहल्ले उप्पण्णसड्ढे उप्पण्णसंसए
 उप्पण्णकोउहल्ले संजायसड्ढे संजायसंसए संजायकोउहल्ले समुप्पण्णसड्ढे समुप्पण्णसंसए
 समुप्पण्णकोउहल्ले उट्ठाए उट्ठेइ । उट्ठाए जेणेव समणे भयवं महावीरे तेणेव
 उवागच्छइ । उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ ।
 करित्ता वंदइ णमंसइ । वंदित्ता णमंसित्ता णच्चासण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणे अभिमुहे
 विणएणं पंडलिउडे पज्जुवासमाणे एवं वयासी-” इति पाठो दृश्यते । २. क ग घ
 ब. कणगपुलगनियस । ३. त ट. तउल्लेस्से, च. तेउल्लेस्से ।

गोयम ! जं मे पुच्छसि कुम्मापुत्तस्स चरिअमँच्छरिअं ।
 २ एगगमणो ३ होउं ४ समगमवि तं निसामेसु ॥८॥
 ५ जंबुद्दीवे दीवे भारहखित्तस्स मज्झयारम्मि ।
 दुग्गमपुराभिहाणं जगप्पहाणं पुरं अत्थि ॥९॥
 तत्थ य दोणनरिंदो ६ पयावलच्छीइ निज्जिअदिण्ढिंदो ।
 णिच्चं अरियणवज्जं पालइ निक्कंटयं रज्जं ॥१०॥
 तस्स नरिंदस्स दुमा नामेणं पट्टराणिआ अत्थि ।
 संकरदेवस्स उमा, ७ रेमा जहा वासुदेवस्स ॥११॥
 ८ दुल्लभणामकुमारो सुकुमारो रम्मरूवजियमारो ।
 तेसिं ९ सुओ त्थि गुणमणिभंडारो बहुजणाधारो ॥१२॥
 सो कुमारो १० निजुव्वणराजमएणं परे बहुकुमारे ।
 ११ कंदुकमिव गयणतले उच्चालितो सया रमई ॥१३॥
 अण्णदिणे तस्स १२ पुरस्सुज्जाणे दुग्गिलाभिहाणम्मि ।
 सुगुरु सुलोयणणामा समोसढो केवली एगो ॥१४॥
 तत्थुज्जाणे १३ जैक्खणि भद्दमुही नाम निवसए निच्चं ।
 १४ बहुसालरुक्खवडदुमअहिठिअभवणम्मि कयवासा ॥१५॥

१. अ. मछरीअं । २. अ क ख ग. एगगमणा । ३ अ ग घ ट होउ ।
 ४. अ. समगमचित्तं । ५. क ज ब. निसामेह । ६. क ख छ ट त ब पुस्तकेषु 'तथाहि'
 इति अधिकः शब्दः 'जंबुद्दीवे दीवे' इत्यस्य पूर्वं दृश्यते । ७. ग त प. पयावलच्छीअ
 निज्जिअ, अ. पयावलच्छीअ तेजिअदिण्ढो । ८. ख ग घ प च. दिण्ढो । ९ छ
 रम्मा । १०. अ. दुल्लह, ख. दूलभ । ११. अ. तेसिं सूउ य अत्थी गुणागरो, क ज.
 सूउ अत्थि गुणमणिभंडारो, घ सूनु त्थि गुण० । १२. अ रायमएण बहुसुकुमारो । कंदुगं
 गिण्हइ गयणतले उच्चालेओ सया रमइ ॥ च. निजुव्वणपरिचरिओ बहुकुमारेहिं । १३.
 अ. गिंदुकमिव । १४. अ. पुरंमि उज्जाणे । १५. अ ज ट. जक्खणी । १६. त ब.
 बहुसालरुक्खवडदुमअहिठिअभवणम्मि, क च बहुसालवणवडदुमअहिठिअ, अ.
 बहुसालवणम्मि अहे पायालवणम्मि ।

केवलकमलाकलियं संसयहरणं सुलोअणं सुगुरं ।
 पणमिय भत्तिभरेणं पुच्छइ सा जक्खिणी एवं ॥१६॥
 भयवं पुव्वभवे हं माणवई नाम माणवी आसी ।
 पाणपिया परिभुग्गा सुवेलवेलंधरसुरस्स ॥१७॥
 आउखए इत्थ वणे भद्दमुही नाम जक्खिणी जाया ।
 भत्ता पुण मम कं गइमुव्वन्तो णाह आइससु ॥१८॥

तओ सुलोअणो नाम केवली महुरवाणीए भणइ—

भद्दे ! निसुणसु नयरे इत्थेव ह्योणनरवइस्स सुओ ।
 उप्पन्तो तुज्झ पिओ सुदुल्लहो दुल्लहो नाम ॥१९॥
 तं निसुणिअ भद्दमुही भद्दमुही नाम जक्खिणी हिट्ठा ।
 माणवईरूवधरा कुमरसमीवम्मि संपत्ता ॥२०॥
 दट्टूण तं कुमारं बहुकुमरुच्छलणिक्कतल्लिच्छं ।
 सा जंपइ हसिऊणं किमिणेणं रंकरमणेणं ॥२१॥
 जइ ताव तुज्झ चित्तं विचित्तचित्तम्मि चंचलं होइ ।
 ता मज्झं अणुधावसु वयणमिणं सुणिअ सो कुमरो ॥२२॥

१. अ सुलोअणो सुगुरू । २. अ ख. जक्खिणी । ३. क ख ग छ ट त
 ब. भत्ता पुण मज्झ कर्हि उप्पन्तो, घ च. भत्ता पुण मज्झ कर्हं उप्पन्तो । ४. ग च
 पुस्तकयो: “ततो सुलोअणो नाम केवली महुरवाणीए भणइ” इति आर्याधसदृशं
 वाच्यते तदनन्तरं च “भद्दे निसुणसु....दुल्लभो नाम” इति आर्या पठ्यते, अ पुस्तके
 “तओ सुलोअणो नाम केवली महुरवाणीए भणइ । भद्दे निसुणसु नयरे इत्थेव
 ह्योणनरवइस्स सुओ जाओ” इत्यार्या दृश्यते “उप्पन्तो....नाम” इति ग्रन्थश्च
 नोपलभ्यते । त पुस्तके “तओ सुलोअणो....भणइ” इत्यार्याधमेव पृथक्तया
 एकोनविंशतितमं गणितं । ५. अ. मुहुर । ६. अ ख त प. हेट्ठा । ७. अ भल्लिच्छं ।
 ८. ग किमिणं णं । ९. अ. जइ ताओह विचित्तं, क त. जइ ता तुज्झ वि ।

तं कण्णं अणुधावइ तव्वअणकुऊहलाकुलिअचित्तो ।
 तप्पुरओ धावन्ती सा वि हु तं निअवणं नेइ ॥२३॥
 बहुसालवडस्स अहेपहेण पायालमज्झमाणीओ ।
 सो पासइ कणगमयं सुरभवणमईवरमणिज्जं ॥२४॥

३ तं च केरिसं—

“रयणमयखंभपंतीकंतीभरभरिअभिंतरपएसं ।
 मणिमयतोरणधोरणितरुणपहाकिरणकब्बुरिअं ॥२५॥
 मणिमयखंभअहिट्ठिअपुत्तलिआकेलिखोभिअजणोहं ।
 बहुभत्तिचित्तचित्तिअगवक्खसंदोहकयसोहं” ॥२६॥
 एयमवलोइऊणं सुरभवणं भुवणचित्तचुज्जकरं ।
 अइविम्हयमावन्नो कुमरो ईअ चित्तुं लग्गो ॥२७॥
 किं इंदजालमेअं ऐअं सुमिणम्मि दीसए अहवा ।
 अहयं नियनयराओ इह भवणे केण आणीओ ॥२८॥
 इय संदेहाकुलिअं कुमरं विनिवेसिऊण पल्लंके ।
 विन्नवइ वंतरवहू सामिअ वयणं निसामेसु ॥२९॥
 अज्ज मए अज्जुमए चिरेण कालेण नाह दिट्ठो सि ।
 सुराभिवणे सुरभवणे निअकज्जे आणिओ सि तुमं ॥३०॥

१. च ज. वणस्स । २. ग घ छ ट. अहोपहेण । ३. क च. तं केरिसं, अ
 पुस्तके ‘तं च केरिसं’ इति नोपलभ्यते । ४. क ख ट ब. थंभ । ५. अ. विच्छुरिअं;
 ट. अब्बुरिअं, ख किरणकच्छुरिअं । ६. अ पुत्तलियाकेलिसोभियपत्तेयं । ७. अ.
 चित्तउज्जोय । ८. अ. इअ चित्तओ लग्गो । ९. छ ज त. सुमिणं सुमिणम्मि; क ग
 घ ट ब. सुमिणं सुमणम्मि; ख. सुमणंसि मणम्मि । १०. त ब. नयरीओ; ट. अहवा
 नियनयराओ । ११. अ. वंतरिवहू । १२ अ. अज्ज मए सुकयत्थो; ख ग च छ ट ब.
 अज्ज मए अज्ज मए । १३. ट. सुरभवणे सिरिभवणे, क च त सुरभवणं सुरभवणे ।

अज्जं चिअ मज्झ मणोमणोरहो कप्पपायवो फलिओ
जं सुकयसुकयवसओ, अज्ज तुमं मज्झ मिलिओ सि ॥३१॥

इअ वयणं सोऊणं वयणं दट्टुण सुनयणं तीसे ।
पुव्वभवस्स सिणेहो तस्स मणम्मी समुल्लसिओ ॥३२॥

कत्थ वि एसा दिट्ठा पुव्वभवे परिचिआ(ओ) य एअयस्स ।
ईय ऊहापोहवसा जाईसरणं समुप्पणं ॥३३॥

जाइसरणेण तेणं नाऊणं पुव्वजम्मवुत्तंतो ।
कहिओ कुमरेणं निअपियाइ पुरओ समग्गो वि ॥३४॥

ततो नियसत्तीए असुभाणं पुग्गलाण अवहरणं ।
सुभपुग्गलपक्खेवं करिअ सुरी तस्सरीरम्मि ॥३५॥

पुव्वभवंतरभज्जा लज्जाइ विमुत्तु भुंजए भोगे ।
एवं विसयसुहाइं दुन्नि वि विसलंति तत्थ ठिया ॥३६॥

चतुर्विधभोगस्वरूपं स्थानाङ्गेप्युक्तम्—चऊर्हिं ठाणेर्हिं देवाणं
संवासे पण्णत्ते, तं जहा-देवे णाम एगे देवीए सद्धिं संवासमा-
गच्छिज्जा, देवे णामं एगे छवीए सद्धिं संवासमागच्छिज्जा, छवी
णामं एगे देवीए सद्धिं संवासमागच्छिज्जा, छवी णामं एगे
छवीए सद्धिं संवासमागच्छिज्जा” ॥ इओ अ-

१. ट ईहापोहवसाओ । २. अ ग पुस्तकयोः “जाइसरणेण तेणं....समग्गो
वि” इत्यार्या नोपलभ्यते । ३. ट अवहारो । ४. अ. भोगं । ५. अ ग घ. उक्तं च
स्थानाङ्गसूत्रे । ६. “चऊर्हिं ठाणेर्हिं देवाणं संवासे पण्णत्ते” इति पाठः सर्वेष्वेव
अस्मदुपलब्धहस्तलिखितग्रन्थेषूपलभ्यते; स्थानाङ्गसूत्रे तु (४-४-३५३; पृ० २६३)
“चउव्विधे संवासे पण्णत्ते; तं० दिव्वे आसुरे रक्खसे माणुसे...” इत्यादिकः
सुविस्तृतः पाठो दृश्यते, यस्य संक्षेप एवात्र लिखितः इति भाति; छ.
स्थानाङ्गेप्युक्तम्—मनुष्यसुतो गं (१) चउठ्ठाणेर्हिं देवाणं संवासे पण्णत्ते—तं जहा ।
७. ख पुस्तके “देवे णाम एगे छवीए” इत्यादितृतीयचतुर्थभङ्गौ द्विवारं पठितौ ।

अह तस्सम्मापियरो पुत्तविओगेण दुक्खिआ निच्चं ।
 सव्वत्थ वि सोहंति अ लहंति न हि सुद्धिमत्तं पि ॥३७॥
 देवेहि अवहरिअं नरेहि पाविज्जए कहं वेत्थु ।
 जेण नराण सुराणं सत्तीए अंतरं गरुअं ॥३८॥
 अह तेहि दुक्खिएहिं अम्मापियरेहि केवली पुट्ठो ।
 भयवं कहेह-अम्हं सो पुत्तो अत्थि कत्थ गओ ॥३९॥
 तो केवली पयंपइ-सुणेह सवणेहि सावहाणमैणा ।
 तुम्हाणं सो पुत्तो अवहरिओ वंतरीए अ ॥४०॥
 ते केवलिवयणेणं अईव अच्छरिअविम्हिआ जाया ।
 साहंति-कहं देवा अपवित्तनरं अवहरंति ॥४१॥

६ यदुक्तमागमे—

“चत्तारि पंच जोयणसयाइं गंधो अ मणुयलोगस्स ।
 उट्ठं वच्चइ जेणं न हु देवा तेण आयंति ॥४२॥
 पंचसु जिणकल्लाणेसु चेव महरिसितवाणुभावाओ ।
 जम्मंतरनेहेण य आगच्छंति हु सुरा इहयं” ॥४३॥

१. अ. सव्वत्थ वि सोहियं पुण अलहियं सुद्धिमत्तं पि । २. क वत्थं;
 ब वत्थुं; छ वुत्तं । ३. ख च छ ज. मणो । ४. क.य वंतराए; अ ध च.
 वितरीए । ५. अ. अवहरंति णं । ६. क छ त ट पुस्तकेषु “चत्तारि पंच
 जोयणसयाइं०” इतिप्रकारकः आर्याद्वयस्य स्थाने संक्षेपः पठ्यते । अ पुस्तके
 “यदुक्तमागमे—चत्तारि पंच....सुरा इहयं” इति पाठो ग्रन्थान्तर्गतो नोपलभ्यते ।
 गुर्जरभाषाटीकायां प्रथमा आयैव केवलमुपलभ्यते । ख पुस्तके केवलं प्रथमैवार्या
 समुपलभ्यते ।

ते^१उ केवलिणा कहिअं तीसे जे^२म्मंतरसिणेहाइ ।
ते बिंति तओ-सामिय अइबलिओ कम्मपरिणामो ॥४४॥

भयवं ! कया वि होही अ^३म्हाण कुमारसंगमो कह वि ।
तेणुत्तं-होही पुण जयेह वयमागमिस्सामो ॥४५॥

इअ संबंधं सुणिउं संविग्गा कुमरमाय-पियरो य ।
ल^४हुपुत्त ठविअ रज्जे, तयंतिए चरणमावन्ना ॥४६॥

दुक्करतवचरणपरा परायणा दोसवज्जियाहारे ।
निस्संगरंगचित्ता तिगुत्तिगुत्ता य विहरंति ॥४७॥

अन्नदिणे गामाणुग्गामं विहरंतओ अ सो नाणी ।
तत्थेव दुगिगलवणे समोसढो तेहि संजुत्तो ॥४८॥

अह जक्खिणी अवहिणा कुमरस्साउं विआणिउं थोवं ।
तं केवलिणं पुच्छइ कयंजली भत्तिसंजुत्ता ॥४९॥

भयवं ! जीवियमप्यं कहमवि तीरिज्जएऽभिवड्डेउं ।
तो कहइ केवली सो केवलकलिअत्थवित्थारो ॥५०॥

“^६तित्थयरा य गणधरा चक्कधरा स-बल-वासुदेवा य ।
अइबलिणो वि न सक्का काउं आउस्स संधाणं ॥५१॥

^७जंबुद्दीवं छत्तं मेरुं दंडं पहू करेउं जे ।

देवा वि ते न सक्का काउं आउस्स संधाणं ॥५२॥

-
१. क. ता केवलिणा; ख ब. तो केवलिणा । २. क जम्मंतरस्सिणेहाए ।
३. अ ख त प अम्हाणं कुमार । ४. ट ब लहुपुत्तं । ५. अ प जीवियमेयं । ६. क
ट तित्थयरा गणधरा । ७. इयं गाथा ब पुस्तके न दृश्यते ।

यदुक्तम्—

“नो विद्या न च भेषजं न च पिता नो बान्धवा नो सुताः,
नाभीष्टा कुलदेवता न जननी स्नेहानुबन्धान्विता ।
नार्थो न स्वजनो न वा परिजनः शारीरिकं नो बलं,
नो शक्ताः सततं सुरासुरवराः सन्धातुमायुः क्षमाः” ॥५३॥

इअ केवलिवयणाइं सुणिउं अमरी विसण्णचित्ता सा ।
निअभवणं संपत्ता पणट्ठ^३सव्वस्ससत्थ व्व ॥५४॥

दिट्ठा सा कुमरेणं पुट्ठा य सुकोमलेहि वयणेहिं ।
सामिणि ! मणे विसण्णा अज्ज तुमं हेउणा केणं ॥५५॥

किं केण वि दूहविआ ? किं वा केण वि न मन्निआ आणा ?
किं वा मह^४ अवरहेण ? कुप्पसन्ना तुमं जाया ॥५६॥

सा किंचि वि अकहंती मणे वहंती महाविसायभरं ।
निब्बंधे पुण पुट्ठा वुत्तंतं साहए सयलं ॥५७॥

सामिय ! मए अवहिणा तुह जीवियमप्पमेव नाऊणं ।
आउसरुवं केवलिपासे पुट्ठं च कहिअं च ॥५८॥

एएण कारणेणं नाह ! अहं दुक्खसल्लियसरीरा ।
विहिविसिअम्मि वंके कहं सहिस्सामि तुह विरहं ॥५९॥

कुमरो जंपइ जक्खिणि ! खेअं मा कुणसु हिअअमज्झम्मि ।
जलबिंदुचंचले जीविअम्मि को मन्नइ थिरत्तं ॥६०॥

१. अ पुस्तके “यदुक्तम्—नो विद्या....क्षमाः” अयं ग्रन्थो न समुपलभ्यते ।

२. ख ग ध ब च ज त. सव्वस्ससन्नु व्व । ३. अ प भामिणि । ४. क अवरहेणं कुपसन्ना तुमं जाया; ग घ छ ट त ब अवरहेणं कुप्पसन्ना ।

जइ मज्झुवरि सिणेहं धरेसि ता केवलिस्स पासम्मि ।
 पाणपिए ! मे मुंचसु करेमि जेणऽप्पणो कज्जं ॥६१॥
 तो तीइ ससत्तीए केवलिपासम्मि पाविओ कुमरो ।
 अभिवंदिअ केवलिनं जहारिहट्ठाणमासीणो ॥६२॥
 पुत्तस्स सिणेहेणं चिरेण अवलोइऊण तं कुमरं ।
 अह रोइउं पवत्ता तत्थ ठिआ माय-तायमुणी ॥६३॥
 कुमरो वि अयाणंतो केवलिणा समहिअं समाइट्ठो ।
 वंदसु कुमार ! माया-तायमुणी इह समासीणा ॥६४॥
 सो पुच्छइ केवलिनं पहु ! कहमेसिं वयग्गहो जाओ ।
 तेण वि पुत्तविओगाइकारणं तस्स वज्जरिअं ॥६५॥
 इअ सुणिअ सो कुमारो मोरो जह जलधरं पलोएउं ।
 जह य चकोरो चंदं जह चक्को चंडभाणुं व ॥६६॥
 जह वच्छो निअसुरभिं, सुरभिं सुरभिं जहेव कलकण्ठो ।
 संजाओ संतुट्ठो हरिससमुल्लसिअरोमंचो ॥६७॥
 नियमाय-तायभुणिणं कंठम्मि विलग्गिऊण रोयंतो ।
 एयाइ जक्खिणीए निवारिओ महुरवयणेहिं ॥६८॥
 निअवत्थअंचलेणं कुमारनयणाणि अंसुभरियाणि ।
 सा जक्खिणी विलूहइ अहो महामोहदुल्ललिअं ॥६९॥
 निअमाय-तायदंसणसमुल्लसंतप्पमोअभरभरिअं ।
 केवलनाणिसगासे अमरी विणिवेसए कुमरं ॥७०॥

१. ख च ज छ ट त. मे मुंचसु; अ त. मे मुचसुं । २. ग मासीणा । ३. अ
 अहा रोइउं; ख अइरोहिउं; ग ट अहिरोइउं । ४. ट ब. जह व । ५. क घ त ब
 हरिसवसुल्लसिअ । ६. ट मुणीणं; ब मुणीण । ७. ट. सा जखणिया विलूहइ ।

अह केवली वि सव्वेसि तेसिमुवगारकारणं; कुणइ ।
धम्मस्स देसणं समयेऽमयरससारणीसरिसं ॥७१॥

“जो भविओ मणुअभवं लहिउं धम्मप्पमायमायरइ ।
सो लद्धं चिंतामणि-रयणं रयणायेरे गमइ ॥७२॥

तथाहि-

एगम्मि नयरपवरे अत्थि कलाकुसलवाणिओ को वि ।
रयणपरिक्खागंथं गुरूण पासम्मि अब्भसइ ॥७३॥

सोगंधिय-कक्केयण-मरगय-गोमेय-इंदनीलाणं ।
जलकंत-सूरकंतय-मसारगल्लं-ऽक-फलहाणं ॥७४॥

इच्चाइयरयणाणं लक्खण-गुण-वण्ण-नाम-गुत्ताइं ।
सव्वाणि सो विआणइ विअक्खणो मणिपरिक्खाए ॥७५॥

अह अन्नया विचिंतइ सो वणिओ किमवरेहि रयणेहिं ।
चिंतामणी मणीणं सिरोमणी चित्तिअत्थकरो ॥७६॥

ततो सो तस्स कए खणेइ खाणीओ णेगठाणेसुं ।
तह वि न पत्तो स मणी विविहेहि उवायकरणेहिं ॥७७॥

केण वि भणिअं-वच्चसु वहणे चडिऊण रयणदीवम्मि ।
तत्थत्थि आसपूरी देवी तुह वंछियं दाही ॥७८॥

सो तत्थ रयणदीवे संपत्तो इक्कवीसखवणेहिं ।
आराहइ तं देवि संतुट्ठा सा इमं भणइ ॥७९॥

१. घ. अह केवली सवेसि । २. च. समय अमय; ब. समए । ३. अ लद्धि; क. ब. लद्धुं; ग त. लहिउं । ४. क ग घ छ ब पुस्तकानि 'एगम्मि० इत्यादेः प्राक् 'तथाहि' इति समधिकं पठन्ति । ५. ब मसारगल्लं । ६. अ. किमवि उवाएहिं । ७. छ त ब खाणीउ णेग; ग ट खाणी अणेग ।

भो भद् ! केण कज्जेण अज्ज आराहिआ तए अहयं ।

सो भणइ; देवि ! चिंतामणीकए उज्जमो एँसो ॥८०॥

देवी भणेइ-भो ! भो ! नत्थि तुहं कम्ममेव सम्मकरं ।

जेणप्पंति सुरा वि अ धणाणि कम्माणुसारेणं ॥८१॥

सै भणइ; जइ मह कम्मं हवेइ ? तो तुज्झ कीस सेवामि ।

तं मज्झ देसु रयणं; पच्छ जं होउ तं होउ ॥८२॥

दत्तं चिंतारयणं तो तीए तस्स रयणवणिअस्स ।

सो निअगिहगमणत्थं संतुट्ठो वाहणे चडिओ ॥८३॥

पोअपएसनिविट्ठो वणिओ जा जलहिमज्झमायाओ ।

ताव य पुव्वदिसाए समुग्गओ पुण्णिमाचंदो ॥८४॥

तं चंदं दट्ठुणं निचित्ते चिंतए स वैणियओ ।

चिंतामणिस्स तेअं अहिअं ? अह वा मयंकस्स ? ॥८५॥

इअ चिंतिऊण चिंतारयणं निअकरतले गहेऊणं ।

नियदिट्ठीइ निरिक्खइ पुणो पुणो रयणमिंदुं च ॥८६॥

इअ अवलोअंतस्स य तस्स अभग्गेण करतलपएसा ।

अइसुकुमालमुरालं रयणं रणायरे पडिअं ॥८७॥

जलनिहिमज्झे पडिओ बहु बहु सोहंतएण तेणावि ।

किं कह वि लब्भइ ? मणी सिरोमणी सयलरयणाणं ॥८८॥

१. अ च छ त. एस । २. अ च छ त ब. तुह । ३. क ट त. सो भणइ मह कम्मं । ४. घ पुस्तके "दत्तं चिंतारयणं" इति आर्या न दृश्यते । ५. अ. वाणिओ । ६. क ख ग घ ब निरिक्खइ । ७. छ ब. अइसुकुमालपुरालं; क च ज. अइसुकुमालसुरालं; ट. अइसुकुमालत्तणओ रयणं० । ८. ब. पडिअं ।

तह मणुअत्तं बहुविहभवभमणसाएहि कहकह वि लद्धं ।
 खणमित्तेणं हारइ पमायभरपरवसा जीवो ॥८९॥
 ते धन्ना कयपुन्ना जे जिणधम्मं धरंति निअहियए ।
 तेसिं चिअ मणुअत्तं सहलं सलहिज्जए लोए” ॥९०॥
 इअ देसणं सुणेउं सम्मत्तं जक्खिणीइ पडिवन्नं ।
 कुमरेण य चारित्तं गुरुयं गुरुयंतिए गहिअं ॥९१॥
 थेराणं पयमूले चउदसपुंवीमहिज्जइ कुमारो ।
 दुक्करतवचरणपरो विहरइ अम्मा-पिऊहि समं ॥९२॥
 कुमारो अम्मा-पियरो तिन्नि वि ते पालिऊण चारित्तं ।
 महसुक्के सुरलोए अवइन्ना मंदिरविमाणे ॥९३॥
 सा जेक्खिणी वि चइउं वेसालीए अ भमरभूवइणो ।
 भज्जा जाया कमला नामेणं सच्चसीलधरा ॥९४॥
 भमरनरिंदो कमलादेवी य दुवे वि गहियजिणधम्मा ।
 अंतसुहज्जवसाया तत्थेव य सुरवरा जाया ॥९५॥

इतश्च—

रायगिहं वरनयरं वरनयरंगंतमंदिरं अत्थि ।
 धणधन्नाइसमिद्धं सुपसिद्धं सयललोगम्मि ॥९६॥
 तत्थ य महिंदसिंहो राया सिंहु व्व अरिकरिविणासे ।
 नामेण जस्स समरंगणम्मि भज्जइ सुहडकोडी ॥९७॥
 तस्स य कुम्मादेवी देवी विअ रूवसंपया अत्थि ।
 विणय-विवेग-वियार-प्पमुहगुणाभरणपरिकलिया ॥९८॥

१. क ग ट. गरुअं । २. अ त पुव्वमहिज्जए कुमरो । ३. ट जक्खणी विचलित्तु
 वेसालाए । ४. क. ततश्च — ५. क ज राया सीहु व्व । ६. ट. देवीव सुरूव ।

विसयसुहं भुंजंताण ताण सुक्खेण वच्चए कालो ।
 जह अ सुरिंद-सईणं अह वा जह वम्मह-रईणं ॥१९॥
 अन्नदिणे सा देवी निअसयणिज्जम्मि सुत्तजागरिआ ।
 सुरभवणं मणहरणं पिच्छइ सुमिणम्मि अच्छरिअं ॥१००॥
 जो पभायसमए सयणिज्जा उट्टिरुण सा देवी ।
 रायसमीवं पत्ता जंपइ मेहराहि वग्गूहिं ॥१०१॥
 अज्ज ! अहं सुरभवणं सुमिणम्मी पासिरुण पडिबुद्धा ।
 एअस्स सुमिणगस्स य भविस्सई के फलविसेसे ॥१०२॥
 इअ सुणिअ हट्टुट्टो राया रोमंचअंचिअसरीरो ।
 निअमइअणुसारेणं साहइ एआरिसं वयणं ॥१०३॥
 देवि ! तुमं पडिपुन्ने नवमासे सड्डसत्तदिणअहिए ।
 बहुलक्खण-गुणजुत्तं पुत्तं पाविहिसि जगनित्तं ॥१०४॥
 इअ नरवइणो वयणं सुणिरुणं हट्टुट्टुनिअहिअया ।
 नरनाहअणुन्नाया सा जाया नियगिहं पत्ता ॥१०५॥
 तत्थ य कुमारजीवो देवाउं पालिरुण कुम्माए ।
 उअरम्मि सुकयपुण्णो सरम्मि हंसु व्व अवइण्णो ॥१०६॥
 रयणेण रयणखाणी जहेव मुत्ताहलेण सुत्तिउडी ।
 तह तेणं गब्भेणं सा सोहगं समुव्वहई ॥१०७॥

१. क छ ब. ताणं । २. इयमार्या द्विवारं लिखिता दृश्यते 'ख' पुस्तके ।
 ३. क ख ग घ च छ ज जागरया ४. क च ज ब सयणिज्जाउ उट्टिरुण; छ.
 सयणेज्जा उट्टिरुण । ५. अ क ग त. महराइ । ६. क त. एअस्स य सुमिणगस्स
 य; अ. एअसयसुमिणगस्स य । ७. ब. को फलविसेसो; ट. किं फलविसेसं ।
 ८. अ ग त. जगमित्तं; ट जगनन्तं । ९. अ ख छ ट. देवाउ । १०. ख घ छ ब. हंस
 व्व । ११. त. उव्वइन्नो ।

गब्भस्सऽणुभावेणं धम्मागमसवणदोहलो तीसे ।
उप्पन्नो सुहपुण्णोदएण सोहग्गसंपन्नो ॥१०८॥
तो तेणं नरवइणा छदंसणनाइणो नयरमज्जे ।
सद्दाविआ जणेहिं कुम्माए धम्मसवणकए ॥१०९॥
णहाया कयबलिकम्मा कयकोउयमंगलाइविहिधम्मा ।
निअपुत्थयसंजुत्ता संपत्ता रायभवणम्मि ॥११०॥
कयआसीसपदाणा नरवइणा दत्तमाणसंमाणा ।
भद्दासणोवविट्ठा नियनियधम्मं पयासेति ॥१११॥
ईयेरेसि दंसणीण य धम्मं हिंसाइसंजुयं सुणिउं ।
जिणधम्मरया देवी अईव खेयं समावन्ना ॥११२॥

११२. यतः—

ददातु दानं विदधातु मौनं, वेदादिकं चापि विदाङ्करोतु ।
देवादिकं ध्यायतु नित्यमेव; न चेद् दया निष्फलमेव सर्वम् ॥११३॥
न सा दीक्षा, न सा भिक्षा, न तद्दानं, न तत्तपः ।
न तद् ध्यानं, न तन्मौनं, दया यत्र न विद्यते ॥११४॥
तो नरवइणाऽऽहूया जिणसासणसूरिणो महागुणिणो ।
जिणसमयतत्तसारं धम्मसरूवं परूवेति ॥११५॥

१. अ दोहिलो; क दोहिला । २. ख च संपत्तो । ३. त. वाइणो । ४. अ धम्मस्सवणकहाए । ५. अ नियऊहयसंयुत्ता । ६. अ. कयआसीसपहाणा; ज. कयआसणप्पदाणा । ७. त. नरवयणा । ८. ब. इअरेसि । ९. “यतः ददातु” इत्यादी द्वौ श्लोकौ अ पुस्तके नोपलभ्येते; ख पुस्तके निष्फलमेव सर्वं इत्यतः परं “यतः शास्त्रोक्तं च—धम्मस्स कारणमूढो जीव जीवइ परीहसइ । दहिऊणं चंदणतरू करेइ इंगलवाणीये । मलयपुगलपेडो समालजलेदे करेसी शुद्धी । अप्पवीमलसाहावो मयालीजइ मयलीए भावे” इत्यधिकं किमपि पठ्यते । १०. छ. दयाविना निष्फलमेव सव्व । ११. अ. जिणधम्मासासण ।

तथाहि—

छज्जीवनिकायाणं परिपालणमेव विज्जए धम्मो ।

जेणं महव्वएसुं पढमं पाणाइवायवयं ॥११६॥

उक्तं च दशवैकालिके—

“तत्थिमं पढमं ठाणं महावीरेण देसिअं ।

अहिंसा निउणा दिट्ठा सव्वभूएसु संजमो” ॥११७॥

उपदेशमालायाम्—

“छज्जीवनिकायदयाविवज्जिओ नेव दिक्खिओ न गिही ।
जइधम्माओ चुक्को चुक्कइ गिहिदाणधम्माओ” ॥११८॥

इअ मुणिवरवयणाइं सुणिउं घणगज्जिओवमाणाणि ।

देवीए मणमोरो परमरसुल्लासमावन्नो ॥११९॥

पडिपुण्णेसु दिणेसुं ततो संपुण्णदोहला देवी ।

पुत्तरयणं पसूया सुहलग्गे वासरम्मि सुहे ॥१२०॥

तत्र चावसरे—

“तिहां वज्जइ तूर सुतडयडंत, गयणंगणि गज्जइ गंडयडंत ।

वरमंगलभुंगलभेरिसाद, नफेरी सुणीइ नवनिनाद ॥१२१॥

१. घ. इतश्च; अ त पुस्तकयोः ‘तथाहि’ इति न दृश्यते । २. त. जेण महव्वयमूलं । ३. अ पुस्तके ‘उक्तं च दशवैकालिके’ इति न दृश्यते । ४. अ ज पुस्तकयोः ‘उपदेशमालायाम्’ इति न दृश्यते छज्जीव० इत्यादेः प्राक् । ५. ख ब गिहिदाण; छ. गिहदाण । ६. ग ब परमसमुल्लास; ट परमं उल्लास । ७. क. अत्र चावसरे; अ पुस्तके ‘तत्र चावसरे’ इति नोपलभ्यते । ८. ब सुतडयंत । ९. अ क ख छ ट गयणंगण गज्जइ गरुयरुंत; त. गयणंगणि गज्जइ गरुयरुंत । १०. ग. गुरुयरुंत । ११. त. नवनिनादी ।

वि॑रुदावलि बो॒ल्लइ बंदि॑वृंद, चि॑रकालचतुरनरनंदवृंद ।
 वरकामिणि नच्चइ अइसुरम्म, इअ उच्छव हूओ पु॑त्तजम्म” ॥१२२॥
 अम्मा-पिऊहि तस्स य धम्मस्सुयदोहलानुसारेण ।
 नामं गुणाभिरामं पेयट्ठिअं धम्मदेवु त्ति ॥१२३॥
 उल्लावणेण कुम्मापुत्तु त्ति पइट्ठिअं अवरनामं ।
 इअ तस्स सत्थयाइं दुन्नि पसिद्धाइं नामाइं ॥१२४॥
 सो पंचहि धाईहिं हत्था हत्थम्मि अंकओ अंके ।
 गिणिहज्जंतो कुमरो सव्वेसिं वल्लहो जाओ ॥१२५॥
 बावत्तारिं कलाओ सयमेव अहिज्जए सबुद्धीए ।
 अज्जावओ य णवरं संपत्तो तत्थ सैखित्तम् ॥१२६॥

किन्तु-

पुव्वभवंतरकयचेडबंधणुच्छलणाइकम्मवसा ।
 सो वामणओ जाओ दुहत्थदेहप्पमाणधरो ॥१२७॥
 निरुवमरूवगुणेणं तरुणीजणमाणसाणि मोहितो ।
 सोहग्गभग्गजुत्तो कमेण सो जुव्वणं पत्तो ॥१२८॥
 तारुण्णे सव्वेसिं विसयविगारा बहुप्पगारा वि ।
 सो पुण विसयविरत्तो कुम्मापुत्तो मुणियततो ॥१२९॥
 हरिहरबंभाइसुरा विसएहि वसीकया य सव्वे वि ।
 धन्नो कुम्मापुत्तो विसया वि वसीकया जेण ॥१३०॥

१. क घ च ज त. बिरदावलि; अ बुरदावलि । २. अ ग च छ त. बुल्लइ;
 ख बोलेइ; ज ट बोलइ । ३. ग ज ट. चिरकालि चतुरनरनंदवृंद; ट.
 चिरकालिचतुरनरनंदनंद । ४. ख ट ब. पुत्तजम्मि । ५. अ ब त. पइट्ठिअं । ६. अ.
 सखियत्तं । ७. क. निरुवमरूवधरेणं । ८. ब. मोहंतो । ९. अ. कुम्मापुत्तो
 सुणियततो; ट कुम्मापुत्तो मुणेयव्वो ।

जं तेण पुव्वजम्मे सुचिरं^१ परिपालिअं सुचारितं ।
 तं तस्स वि तारुण्णे विसयविरत्तत्तणं जायं ॥१३१॥
 अण्णदिणम्मि मुणीसरगुणिज्जमाणं सुयं सुणंतस्स ।
 कुमरस्स तस्स विमलं जाईसरणं समुप्पणं ॥१३२॥
 जाईसरणगुणेणं, संसारासारयं मुणंतस्स ।
 खवगस्सेणिगयस्स वि सुक्कज्जाणं पवन्नस्स ॥१३३॥
 ज्ञाणानलेण कम्मिधणनिवहं दुस्सहं दहंतस्स ।
 केवलणाणमणंतं समुज्जलं तस्स संजायं ॥१३४॥
 जइ ताव चरित्तमहं गहेमि; ता मज्झ माय-तायाणं ।
 मरणं हविज्ज णूणं सुअसोगविओगदुहिआणं ॥१३५॥
 तम्हा केवलकमलाकलिओ निअमाय-तायउवरोहा ।
 चिट्ठइ चिरं घरम्मि अ, स कुमारो भावचारित्तो ॥१३६॥
 कुम्भापुत्तसरिच्छे को पुत्तो माय-तायपयभत्तो ।
 जो केवली वि सघरे ठिओ चिरं तयणुकंपाए ॥१३७॥
 कुम्भापुत्ता अन्नो को धन्नो जो समाय-तायाणं ।
 बोहत्थं नाणी वि हु घरे ठिओऽनायवित्तीए ॥१३८॥
 गिहवाससंठिअस्स वि कुम्भापुत्तस्स जं समुप्पनं ।
 केवलनाणमणंतं तं पुण भावस्स उल्लिअं ॥१३९॥

१. क. परिपालिआ । २. ज ब. विसयेसु विरत्तणं जाअं । ३. त.
 गणिज्जमाणं । ४. ब. खवगस्सेणि गयस्स । ५. ग जइ तवचारित्त । ६. क
 नियमायउवरोहो । ७. क ब घर च्चिय; ट घरे चिय । ८. ट ब भावचारित्ती । ९. अ
 छ ट. कुम्भापुत्तो अन्नो । १०. ट त. ठिओ नाय(न्याय)वित्तीए । ११. छ. दुल्लंघं ।
 अ क ग व. दुल्लिअं ।

भावेण भरहचक्की तारिससुद्धंतमज्झमल्लीणो ।
 आयसंघरनिविट्ठो गिही वि सो केवली जाओ ॥१४०॥
 वंसगि समारूढो मुणिपवरे के वि दट्ठु विहरंते ।
 गिहिवेसइलापुत्तो भावेणं केवली जाओ ॥१४१॥
 आसाढभूइमुणिणो भरहेसरपिक्खणं कुणंतस्स ।
 उप्पन्नं गिहिणो वि हु भावेणं केवलं नाणं ॥१४२॥
 मेरुस्स सरिसवस्स य जत्तियमित्तं च अंतरं होइ ।
 दव्वत्थयभावत्थाण अंतरं तत्तियं पेयं ॥१४३॥
 उक्कोसं दव्वत्थयमाराहिअ जाइ अच्चुअं जाव ।
 भावत्थएण पावइ अंतमुहुत्तेण णिव्वाणं ॥१४४॥
 अह मणुयखित्तमज्जे महाविदेहा हवंति पंचेव ।
 इक्किक्कम्मि विदेहे विजया बत्तीसबत्तीसं ॥१४५॥
 बत्तीसपंचगुणिया विजया उ सयं हविज्ज सट्ठिजुअं ।
 भरहेरवयक्खेवे संतरिसयं होइ खित्ताणं ॥१४६॥
 उक्कोसपए लब्भइ विहरंतजिणाण तत्थ सतरिसयं ।
 ईअ पासंगिअमुत्तं पक्कंतं तं निसामेह ॥१४७॥
 तत्थ य महाविदेहे सुपसिद्धे मंगलावईविजए ।
 नयरी अ रयणसंचयनामा धणधन्नअभिरामा ॥१४८॥

१. अ गिहवासो; ट घ छ गिहवासो । २. त ब वंसग्गसमारूढो । ३. क.
 ब. मुणिपवरे; ट. मुणीवरे । ४. त. विरहंतो । ५. अ. क. ज. त. विजया इ सयं ।
 ६. क सट्ठियं । ७. अ ख क ग घ त ब, खित्ताणि; छ. खेत्ताणि । ८. अ तत्थ
 सत्तरीसयइ; ट घ त. तत्थ सत्तरिसयं । ९. अ अप्पासंगिय; ग छ ज. इय.
 पासंगिय ।

तीए देवाइच्चो चक्कधरो तेअविजिअआइच्चो ।

चउसठिसहस्सरमणीरमणो परिभुंजए रज्जं ॥१४९॥

अण्णदिणे विहरंतो जगदुत्तमनामधेयतित्थयरो ।

वरतरुअरप्पहाणे तीसुज्जाणे समोसरिओ ॥१५०॥

वेमाणिअ-जोइस-वण-भवणेहि विनिम्मिअं समोसरणं ।

र्यण-कणय-रुप्पमयप्पागारतिगेण र्मणिज्जं ॥१५१॥

सोऊण जिणागमणं चक्की चक्को व्व दिणयरगमणं ।

संतुट्टमणो वंदणकए समेओ सपरिवारो ॥१५२॥

तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करिय; वंदिय जिणंदं ।

जहजुग्गम्मि पएसे कयंजली एस उवविट्ठो ॥१५३॥

तत्तो भविअजणाणं भवसायरतारणिक्कतरणि ।

धम्मं कहइ पहू सो सुहासमाणीइ वाणीए ॥१५४॥

“भो ! भो ! सुणंतु भविआ, कहमवि निंगोअमज्झओ जीवो ।

निगंतूण भवेहि बहुएहि लहेइ मणुयत्तं ॥१५५॥

मणुअत्ते वि हु लद्धे, दुलहं पाविज्ज खित्तमायरिअं ।

उप्पज्जंति अणेगे जं दस्सु-मिलक्खुयकुलेसु ॥१५६॥

१. क ग घ ज त ब. चउसठिसहस्सरमणी; ख ट चउसठसहस्स । २. घ वरतरुप्पअरप्पहाणे; ब वरतरुनिअरपहाणे; ग वरतरुअरअभिहाणे । ३. अ तेसुज्जाणे, च पुस्तके 'तीसुज्जाणे समोसरिओ' इति चरणः 'वेमाणिअ.....रुप्पमय' इति चरणत्रयं न नोपलभ्यते लेखकप्रमादेन । ४. अ क त ब. जोइसवरभवणेहि । ५. घ त. ब र्यणज्जुणरुप्प० ट. र्यणरययसुवण्णमय; अ र्यणंजण; क र्यणज्जणरुप्प-मय । ६. क. ग. जिणंदं । ७. क धम्म कहइ । ८. अ ज ब. समाणीए । ९. ग मुणंतु भविया । १०. अ ब. निगोअ; ख नीगोअ । ११. ब. बहुएहि लहइ ।

आयरियक्खित्ते वि हु पत्ते पडुइंदियत्तणं दुलहं ।
 पाएण को वि दीसइ नरो न रोगेण रहिअतणू ॥१५७॥
 पत्ते वि पेडुतणुत्ते दुलहो जिणधम्मसवणसंजोगो ।
 गुरुगुरुगुणिणा मुणिणो जेण न दीसंति सव्वत्थ ॥१५८॥
 लद्धम्मि धम्मसवणे दुलहं जिणवयरयणसद्दहणं ।
 विसयकहपसत्तमणो घणो जणो दीसए जेण ॥१५९॥
 सद्दहणे संपत्ते किरिआकरणं सुदुल्लहं भणिअं ।
 जेणं पमायसत्तू नरं करंतं पि वारेइ ॥१६०॥

यतः—

प्रमादः परमद्वेषी प्रमादः परमो रिपुः ।
 प्रमादो मुक्तिपूर्दस्युः प्रमादो नरकायनम् ॥१६१॥
 ते धन्ना कयपुण्णा जे णं लहिऊण सैयलसामर्गि ।
 चइअ पमायं चारित्तपालगा जंति परमपयं ॥१६२॥
 इअ सुणिय जिणुवएसं सम्मत्तं के वि के वि चारित्तं ।
 भावेण देसविरइं पडिवन्ना के वि कयपुण्णा ॥१६३॥

इत्थन्तरे—

कमला-भमर-द्वोण-हुमजीवा जे पुरा गया सुक्के ।
 ते चविय भरहखित्ते वेयड्ढे खेअरा जाया ॥१६४॥
 चउरो वि भुत्तभोगा चारणसमणंतिए गहिअचरणा ।
 तत्थेव य संपत्ता जिणंदमभिवंदिअ निविट्ठा ॥१६५॥

१. ब. पडुत्तणत्ते । २. क गुरुगुणगुरुओ; अ ट गुरुगुणगुणिणो । ३. अ क
 ब. सव्वसामर्गि । ४. क च छ ब जिणिंद ।

तं दट्टूणं पुच्छइ चक्कधरो धम्मचक्किणं नाहं ।
 भयवं ! केऽमी चारणसमणा सुमणा कओ पत्ता ॥१६६॥
 १ तो जिणवरो पयंपइ-नरिन्द ! निसुणेहि; चारणा एए ।
 वेअड्ड-भारहाओ समागया अम्ह नमणत्थं ॥१६७॥
 २ पुच्छेइ चक्कवट्टी भयवं ! वेअड्ड-भरहवासम्मि ।
 किं को वि अत्थि संपइ, चक्की वा केवली वा वि ॥१६८॥
 जंपइ जिणो-न संपइ भरहे नाणी नरिंद चक्की वा ।
 किं पुण कुम्मापुत्तो गिहवासे केवली अत्थि ॥१६९॥
 चक्कधरो पडिपुच्छइ; भयवं ! किं केवली घरे वसइ ।
 ३ केहइ पहू निअअम्मापिउपडिबोहाय सो वसइ ॥१७०॥
 पुच्छंति चारणा ते; भयवं ! अम्हाण केवलं अत्थि ।
 पहुणा कहिअं; तुब्भं पि केवलं अत्थि अचिरेणं ॥१७१॥
 सामिय ! सिवगइगामिअ अम्हाणं केवलं कया अत्थि ।
 इअ कहिए जगदुत्तमनामजिणिंदो समुद्दिसइ ॥१७२॥
 जइआ कुम्मापुत्तो तुम्हाण कहिस्सई सयं चेव ।
 महसुक्क-मंदिरकहं तइआ भो ! केवलं अत्थि ॥१७३॥
 इअ सुणिअं मुणिअतत्ता तिगुत्तिगुत्ता जिणं नमंसित्ता ।
 तस्स समीवे पत्ता चउरो चिट्ठंति तुसिणीआ ॥१७४॥
 ते ताव तेण वुत्ता; भद्दा ! तुज्झं जिणेण नो कहिअं ।
 महसुक्के जं मंदिरविमाणसुक्खं समणुभूअं ॥१७५॥

१. ब. ता जिण । २. अ क ज त चक्कवट्टी य पुच्छइ; च. चक्कवट्टी
 पुच्छइ; ख ध ट. ते दट्टूणं पुच्छइ चक्कधरो चक्किणं नाहं । ३. क ख ग घ त. जंपइ ।
 ४. अ केवली अत्थि । ५. ब सिवपुर; ग सिवगय । ६. अ त. तइआ भे ।

इअ वयणसवणसंजायजाइसरणेण चारणा चउरो ।
संभरिअपुव्वजम्मा ते ख्वगस्सेणिमारूढा ॥१७६॥

क्षपकश्रेणिक्रमः पुनरयम्—

“अण० मिच्छ मीस सम्मं अट्ट नपुंसिस्थिवेयछक्कं च ।
पुमवेअं च खवेई कोहाईए य संजलणे ॥१७७॥

गइ-आणुपुव्वि दो दो जाईनामं च जाव चउरिंदी ।
आयावं उज्जोअं थावरनामं च सुहुमं च ॥१७८॥

साहारणमपज्जतं निद्धानिदं च पयलपयलं च ।

थीणं खवेइ ताहे अवसेसं जं च अट्टण्हं ॥१७९॥

विसमिऊण निअट्टो दोहि अ समएहि केवले सेसे ।

पढमे निदं पयलं नामस्स इमाउ पयडीओ ॥१८०॥

देवगइ-आणुपुव्वी विउव्वि-संघयणपढमवज्जाइं ।

अन्नयरं संठाणं तित्थयराहारनामं च ॥१८१॥

चरमे नाणावरणं पंचविहं दंसणं चउविगप्पं ।

पंचविहमंतरायं खवइत्ता केवली होइ” ॥१८२॥

इअ खवगसेणिपत्ता समणा चउरो वि केवली जाया ।

ते गंतूण जिणंते केवलिपरिसाइ आसीणा ॥१८३॥

तत्थुवविट्टो इंदो पुच्छइ जगदुत्तमं जिणाधीसं ।

सामिअ ! इमेहि तुब्भे न वंदिआ हेउणा केण ॥१८४॥

१. ब. खवयस्सेणि; घ खिवगस्सेणि; ट खवगसेणी समारूढा । २. क ज त पुंवेअं च । ३. अ घ साहारणपज्जतं; छ साहारणपज्जतं; ज साहारणअपज्जतं । ४. अं अट्टनं । ५. टीकाग्रन्थेषु ‘निगंठ’ शब्दो ‘नियंठ’ शुद्धो वा दृश्यते । ६. ख ग ब दोहिं समएहिं; दोही समएहि । ७. क जिणंतं । ८. अ क ख घ ब. परिसाय आसीणा; ज ट परिसाए । ९. इयमार्या छ पुस्तके न दृश्यते ।

कहइ पहः एएसिं कुम्मापुताउ केवलं जायं ।
 एएण कारणेणं एएहि न वंदिआ अम्हे ॥१८५॥
 पुच्छइ पुणो वि इंदो; कइआ एसो महव्वई भावी ।
 पहुणाइट्टं सत्तमदिणस्स तइअम्मि पहरम्मि ॥१८६॥
 इअ कहिऊण निउत्तो जगदुत्तमजिणवरो दिणयरो व्व ।
 तमतिमिराणि हरंतो विहरंतो महिअले जयइ ॥१८७॥
 तत्तो कुम्मापुत्तो गिहत्थवेसं विमुत्तु महसत्तो ।
 गिण्हइ मुणिवरवेसं सविसेसं निज्जिअकिलेसं ॥१८८॥
 सुरविहिअणयकमले अमले सम-लेवरहिअनिअचित्तो ।
 आसीणो सो केवलपवरो धम्मं परिकहेइ ॥१८९॥

तथाहि—

“दाण-तव-सील-भावणभेआ चउरो हवंति धम्मस्स ।
 तेसु वि भावो परमो; परमोसहमसुहकम्माणं ॥१९०॥
 दाणाणमभयदाणं नाणाण जहेव केवलं नाणं ।
 ज्ञाणाण सुक्कज्ञाणं तह भावो सव्वधम्मेसु ॥१९१॥
 कैम्माण मोहणिज्जं रसणा सव्वेसु इंदिएसु जहा ।
 बंभव्वयं वयेसु वि तह भावो सव्वधम्मेसु ॥१९२॥
 गिहवासे वि वसंता भव्वा पावंति केवलं नाणं ।
 भावेण मणहरेणं इत्थ य अम्हे उदाहरणं” ॥१९३॥

१. ट महव्वए भावी । २. क. ट. पहुणादिट्टं । ३. च. कुम्मापुत्तो गिहत्थवेसं; ज कुम्मापुत्त विमुत्तगिहवासं महासत्तो; त. कुम्मापुत्तो विमुत्त-गिहिवेसं । ४. अ पुस्तके तथाहीति न दृश्यते । ५. अ दाणसीलतवभावण । ६. छ ब पुस्तकयोरन्तः इयमार्या नोपलभ्यते । ७. अ छ भावा; घ भाव्वा ।

इअ देसणं सुणित्ता अवगयतत्ता यं मायपिअरो वि ।
 परिपालियचारित्ता वरसत्ता सुगइं पत्ता ॥१९४॥
 अन्ने वि बेहुअभविआ आयण्णिय केवलिस्स वयणाइं ।
 सम्मत्तं च चरित्तं देसचरित्तं च पडिवन्ना ॥१९५॥
 ईह बोहिअबहुअनरो कुम्मापुत्तो स केवलिप्पवरो ।
 केवलिपरियायं पालिऊण सुचिरं सिवं पत्तो ॥१९६॥
 कुम्मापुत्तचरित्तं वेरगगकरं सुणेइ जो भविओ ।
 सो सव्वपावरहिओ अणंतसुहभायणं हवइ ॥१९७॥
 सिरिहेमविमलसुहगुरुसिरिजिणमाणिक्कसीसरयएणं ।
 रइअ पगरणमेअं वाइज्जंतं चिरं जयउ ॥१९८॥

॥ इअ कुम्मापुत्तचरित्तं समत्तं ॥

१. अ ख च ज ट. समायपियरो; छ. समागया पियरो । २. अ ख घ ठ
 बहूभविआ । ३. देसविरत्तं । ४. क अह बोहिअ; छ ज ट त. इअ बोहिअ । ५. अ.
 सिरिविजयमाणिक्क । ६. ज. ट. त. सीसरइएणं । अ. क. ब. सीसराएणं । ७. अ.
 क वाइअंतं ।

सिरिकुम्मापुत्तचरिअस्स
संस्कृतछायानुवादः

सिरिकुम्मापुत्तचरिअस्स

संस्कृतछायानुवादः

नत्वा वर्धमानमसुरेन्द्रसुरेन्द्रप्रणतपदकमलम् ।

कूर्मापुत्रचरित्रं वक्ष्याम्यहं समासेन ॥१॥

राजगृहे वरनगरे नयरेखाप्राप्तसकलपुरुषवरे ।

गुणशिलके गुणनिलये समवसृतो वर्धमानजिनः ॥२॥

देवैः समवसरणं विहितं बहुपापकर्मापसरणम् ।

मणिकनकरजतसारप्राकारप्रभापरिस्फुरितम् ॥३॥

तत्र निविष्टो वीरः कनकशरीरः समुद्रगम्भीरः ।

दानादिचतुष्प्रकारं कथयति धर्मं परमरम्यम् ॥४॥

दानतपःशीलभावनाभेदैश्चतुर्विधो भवति धर्मः ।

सर्वेषु तेषु भावो महाप्रभावो ज्ञातव्यः ॥५॥

भावो भवोदधितरणी भावः स्वर्गापवर्गपुरसरणिः ।

भविकानां मनश्चिन्तिताचिन्त्यचिन्तामणिर्भावः ॥६॥

भावेन कूर्मापुत्रोऽवगततत्त्वोऽगृहीतचारित्रः ।

गृहवासेऽपि वसन् संप्राप्तः केवलं ज्ञानम् ॥७॥

अत्रान्तरे इन्द्रभूतिर्नामाऽनगारो भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठोऽन्तेवासी
 गोतमगोत्रः समचतुरस्त्रशरीरो वज्रर्षभनाराचसंहननः केनकपुलक-
 निकषपद्मगौर उग्रतपा दीप्ततपा महातपा घोरतपा घोरतपस्वी घोर-
 ब्रह्मचर्यवासी उतिक्षिप्तशरीरः संक्षिप्तविपुलतेजोलेश्यश्चतुदशपूर्वी चतुर्जा-
 नोपगतः पञ्चभिरनगारशतैः सार्धं संपरिवृतः षष्ठषष्ठेनात्मानं भावयन्नुत्थ-
 योत्तिष्ठति । उत्थाय भगवन्तं महावीरं त्रिरादक्षिणप्रदक्षिणं करोति ।
 कृत्वा वन्दते नमस्यति । वन्दित्वा नमस्यित्वैवमवदत्,—“भगवन् ! को
 नाम कूर्मापुत्रः ? कथं वा तेन गृहवासे वसता भावनां भावयता-
 ऽनन्तमनुत्तरं निर्व्याघातं निरावरणं कृत्स्नं परिपूर्णं केवलवरज्ञानदर्शनं
 समुत्पादितम् ? । ततः श्रमणो भगवान् महावीरो योजनगामिन्या
 सुधासमानया वाण्या व्याकरोति;—

गौतम ! यद् मां पृच्छसि कूर्मापुत्रस्य चरितमाश्चर्यम् ।

एकाग्रमना भूत्वा समग्रमपि तद् निशमय ॥८॥

जम्बूद्वीपे द्वीपे भरतक्षेत्रस्य मध्ये ।

दुर्गमपुराभिधानं जगत्प्रधानं पुरमस्ति ॥९॥

तत्र च द्रोणनरेन्द्रः प्रतापलक्ष्म्या निर्जितदिनेन्द्रः ।

नित्यमरिजनवर्जं पालयति निष्कण्टकं राज्यम् ॥१०॥

तस्य नरेन्द्रस्य द्रुमा नाम्ना पट्टराज्यस्ति ।

शङ्करदेवस्योमा रमा यथा वासुदेवस्य ॥११॥

१. “कनकस्य सुवर्णस्य यः पुलको—लवस्तस्य यो निकषः = कषपट्टे रेखा-
 लक्षणः, तथा, पम्ह ति पद्मगर्भस्तद्गौरो यः स तथा” इति विपाक श्रुतस्य
 प्रथमाध्ययनटीकायाम् । २. “उच्छूढं = उज्झितं सरीरं येन, तत्प्रतिकर्मत्यागात्” इति
 विपाकश्रुतटीकायाम् छूढं = क्षिप्तम्, (हैमप्राकृतव्याकरणे २।१२७ सूत्रं द्रष्टव्यम् ।

दुर्लभनामकुमारः सुकुमारो रम्यरूपजितमारः ।
तयोः सुतोऽस्ति गुणमणिभाण्डागारो बहुजनाधारः ॥१२॥
स कुमारो निजयौवनराजमदेन परान् बहुकुमारान् ।
कन्दुकमिव गगनतले उच्छलयन् सदा रमते ॥१३॥
अन्यदिने तस्य पुरस्योद्याने दुर्गिलाभिधाने ।
सुगुरुः सुलोचननामा समवसृतः केवल्येकः ॥१४॥
तत्रोद्याने यक्षिणी भद्रमुखी नाम निवसति नित्यम् ।
बहुशालवृक्षवटद्रुमाधःस्थितभवने कृतवासा ॥१५॥
केवलकमलाकलितं संशयहरणं सुलोचनं सुगुरुम् ।
प्रणम्य भक्तिभरेण पृच्छति सा यक्षिण्येवम् ॥१६॥
भगवन् ! पूर्वभवेऽहं मानवती नाम मानव्यासम् ।
प्राणप्रिया परिभोग्या सुवेलवेलन्धरसुरस्य ॥१७॥
आयुःक्षयेऽत्र वने भद्रमुखी नाम यक्षिणी जाता ।
भर्ता पुनर्मम कुत्रोत्पन्नो नाथ ! आदिश ? ॥१८॥

ततः सुलोचनो नाम केवली मधुरवाण्या भणित—

भद्रे ! श्रृणु नगरेऽत्रैव द्रोणनरपतेः सुतः ।
उत्पन्नस्तव प्रियः सुदुर्लभो दुर्लभो नाम ॥१९॥
तं श्रुत्वा भद्रमुखी भद्रमुखी नाम यक्षिणी हृष्टा ।
मानवतीरूपधरा कुमारसमीपे संप्राप्ता ॥२०॥

१. अत्र 'निसुणसु' 'निसुणिअ' इत्येतयोः 'निश्रृणु निश्रुत्य' 'इत्यवधाय
'श्रृणु' 'श्रुत्वा' इति च्छायानुवादकारणान्वेषकैर्देशीनाममालायाः ४-२७, ६-२४
कारिके दृश्ये ।

दृष्ट्वा तं कुमारं बहुकुमारोच्छालनैकतत्परम् ।
 सा जल्पति हसित्वा किमनेन रङ्गरमणेन ? ॥२१॥
 यदि तावत् तव चित्तं विचित्रचित्रे चञ्चलं भवति ।
 तदा मामनुधाव वचनमिदं श्रुत्वा स कुमारः ॥२२॥
 तां कन्यामनुधावति तद्वचनकुतूहलाकुलितचित्तः ।
 तत्परतो धावन्ती सापि हि तं निजवनं नयति ॥२३॥
 बहुशालवटस्याधःपथेन पातालमध्यमानीतः ।
 स पश्यति कनकमयं सुरभवनमतीव रमणीयम् ॥२४॥

तच्च कीदृशम् ?

“रत्नमयस्तम्भपङ्क्तिकान्तिभरभृताभ्यन्तरप्रदेशम् ।
 मणिमयतोरणधोरणितरुणपभाकिरणकर्बुरितम् ॥२५॥
 मणिमयस्तम्भाधिष्ठितपुत्रिकाकेलिक्षोभितजनौघम् ।
 बहुभक्तिचित्रचित्रितगवाक्षसन्दोहकृतशोभम्” ॥२६॥
 एतदवलोक्य सुरभवनं भुवनचित्ताश्चर्यकरम् ।
 अतिविस्मयमापन्नः कुमार इति चिन्तयितुं लग्नः ॥२७॥
 किमिन्द्रजालमेतत् स्वप्नः सुमनसि दृश्यतेऽथवा ।
 अहं निजनगरीत इह भवने केनानीतः ? ॥२८॥
 इति सन्देहाकुलितं कुमारं विनिवेश्य पल्यङ्के ।
 विज्ञपयति वन्यतरखधूः स्वामिन् ! वचनं निशमय ॥२९॥
 अद्य मया ऋजुमते ! चिरेण कालेन नाथ ! दृष्टोऽसि ।
 सुरभिवने सुरभवने निजकार्य आनीतोऽसि त्वम् ॥३०॥
 अद्यैव मम मनोमनोरथः कल्पपादपः फलितः ।
 यत् सुकृतसुकृतवशतोऽद्य त्वं मम मिलितोऽसि ॥३१॥

इति वचनं श्रुत्वा वदनं दृष्ट्वा सुनयनं तस्याः ।
 पूर्वभवस्य स्नेहस्तस्य मनसि समुल्लसितः ॥३२॥
 कुत्राप्येषा दृष्टा पूर्वभवे परिचितश्चैतस्याः ।
 इत्यूहापोहवशाज्जातिस्मरणं समुत्पन्नम् ॥३३॥
 जातिस्मरणेन तेन ज्ञात्वा पूर्वजन्मवृत्तान्तः ।
 कथितः कुमारेण निजप्रियायाः पुरतः समग्रोऽपि ॥३४॥
 ततो निजशक्त्याऽशुभानां पुद्गलानामपहारम् ।
 शुभपुद्गलप्रक्षेपं कृत्वा सुरी तच्छरीरे ॥३५॥
 पूर्वभवान्तरभार्या लज्जादि विमुच्य भुङ्क्ते भोगान् ।
 एवं विषयसुखानि द्वावपि विलसतस्तत्र स्थितौ ॥३६॥

चतुर्विधभोग स्वरूपं स्थानाङ्गेऽप्युक्तम्—

“चतुर्भिः स्थानैर्देवानां संवासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—देवो नामैको
 देव्या सार्धं संवासमागच्छति, देवो नामैकच्छव्या सार्धं संवासमा-
 गच्छति, छविर्नामैका देव्या सार्धं संवासमागच्छति, छविर्नामैका
 छव्या सार्धं संवासमागच्छति इतश्च ।

अथ तस्याम्बा-पितरौ पुत्रवियोगेन दुःखितौ नित्यम् ।
 सर्वत्रापि शोधयतश्च लभेते न हि शुद्धिमात्रमपि ॥३७॥
 देवैरपहतं नरैः प्राप्यते कथं वस्तु ? ।
 येन नराणां सुराणां च शक्तावन्तरं गुरु ॥३८॥
 अथ ताभ्यां दुःखिताभ्यामम्बा-पितृभ्यां केवली पृष्टः ।
 भगवन् ! कथयत; आवयोः स पुत्रोऽस्ति कुत्र गतः ? ॥३९॥
 ततः केवली प्रजल्पति; शृणुतं श्रवणैः सावधानमनसौ ।
 युवयोः स पुत्रोऽपहतो व्यन्तर्या च ॥४०॥

तौ केवलिवचनेनातीवाश्चर्यविस्मितौ जातौ ।

कथयतः, कथं देवा अपवित्रनरमपहरन्ति ? ॥४१॥

यदुक्तमागमे—

“चत्वारि पञ्च योजनशतानि गन्धश्च मनुजलोकस्य ।

ऊर्ध्वं व्रजति येन न खलु देवास्तेनायन्ति ॥४२॥

पञ्चसु जिनकल्याणेष्वेवं महर्षितपोऽनुभावात् ।

जन्मान्तरस्नेहेन चागच्छन्ति सुरा इह” ॥४३॥

ततः केवलिना कथितं तस्या जन्मान्तरस्नेहादि ।

तौ ब्रूतस्ततः स्वामिन् ! अतिबलिकः कर्मपरिणामः ॥४४॥

भगवन् ! कदापि भविष्यत्यावयोः कुमारसङ्गमः कथमपि ? ।

तेनोक्तं; भविष्यति पुनर्यदेह वयमागमिष्यामः ॥४५॥

इति सम्बन्धं श्रुत्वा संविग्नौ कुमारमातृ-पितरौ च ।

लघुपुत्रं स्थापयित्वा राज्ये तदन्तिके चरणमापन्नौ ॥४६॥

दुष्करतपश्चरणपरौ परायणौ दोषवर्जिताहारे ।

निस्सङ्गरङ्गचित्तौ त्रिगुप्तिगुप्तौ च विहरतः ॥४७॥

अन्यदिने ग्रामानुग्रामं विहंश्च स ज्ञानी ।

तत्रैव दुर्गिलवने समवसृतस्ताभ्यां संयुक्तः ॥४८॥

अथ यक्षिण्यवधिना कुमारस्यायुर्विज्ञाय स्तोकम् ।

तं केवलिनं पृच्छति कृताञ्जलिर्भक्तिसंयुक्ता ॥४९॥

भगवन् ! जीवितमल्पं कथमपि शक्यतेऽभिर्वर्धितुम् ? ।

ततः कथयति केवली स केवलकलितार्थविस्तारः ॥५०॥

“तीर्थकराश्च गणधराश्चक्रधराः स-बल-वासुदेवाश्च ।

अतिबलिनोऽपि न शक्ताः कर्तुमायुषः सन्धानम् ॥५१॥

जम्बूद्वीपं छत्रं, मेरुं दण्डं प्रभवः कर्तुं ये ।

देवा अपि न ते शक्ताः, कर्तुमायुषः सन्धानम् ॥५२॥

यदुक्तम्—

नो विद्या न च भेषजं, न च पिता नो बान्धवा नो सुताः;

नाभीष्ठा कुलदेवता, न जननी स्नेहानुबन्धिन्विता ।

नाऽर्थो न स्वजनो न वा परिजनः शारीरिकं नो बलं;

नो शक्ताः सततं सुरासुरवराः, सन्धातुमायुः क्षमाः” ॥५३॥

इति केवलिवचनानि श्रुत्वाऽमरी विषण्णचित्ता सा ।

निजभवनं संप्राप्ता प्रनष्टसर्वस्वसार्थेव ॥५४॥

दृष्टा सा कुमारेण पृष्ठा च सुकोमलैर्वचनैः ।

स्वामिनि ! मनसि विषण्णाऽद्य त्वं हेतुना केन ? ॥५५॥

किं केनपि दुःखिता ? किं वा केनापि न मताऽऽज्ञा ? ।

किं वा ममापराधेन कुप्रसन्ना त्वं जाता ? ॥५६॥

सा किञ्चिदप्यकथयन्ती मनसि वहन्ती महाविषादभरम् ।

निर्बन्धात् पुनः पृष्ठा वृत्तान्तं कथयति सकलम् ॥५७॥

स्वामिन् ! मयाऽवधिना तव जीवितमल्पमेव ज्ञात्वा ।

आयुःस्वरूपं केवलिपार्श्वे पृष्ठं च कथितं च ॥५८॥

एतेन कारणेन नाथ ! अहं दुःखशल्यितशरीरा ।

विधिविलसिते वक्रे कथं सहिष्ये तव विरहम् ? ॥५९॥

कुमारो जल्पति यक्षिणि ! खेदं मा कुरु हृदयमध्ये ।

जलबिन्दुचञ्चले जीविते को मन्यते स्थिरत्वम् ? ॥६०॥

यदि ममोपरि स्नेहं धरसि तदा केवलिनः पार्श्वे ।

प्राणप्रिये ! मुञ्च करोमि येनात्मनः कार्यम् ॥६१॥

ततस्तया स्वशक्त्या केवलिपार्श्वं प्रापितः कुमारः ।

अभिवन्द्य केवलिनं यथार्हस्थानमासीनः ॥६२॥

पुत्रस्य स्नेहेन चिरेणावलोक्य तं कुमारम् ।

अभिरोदितुं प्रवृत्तौ तत्र स्थितौ मातृ-तातमुनी ॥६३॥

कुमारोऽप्यजानन् केवलिना समधिकं समादिष्टः ।

वन्दस्व कुमार ! मातृ-तातमुनी इह समासीनौ ॥६४॥

स पृच्छति केवलिनं प्रभो ! कथमनयोर्व्रतग्रहो जातः ? ।

तेनापि पुत्रवियोगादि कारणं तस्मै कथितम् ॥६५॥

इति श्रुत्वा स कुमारो मोरो यथा जलधरं प्रलोक्य ।

यथा वा चकोरश्चन्द्रं यथा चक्रश्चण्डभानुं वा ॥६६॥

यथा वत्सो निजसुरर्भिः; सुरर्भिः सुरर्भि यथैव कलकण्ठः ।

संजातः संतुष्टो हर्षवशोल्लसितरोमाञ्चः ॥६७॥

निजमातृ-तातमुन्योः कण्ठे विलग्य रुदन् ।

एतया यक्षिण्या निवारितो मधुरवचनैः ॥६८॥

निजवस्त्राञ्जलेन कुमारनयनान्यश्रुभृतानि ।

सा यक्षिणी विमार्ष्टि; अहो महामोहदुर्ललितम् ॥६९॥

निजमातृ-तातदर्शनसमुल्लसत्प्रमोदभरभृतम् ।

केवलज्ञानिसकाशेऽमरी विनिवेशयति कुमारम् ॥७०॥

अथ केवल्यपि सर्वेषां तेषामुपकारकारणं करोति ।

धर्मस्य देशानां; समयेऽमृतरससारणीसदृशीम् ॥७१॥

“यो भविको मनुजभवं लब्ध्वा धर्मप्रमादमाचरति ।

स लब्ध्वा चिन्तामणिरत्नं रत्नाकरे गमयति ॥७२॥

एकस्मिन्नगरप्रवरेऽस्ति कलाकुशलवाणिजः कोऽपि ।
 रत्नपरीक्षाग्रन्थं गुरूणां पार्श्वेऽभ्यस्यति ॥७३॥
 सौगन्धिक-कर्केतन-मरकत-गोमेदेन्द्रनीलानाम् ।
 जलकान्त-सूरकान्त-मसारगर्भा-ऽङ्क-स्फटिकानाम् ॥७४॥
 इत्यादिकरत्नानां लक्षणगुणवर्णनामगोत्राणि ।
 सर्वाणि स विजानाति विचक्षणो मणिपरीक्षायाम् ॥७५॥
 अथान्यदा विचिन्तयति स वणिक किमपरै रत्नैः ।
 चिन्तामणिर्मणीनां शिरोमणिश्चिन्तितार्थकरः ॥७६॥
 ततः स तस्य कृते खनति खानीरनेकस्थानेषु ।
 तथापि न प्राप्तः स मणिर्विधैरुपायकरणैः ॥७७॥
 केनापि भणितं ब्रज वहने आरुह्य रत्नद्वीपे ।
 तत्रास्ति; आशापुरी देवी तव वाञ्छितं दास्यति ॥७८॥
 स तत्र रत्नद्वीपे संप्राप्त एकविंशतिक्षपणैः ।
 आराधयति तां देवीं; संतुष्टा सेदं भणति ॥७९॥
 भो भद्र ! केन कार्येणाद्याराधिता त्वयाऽहम् ।
 स भणति देवि ! चिन्तामणिकृत उद्यम एषः ॥८०॥
 देवी भणति भो भो ! नास्ति तव कर्मैव शर्मकरम् ।
 येनार्पयन्ति सुरा अपि च धनानि कर्मानुसारेण ॥८१॥
 स भणति यदि मम कर्म भवेत्ततस्त्वां कस्मात् सेवे ? ।
 तद् मह्यं देहि रत्नं पश्चाद् यद् भवतु तद् भवतु ॥८२॥
 दत्तं चिन्तारत्नं ततस्तया तस्य रत्नवणिजे ।
 स निजगृहगमनार्थं संतुष्टो वाहन आरूढः ॥८३॥

पोतप्रदेशनिविष्टो वणिग् यावज्जलधिमध्येमायातः ।
 तावच्च पूर्वदिशि समुद्गतः पूर्णिमाचन्द्रः ॥८४॥
 तं चन्द्रं दृष्ट्वा निजचित्ते चिन्तयति स वाणिजः ।
 चिन्तामणेस्तेजोऽधिकमथवा मृगाङ्गस्य ? ॥८५॥
 इति चिन्तयित्वा चिन्तारत्नं निजकरतले गृहीत्वा ।
 निजदृष्ट्या निरीक्षते पुनः पुना रत्नमिन्दुं च ॥८६॥
 इत्यवलोकयतश्च तस्याभाग्येन करतलप्रदेशात् ।
 अतिसुकुमारप्रवरं रत्नं रत्नाकरे पतितम् ॥८७॥
 जलनिधमध्ये पतितो बहु बहु शोधयता तेनापि ।
 किं कथमपि लभ्यते मणिः शिरोमणिः सकलरत्नानाम् ॥८८॥
 तथा मनुजत्वं बहुविधभवभ्रमणशतैः कथमपि लब्धम् ।
 क्षणमात्रेण हारयति प्रमादभरपरवशो जीवः ॥८९॥
 ते धन्याः कृतपुण्या ये जिनधर्मं धरन्ति निजहृदये ।
 तेषामेव मनुजत्वं सफलं श्लाघ्यते लोके ॥९०॥
 इति देशनां श्रुत्वा सम्यक्त्वं यक्षिण्या प्रतिपन्नम् ।
 कुमारेण च चारित्रं गुरु गुर्वन्तिके गृहीतम् ॥९१॥
 स्थविराणां पादमूले चतुर्दशपूर्वीमधीते कुमारः ।
 दुष्करतपश्चरणपरो विहरत्यम्बा-पितृभ्यां समम् ॥९२॥
 कुमारोऽम्बा-पितरौ त्रयोऽपि ते पालयित्वा चारित्रम् ।
 महाशुक््रे सुरलोकेऽवतीर्णा मन्दिरविमाने ॥९३॥
 सा यक्षिण्यपि च्युत्वा वैशाल्यां च भ्रमरभूपतेः ।
 भार्या जाता कमला नाम्ना सत्यशीलधरा ॥९४॥

भ्रमरनरेन्द्रः कमलादेवी च द्वावपि गृहीतजिनधर्मौ ।
 अन्तशुभाध्यवसायौ तत्रैव च सुरवरौ जातौ ॥९५॥
 राजगृहं वरनगरं वरनयरङ्गन्मन्दिरमस्ति ।
 धनधान्यादिसमृद्ध सुप्रसिद्धं सकललोके ॥९६॥
 तत्र च महेन्द्रसिंहो राजा सिंह इवारिकरिविनाशे ।
 नाम्ना यस्य समराङ्गणे भज्यते सुभटकोटिः ॥९७॥
 तस्य च कूर्मादेवी देवीव रूपसम्पदास्ति ।
 विनय-विवेक-विचारप्रमुखगुणाभरणपरिकलिता ॥९८॥
 विषयसुखं भुञ्जानयोस्तयोः सुखेन व्रजति कालः ।
 यथा च सुरेन्द्र-शच्योरथवा यथा मन्मथ-रत्योः ॥९९॥
 अन्यदिने सा देवी निजशयनीये सुप्तजागृता ।
 सुरभवनं मनोहरणं पश्यति स्वप्न आश्चर्यम् ॥१००॥
 जाते प्रभातसमये शयनीयादुत्थाय सा देवी ।
 राजसमीपं प्राप्ता जल्पति मधुराभिर्वाग्भिः ॥१०१॥
 आर्य ! ऽहं सुरभवनं स्वप्ने दृष्ट्वा प्रतिबुद्धा ।
 एतस्य स्वप्नस्य च भविष्यति कः फलविशेषः ? ॥१०२॥
 इति श्रुत्वा हृष्टतुष्टो राजा रोमाञ्जाञ्चितशरीरः ।
 निजमत्यनुसारेण कथयत्येतादृशं वचनम् ॥१०३॥
 देवि ! त्वं परिपूर्णायां नवमास्यां सार्धसप्तदिनाधिकायाम् ।
 बहुलक्षणगुणयुक्तं पुत्रं प्राप्स्यसि जगन्नेत्रम् ॥१०४॥
 इति नरपतेर्वचनं श्रुत्वा हृष्टतुष्टनिजहृदया ।
 वरनाथानुज्ञाता सा जाया निजगृहं प्राप्ता ॥१०५॥

तत्र च कुमारजीवो देवायुः पालयित्वा कूर्मायाः ।
 उदरे सुकृतपुण्यः सरसि हंस इवावतीर्णः ॥१०६॥
 रत्नेन रत्नखानिर्यथैव मुक्ताफलेन शुक्तिपुटी ।
 तथा तेन गर्भेण सा सौभाग्यं समुद्धहति ॥१०७॥
 गर्भस्यानुभावेन धर्मागमश्रवणदोहदस्तस्याः ।
 उत्पन्नः शुभपुण्योदयेन सौभाग्यसंपन्नः ॥१०८॥
 ततस्तेन नरपतिना षड्दर्शनज्ञायिनो नगरमध्ये ।
 शब्दायिता जनैः कूर्माया धर्मश्रवणकृते ॥१०९॥
 स्नाताः कृतबलिकर्माणः कृतकौतुकमङ्गलादिविधिधर्माः ।
 निजपुस्तकसंयुक्ताः संप्राप्ता राजभवने ॥११०॥
 कृताशीःप्रदाना नरपतिना दत्तमानसंमानाः ।
 भद्राऽऽसनोपविष्टा निजनिजधर्मं प्रकाशयन्ति ॥१११॥
 इतरेषां दर्शनिनां च धर्मं हिंसादिसंयुतं श्रुत्वा ।
 जिनधर्मरता देव्यतीव खेदं समापन्ना ॥११२॥

यतः—

ददातु दानं, विदधातु मौनं, वेदादिकं चामि विदाङ्करोतु ।
 देवादिकं ध्यायतु नित्यमेव, न चेद् दया निष्फलमेन सर्वम् ॥११३॥
 न सा दीक्षा, न सा भिक्षा, न तद्दानं, न तत् तपः ।
 न तद् ध्यानं, न तन्मौनं, दया यत्र न विद्यते ॥११४॥
 ततो नरपतिनाऽऽहूता जिनशासनसूरयो महागुणिनः ।
 जिनसमयतत्त्वसारं धर्मस्वरूपं प्ररूपयन्ति ॥११५॥

तथाहि—

षड्जीवनिकायानां परिपालनमेव विद्यते धर्मः ।
 येन महाव्रतेषु प्रथमं प्राणतिपातव्रतम् ॥११६॥

उक्तञ्च देशवैकालिके—

“तत्रेदं प्रथमं स्थानं महावीरिण देशितम् ।

अहिंसा निपुणा दिष्टा सर्वभूतेषु संयमः” ॥११७॥

उपदेशमालायाम्—

“षड्जीवनिकायदयाविवर्जितो नैव दीक्षितो न गृही ।

यतिधर्माद् भ्रष्टो भ्रश्यति गृहे (ही)न्द्राणां धर्मात्” ॥११८॥

इति मुनिवरवचनानि श्रुत्वा घनगर्जितोपमानानि ।

देव्या मनोमोरः परमसमुल्लासमापन्नः ॥११९॥

परिपूर्णेष्ु दिनेषु ततः संपूर्णदोहदा देवी ।

पुत्रत्वं प्रसूता शुभलग्ने वासरे शुभे ॥१२०॥

तत्र चाऽवसरे—

“तत्र वाद्यन्ते तूराणि सुताड्यमानानि,

गगनाङ्गणे गर्जन्ति गुरुरुताः ।

वरमङ्गलभुङ्गलभेरीशब्दाः,

नफेर्याः श्रूयन्ते नवनिनादाः ॥१२१॥

बिरुदावलिं कथयति बन्दिवृन्दं,

चिरकालं चतुरनरनन्दवृन्दम् ।

वरकामिन्यो नृत्यन्ति अतिसुरम्या,

इत्युत्सवो भूतः पुत्रजन्मनि” ॥१२२॥

अम्बा-पितृभ्यां तस्य च धर्मश्रुतदोहदानुसारेण ।

नाम गुणाभिरामं प्रतिष्ठितं धर्मदेव इति ॥१२३॥

उल्लापनेन कूर्मापुत्र इति प्रतिष्ठितमपरनाम ।

इति तस्य सार्थके द्वे प्रसिद्धे नामनी ॥१२४॥

स पञ्चभिर्धात्रीभिर्हस्ताद् हस्तेऽङ्गादङ्गे ।
 गृह्यमाणः कुमारः सर्वेषां वल्लभो जातः ॥१२५॥
 द्वासप्ततिं कलाः स्वयमेवाधीते स्वबुद्ध्या ।
 अध्यापकश्च केवलं संप्राप्तस्तत्र साक्षित्वम् ॥१२६॥

किन्तु—

पूवभावान्तःकृतचेटबन्धनोच्छलनादिकर्मवशात् ।
 स वामनो जातो द्विहस्तदेहप्रमाणधरः ॥१२७॥
 निरुपमरूपगुणेन तरुणीजनमानसानि मोहयन् ।
 सौभाग्ययुक्तः क्रमेण स यौवनं प्राप्तः ॥१२८॥
 तारुण्ये सर्वेषां विषयविकार बहुप्रकारा अपि ।
 स पुनर्विषयविरक्तः कूर्मापुत्रो ज्ञाततत्त्वः ॥१२९॥
 हरिहरब्रह्मादिसुरा विषयैर्वशीकृताश्च सर्वेऽपि ।
 धन्यः कूर्मापुत्रो विषया अपि वशीकृता येन ॥१३०॥
 यत् तेन पूर्वजन्मनि सुचिरं परिपालितं सुचारित्रम् ।
 तत् तस्यापि तारुण्ये विषयविरक्तत्वं जातम् ॥१३१॥
 अन्यदिने मुनीश्वरगुण्यमानं श्रुतं शृण्वतः ।
 कुमारस्य तस्य विमलं जातिस्मरणं समुत्पन्नम् ॥१३२॥
 जातिस्मरणगुणेन संसारासारतां जानतः ।
 क्षपकश्रेणिगतस्य च शुक्लध्यानं प्रपन्नस्य ॥१३३॥
 ध्यानानलेन कर्मेन्धननिवहं दुस्सहं दहतः ।
 केवलज्ञानमनन्तं समुज्ज्वलं तस्य संजातम् ॥१३४॥
 यदि तावच्चारित्रमहं गृह्णीयां, ततो मम मातृ-तातयोः ।
 मरणं भवेद् नूनं सुतशोकवियोगदुःखितयोः ॥१३५॥

तस्मात् केवलकमलाकलितो निजमातृ-तातोपरोधात् ।
 तिष्ठति चिरं गृह एव स कुमारो भावचारित्री ॥१३६॥
कूर्मापुत्रसदृक्षः कः पुत्रो मातृ-तातपदभक्तः ।
 यः केवल्यपि स्वगृहे स्थितिश्चिरं तदनुकम्पया ? ॥१३७॥
कूर्मापुत्रादन्यः को धन्यो यः स्वमातृ-तातयोः ।
 बोधार्थं ज्ञान्यपि हि गृहे स्थितोऽज्ञातवृत्त्या ? ॥१३८॥
 गृहवाससंस्थितस्यापि **कूर्मापुत्रस्य यत् समुत्पन्नम् ।**
 केवलज्ञानमनन्तं **तत्पुनर्भावस्य दुर्ललितम् ॥१३९॥**
 भावेन **भरतचक्री** तादृशशुद्धान्तमध्यमालीनः ।
 आदर्शगृहनिविष्टो गृह्यपि स केवली जातः ॥१४०॥
 वंशाग्रसमारूढो मुनिप्रवरान् कानपि दृष्ट्वा विहरतः ।
 गृहिवेशेलापुत्रो भावेन केवली जातः ॥१४१॥
आषाढभूतिमुनेर्भरतेश्वरप्रेक्षणकं कुर्वतः ।
 उत्पन्नं गृहिणोऽपि हि भावेन केवलं ज्ञानम् ॥१४२॥
 मेरोः सर्षपस्य च यावन्मात्रं चान्तरं भवति ।
 द्रव्यस्तव-भावस्तवान्तरं तावज्ज्ञेयम् ॥१४३॥
 उत्कृष्टं द्रव्यस्तवमाराध्य यात्यच्युतं यावत् ।
 भावस्तवेन प्राप्नोत्यन्तर्मुहूर्तेन निर्वाणम् ॥१४४॥
 अथ **मनुजक्षेत्रमध्ये महाविदेहा** भवन्ति पञ्चैव ।
 एकैकस्मिन् **विदेहे** विजया द्वात्रिंशद् द्वात्रिंशत् ॥१४५॥
 द्वात्रिंशत्पञ्चगुणिता **विजयास्तु** शतं भवेयुः षष्टियुतम् ।
भरतैरावतक्षेत्रे सप्ततिशतं भवति क्षेत्राणि ॥१४६॥

उत्कृष्टपदे लभ्यते विहरज्जिनानां तत्र सप्ततिशतम् ।
 इति प्रासङ्गिकमुक्तं प्रक्रान्तं तद् निशमयत ॥१४७॥
 तत्र च महाविदेहे सुप्रसिद्धे मङ्गलावतीविजये ।
 नगरी च रत्नसञ्चयनामा धनधान्याभिरामा ॥१४८॥
 तस्यां देवादित्यश्चक्रधरस्तेजोविजितादित्यः ।
 चतुःषष्टिसहस्ररमणीरमणः परिभुनक्ति राज्यम् ॥१४९॥
 अन्यदिने विहरञ्जगदुत्तमनामधेयतीर्थकरः ।
 वरतरुनिकरप्रधाने तस्या उद्याने समवसृतः ॥१५०॥
 वैमानिकज्यौतिषवरभवनैर्विनिर्मितं समवसरणम् ।
 रत्नार्जुनरूप्यमयप्राकारत्रिकेण रमणीयम् ॥१५१॥
 श्रुत्वा जिनागमनं चक्री चक्र इव दिनकरागमनम् ।
 संतुष्टमना वन्दनकृते समेतः सपरिवारः ॥१५२॥
 त्रिरादक्षिणप्रदक्षिणं कृत्वा वन्दित्वा जिनेन्द्रम् ।
 यथायोग्ये प्रदेशे कृताञ्जलिरेष उपविष्टः ॥१५३॥
 ततो भविकजनानां भवसागरतारणैकतरण्या ।
 धर्मं कथयति प्रभुः स सुधासमानया वाण्या ॥१५४॥
 “भो भोः शृण्वन्तु भविकाः ! कथमपि निगोदमध्यतो जीवः ।
 निर्गत्य भवैर्बहुभिर्लभते मनुजत्वम् ॥१५५॥
 मनुजत्वेऽपि हि लब्धे दुर्लभं प्राप्नुयात्क्षेत्रमार्यम् ।
 उत्पद्यन्तेऽनेके यद् दस्युम्लेच्छकुलेषु ॥१५६॥
 आर्यक्षेत्रेऽपि खलु प्राप्ते पट्विन्द्रियत्वं दुर्लभम् ।
 प्रायेण कोऽपि दृश्यते नरो न रोगेण रहिततनुः ॥१५७॥

प्राप्तेऽपि पटुत्वे दुर्लभो जिनधर्मश्रवणसंयोगः ।
 गुरुवो गुरुगुणा मुनयो येन न दृश्यन्ते सर्वत्र ॥१५८॥
 लब्धे धर्मश्रवणे दुर्लभं जिनवचनरत्नश्रद्धानम् ।
 विषयकथाप्रसक्तमना घनो जनो दृश्यते येन ॥१५९॥
 श्रद्धाने संप्राप्ते क्रियाकरणं सुदुर्लभं भणितम् ।
 येन प्रमादशत्रुर्नरं कुर्वन्तमपि वारयति ॥१६०॥

यतः—

प्रमादः परमद्वेषी, प्रसादः परमो रिपुः ।
 प्रमादो मुक्तिपूर्दस्यु, प्रमादो नरकायनम् ॥१६१॥
 ते धन्याः कृतपुण्या ये लब्ध्वा सर्वसामग्रीम् ।
 त्यक्त्वा प्रमादं चारित्रपालका यान्ति परमपदम्” ॥१६२॥
 इति श्रुत्वा जिनोपदेशं सम्यक्त्वं केऽपि केऽपि चारित्रम् ।
 भावेन देशविरतिं प्रतिपन्नाः केऽपि कृतपुण्याः ॥१६३॥

अत्रान्तरे—

कमला-भ्रमर-द्रोण-द्रुमाजीवा ये पुरा गताः शुक्रे ।
 ते च्युत्वा भरतक्षेत्रे वैताढ्ये खेचरा जाताः ॥१६४॥
 चत्वारोऽपि भुक्तभोगाश्चारणश्रमणान्तिके गृहीतचरणाः ।
 तत्रैव च संप्राप्ता जिनेन्द्रमभिवन्द्य निविष्टाः ॥१६५॥
 तान् दृष्ट्वा पृच्छति चक्रधरो धर्मचक्रिणं नाथम् ।
 भगवन् ! केऽमी चारणश्रमणाः सुमनसः कुतः प्राप्ताः ? ॥१६६॥
 ततो जिनवरः प्रजल्पति नरेन्द्र ! शृणु चारणा एते ।
 वैताढ्यभरतात् समागता मम नमनार्थम् ॥१६७॥

पृच्छति चक्रवर्ती भगवन् ! वैताढ्यभरतवर्षे ।
 किं कोऽप्यस्ति सम्प्रति चक्री वा केवली वापि ? ॥१६८॥
 जल्पति जिनो न सम्प्रति भरते ज्ञानी नरेन्द्र ! चक्री वा ।
 किन्तु कूर्मापुत्रो गृहवासे केवल्यस्ति ॥१६९॥
 चक्रधरः प्रतिपृच्छति भगवन् ! किं केवली गृहे वसति ? ।
 कथयति प्रभुर्निजाम्बा-पितृप्रतिबोधाय स वसति ॥१७०॥
 पृच्छन्ति चारणास्ते भगवन् ! अस्माकं केवलमस्ति ? ।
 प्रभुणा कथितं युष्माकमपि केवलमस्त्यचिरेण ॥१७१॥
 स्वामिन् ! शिवपुरगामिन् ! अस्माकं केवलं कदाऽस्ति ? ।
 इति कथिते जगदुत्तमनामजिनेन्द्रः समुद्दिशति ॥१७२॥
 यदा कूर्मापुत्रो युष्माकं कथयिष्यति स्वयमेव ।
 महाशुक्रमन्दिरकथां तदा भोः ! केवलमस्ति ॥१७३॥
 इति श्रुत्वा ज्ञाततत्त्वास्त्रिगुप्तिगुप्ता जिनं नमस्यित्वा ।
 तस्य समीपे प्राप्ताश्चत्वारस्तिष्ठन्ति तूष्णीकाः ॥१७४॥
 ते तावत् तेनोक्ता भद्राः ! युष्माकं जिनेन नो कथितम् ।
 महाशुक्रे यद् मन्दिरविमानसौख्यं समनुभूतम् ॥१७५॥
 इति वचनश्रवणसंजातजातिस्मरणेन चारणाश्चत्वारः ।
 संस्मृतपूर्वजन्मानस्ते क्षपकश्रेणिमारूढाः ॥१७६॥
 “अन० मिथ्यात्वं मिश्रं सम्यक्त्वमष्ट नपुंसकस्त्रीवेदौ षट्कं च ।
 पुंवेदं च क्षपयति क्रोधादिकांश्च संज्वलनान् ॥१७७॥

१. अन० इति अन्तानुबन्धिकषायचतुष्कस्य संश्लिप्तरूपम् (पञ्चम-
 कर्मग्रन्थस्य १९-१०० गाथे अत्रार्थे दृश्ये ।)

गत्यानुपूर्व्यौ द्वे द्वे जातिनाम च यावच्चतुरिन्द्रियम् ।
 आतपमुद्द्योतं स्थावरनाम च सूक्ष्मं च ॥१७८॥
 साधारणमपर्याप्तं निद्रानिद्रां च प्रचलाप्रचलां च ।
 स्त्यानर्द्धि क्षपयति तदाऽवशेषं यच्चाष्टानाम् ॥१७९॥
 विश्रम्य निवृत्तो द्वयोः समययोः केवले शेषयोः ।
 प्रथमे निद्रां प्रचलां नाम्न इमाः प्रकृतीः ॥१८०॥
 देवगत्यानुपूर्व्यौ वैक्रियप्रथमसंहननवर्जम् ।
 अन्यतरत्संस्थानं तीर्थकराहारनामनी च ॥१८१॥
 चरमे ज्ञानावरणं पञ्चविधं दर्शनं चतुर्विकल्पम् ।
 पञ्चविधमन्तरायं क्षपयित्वा केवली भवति” ॥१८२॥
 इति क्षपकश्रेणिप्राप्ताः श्रमणाश्चत्वारोऽपि केवलिनो जाताः ।
 ते गत्वा जिनान्तिके केवलिपरिषद्यासीनाः ॥१८३॥
 तत्रोपविष्ट इन्द्रः पृच्छति जगदुत्तमं जिनाधीशम् ।
 स्वामिन् ! एभिर्ययं न वन्दिता हेतुना केन ? ॥१८४॥
 कथयति प्रभुरेतेषां कूर्मापुत्रात् केवलं जातम् ।
 एतेन कारणेनैभिर्न वन्दिता वयम् ॥१८५॥
 पृच्छति पुनरपीन्द्रः कदैष महाव्रती भावी ? ।
 प्रभुणाऽऽदिष्टं सप्तमदिनस्य तृतीये प्रहरे ॥१८६॥
 इति कथयित्वा निवृत्तो जगदुत्तमजिनवरो दिनकर इव ।
 तमस्तिमिराणि हरन् विहरन् महीतले जयति ॥१८७॥
 ततः कूर्मापुत्रो गृहस्थवेशं विमुच्य महासत्त्वः ।
 गृह्णाति मुनिवरवेशं सविशेषं निर्जितक्लेशम् ॥१८८॥

सुरविहितकनकमलेऽमले सम-लेपरहितनिजचित्तः ।
आसीनः स केवलिप्रवरो धर्मं परिकथयति ॥१८९॥

तथाहि—

“दानतपःशीलभावनाभेदाश्चत्वारो भवन्ति धर्मस्य ।
तेष्वपि भावः परमः परमौषधमशुभकर्मणाम् ॥१९०॥
दानानामभयदानं ज्ञानानां यथैव केवलं ज्ञानम् ।
ध्यानानां शुक्लध्यानं तथा भावः सर्वधर्मेषु ॥१९१॥
कर्मणां मोहनीयं, रसना सव्वेषु इन्द्रियेषु यथा ।
ब्रह्मव्रतं व्रतेषु अपि तथा भावः सव्वधर्मेषु ॥१९२॥
गृहवासेऽपि वसन्तो भव्याः प्राप्नुवन्ति केवलं ज्ञानम् ।
भावेन मनोहरेणात्र च वयमुदाहरणम्” ॥१९३॥
इति देशानां श्रुत्वाऽवगततत्त्वौ च मातृपितरावपि ।
परिपालितचारित्रौ वरसत्त्वौ सुगतिं प्राप्तौ ॥१९४॥
अन्येऽपि बहुभविका आकर्ण्य केवलिनो वचनानि ।
सम्यक्त्वं च चारित्रं देशचारित्रं च प्रतिपन्नाः ॥१९५॥
इति बोधितबहुनरः कूर्मापुत्रः स केवलिप्रवरः ।
केवलिपर्यायं पालयित्वा सुचिरं शिवं प्राप्तः ॥१९६॥
कूर्मापुत्रचरित्रं वैराग्यकरं शृणोति यो भविकः ।
स सर्वपापरहितोऽनन्तसुखभाजनं भवति ॥१९७॥
श्रीहेमविमलशुभगुरुश्रीजिनमाणिक्यशिष्यराजेन ।
रचितं प्रकरणमेतद् वाच्यमानं चिरं जयतु ॥१९८॥
॥ कुम्मापुत्रचरिअस्स छायानुवादः सम्पूर्णः ॥

ભાવધર્મના પ્રભાવ પર
પ્રકાશ પાથરતું
ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર

ભાવધર્મનાં પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર

૧. જેઓનાં ચરણ કમળમાં, અસુરો (=દાનવો, દૈત્યો, અને માનવો) તથા સુરોનાં ઇન્દ્રો લળી-લળીને નમન કરે છે. એવા શ્રીવર્ધમાન જિનને નમસ્કાર કરીને હું કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર ટૂંકાણમાં રજૂ કરું છું. રાજગૃહનગરમાં વીરપ્રભુ પધાર્યા.

૨-૪. રાજગૃહ નામનું શ્રેષ્ઠ નગર છે. (કારણ કે) તેમાં બધા પુરુષો નય/નીતિની રેખા / મર્યાદાને પામ્યા છે, માટે શ્રેષ્ઠ છે. તે નગરમાં (વનસ્પતિનાં આરોગ્યપ્રદ હોવું વગેરે) ગુણોથી ગરવું એવું 'ગુણશિલક' નામનું ઉદ્યાન છે. ત્યાં વર્ધમાન જિન સમોસર્યા = પધાર્યા છે. એટલે દેવોએ સમવસરણ = ધર્મ ઉપદેશ સભાની રચના કરી છે. તે સમવસરણમાં આવનારાનાં પાપકર્મો = રાગ-દ્વેષ-મોહ મોટે ભાગે (અપસરણ કરી જતાં-) નાશ પામતા. (અને એ સૂચવવા માટે તે સમવસરણ) શ્રેષ્ઠ મણિ, સોના અને રૂપાનાં ત્રણ ગઢની પ્રભાથી ઝળહળતું હતું. (૪) આવા સમવસરણમાં બિરાજમાન શ્રીવર્ધમાન જિન સોનાવરણા-સોનેરી શરીરે શોભતા હતા. અને સમુદ્ર સમાન ગંભીર (ધ્વનિએ) દાન વગેરે ચાર પ્રકારનાં પરમ સુંદર ધર્મનો ઉપદેશ આપતા હતા. જેમકે—

૫. દાન, શીલ, તપ અને ભાવ—આ ચાર (નું પાલન કરવાથી આપણા જીવનમાં) ધર્મ સર્જાય છે—ઉત્પન્ન થાય—છે—પ્રગટ થાય

છે. તે ધર્મભેદોમાં ભાવધર્મનો પ્રભાવ ઘણો મોટો છે.

૬. કારણ કે ભાવધર્મ જ સંસારસાગરથી પાર ઉતારનાર છે. સ્વર્ગ અને મોક્ષનગરમાં જવા માટેનો માર્ગ પણ ભાવધર્મ જ છે. બીજી રીતે કહીએ તો—સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપણી આગળ (સૃ = સરણી) સરકાવી લાવનાર ભાવધર્મ જ છે, એટલે જ ભવિક-જનોનાં મનવાંછિત પૂરનાર અચિન્ત્ય ચિન્તામણિ તો ભાવધર્મ છે.
૭. જુઓ—કૂર્માપુત્ર નામના શ્રાદ્ધવર્યે સંયમ સ્વીકારેલું ન હતું. ગૃહાવસ્થામાં જ હતાં છતાં ભાવધર્મથી તત્ત્વોને જાણીને કેવલજ્ઞાન પામ્યા... !!
૮. આમ ભગવાન વર્ધમાન જિન જ્યારે ભાવધર્મનું આ રીતે મહિમાગાન કરી રહ્યા હતાં ત્યારે ગૌતમગોત્રનાં શ્રીઈન્દ્રભૂતિ નામનાં શ્રીવર્ધમાનજિનનાં પરમ અને પ્રથમ શિષ્યે સભામાં ઊભા થઈને. પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને પછી વંદન કર્યા-નમન કર્યા. (આ રીતે પ્રશ્ન પૂછવા વગેરે માટે શિષ્ય તરીકેનો વિનયધર્મ દર્શાવીને) પછી પ્રભુ શ્રીવર્ધમાનને કૂર્માપુત્ર વિષે પૂછ્યું (અહીં શ્રીગૌતમ ઈન્દ્રભૂતિ કેવા પરમશ્રમણ હતા તે દર્શાવીએ છીએ પછી કૂર્માપુત્ર વિષે પ્રભુએ જણાવેલ હકીકત રજૂ કરીશું—સંપા.)

॥ શ્રીઈન્દ્રભૂતિગૌતમનો પ્રશ્ન ॥

આ ઈન્દ્રભૂતિ મુનિ, પ્રભુવીરનાં પ્રથમ શિષ્ય હતા, તેમનું ગૌતમ નામે ગોત્ર હતું. તેમનું શરીર ‘સમયતુરસ્ર’ = પલાંઠીએ બેઠા હોઈએ તો બે ખભા અને બે ઢીંચણ એમ ચાર, (અસ્ર—)ખૂણેથી સરખું માળ ધરાવતું હતું. અસ્થિપંજરનું બંધારણ (=સંઘયણ / સંહનન) પણ અદ્ભુત હતું કારણકે) અસ્થિનાં સાંધા પરસ્પર ભીડાયેલા—પરોવાયેલા (નારાય) હતા. તેમાં વચ્ચે એક અસ્થિ ખીલાની જેમ આરપાર ગયેલું (વજ્ર) હતું, ઉપરાંત તેની ઉપર

પાટો બાંધ્યો હોય તેમ એક ‘અસ્થિપટ્ટ’ પણ વીંટળાયેલ હતો (ઋષભ) આવું અસ્થિપંજર ‘વજ્ર-ઋષભ-નારાય’ એવું સાર્થક શાસ્ત્રીય નામ ધરાવતું હતું. અને શરીરનાં બાહ્ય રૂપ-રંગ, તો એવા ઝગારા મારે કે એમને જોનારને એમ લાગે કે સોનાનાં ટૂકડાઓને કસેટીના પથર ઉપર ઘસી ઘસીને ચમકાવ્યાં હોય, (અને કેટલાકને તો એમ પણ લાગે—કે ‘હો હો આમનું રૂપ તો જુઓ—વચ્ચેથી કાપો મૂકો અને કમલ-દલ કેવું દમકે—એવું દમકે છે.)

આવા વ્યક્તિત્વનાં સ્વામિ ગૌતમગણધર—ઈન્દ્રભૂતિ હમેશા છઠ્ઠને પારણે છઠ (બે ઉપવાસ + પારણું + બે ઉપવાસ) કરતાં હતાં. એટલે એમનો તપ-(આત્મસિદ્ધિ માટેની કઠોર સાધના) ઉગ્ર (= કર્મમેલને કાપવા માટે સમર્થ) હતો. દીપ્ર = દેદીપ્યમાન હતો—મહાન્ હતો અને ધોર હતો, આથી તેઓ ‘ધોર તપસ્વી’ (એવા વિશેષણને લાયક) હતા. અને એવા તો ધોર બ્રહ્મચારી હતા—‘બ્રહ્મચર્ય’ (આત્મરમણતા) ધારી હતા કે શરીર (ની આળ-પંપાળ, સાજ-સજાવટ)નાં ત્યાગી હતા. (આવા અનુપમ ગુણોને કારણે) તેઓમાં સંક્ષિપ્ત વિપુલ તેજોલેશ્યા (સમગ્ર શરીરમાં ફેલાયેલી વિપુલ તેજોલેશ્યા સંક્ષિપ્ત =) ફેલાઈ. ૧૪ પૂર્વ અને ૪ જ્ઞાન યુક્ત હતા. તેઓનાં શિષ્યપરિવારમાં ૫૦૦ મુનિનો હતા.— આવા અપ્રતિમ મુનિવર શ્રીઈન્દ્રભૂતિ ગણધરે પૂછ્યું કે હે પ્રભુ ! કૂર્માપુત્ર કોણ છે ? ગૃહસ્થ અવસ્થામાં રહેવા છતાં તેમણે કેવલજ્ઞાન કઈ રીતે પ્રાપ્ત કર્યું ? કઈ રીતે ભાવના ભાવી કે તેમને અનન્ત, અનુત્તમ વ્યાઘાત અને આવરણ વિનાનું, સંપૂર્ણ—પ્રતિપૂર્ણ એવું, ‘માત્ર જ્ઞાનાત્મક’ હોવાથી શ્રેષ્ઠ એવું ‘કેવલ’ જ્ઞાન/દર્શન પ્રાપ્ત થયું ?

ત્યારે શ્રમણ ભગવાન શ્રીમહાવીરે યોજનગામિની વાણીને અમૃતમાં ઝબોળી ઝબોળીને જવાબ આપ્યો કે—હે ગૌતમ !

ઈન્દ્રભૂતિ ! આશ્ચર્ય જનક એવું કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર મને પૂછે છે. તો મન એકાગ્ર કરીને સાંભળ (હવે હું બધું કહું છું.)—

॥ ‘કૂર્માપુત્ર’ ચરિત્ર પ્રારંભ :- પૂર્વભવમાં દુર્લભ રાજકુમાર ॥

૯-૧૦. જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં—ભરતક્ષેત્રમાં, મધ્યખંડ (-મધ્યમાં આવેલ ભૂમિખંડ)માં દુર્ગમપુર નામનું વિશ્વશ્રેષ્ઠ નગર છે. ત્યાં દ્રોણ નામનાં રાજા છે. તેમના (સમૃદ્ધિ અને સૈન્યબળથી સર્જાયેલ સત્તા વર્યસ્વ=) પ્રતાપથી સૂર્ય પણ ઝાંખો પડી ગયો છે—શત્રુઓ નાશ પામ્યા હતા, આથી રાજ્ય નિષ્કંટક—નિરુપદ્રવ બની ગયું હતું.

૧૧. શંકરને પાર્વતી, વિષ્ણુને લક્ષ્મીની જેમ તે રાજાને દુમા નામે પટરાણી છે.

૧૨. તેમને દુર્લભ નામનો પુત્ર છે. અતિસુકુમાર એવો તે રૂપથી કામદેવ કરતાં ચઢિયાતો છે, ગુણિમણિનો ભંડાર છે, એટલે ઘણા લોકોનો આધાર બની ગયો છે.

૧૩. છતાં તે દુર્લભ રાજકુમાર પોતાનાં યૌવનમદ અને રાજમદને કારણે રમત-રમતમાં બીજા રાજકુમારોને એવો ઉછાળતો—ઉલાળતો કે જાણે દડાને આકાશમાં ઉછાળતો હોય.

॥ સુલોચન નામના કેવલીગુરુભગવંતનું આગમન અને દુર્લભ રાજકુમારનો પૂર્વભવ ॥

૧૪. કોઈ એક દિવસે, તે નગરનાં દુર્ગિલ નામના ઉદ્યાનમાં, સુલોચન નામના કેવલીગુરુભગવંત પધાર્યા.

૧૫. તે ઉદ્યાનમાં વિશાલ—વડવાઈઓથી ઘેઘુર એવા—વડવૃક્ષની નીચે મંદિર છે. તેમાં ભદ્રમુખી નામે યક્ષિણી પહેલેથી રહેતી હતી.

૧૬. તે યક્ષિણી ભક્તિ પૂર્વક પ્રણામ કરીને કેવલજ્ઞાની (હોવાથી) સંશયને દૂર કરનારા શ્રીસુલોચન ગુરુભગવંતને આ પ્રમાણે પૂછે છે—કે—

૧૭. હે ભગવન્ ! હું પૂર્વભવમાં સુવેલ નામના વેલંધરની (લવણ વગેરે સમુદ્રમાં આવતી ભરતીને અટકાવવાનું કાર્ય, જે વ્યંતર દેવોને 'જન્મનાં કાર્ય તરીકે સંભાળવાનો આચાર છે. તેની) માનવતી નામે માનવસ્ત્રી (હોવા છતાં) ભોગ પાત્ર એવી પ્રાણપ્રિયા હતી.

૧૮. આયુષ્ય પૂરું થતાં હું તો આ વનમાં ભદ્રમુખી નામે યક્ષિણી થઈ છું. પરંતુ મારો પતિ ક્યાં જન્મ્યો છે તે આપ જણાવો—ત્યારે કેવલીભગવંત સુલોચનમુનિજી મધુરવાણીથી કહે છે કે—

૧૯. હે ભદ્ર : તારો (પૂર્વભવનો) પ્રિયતમ (આ ભવમાં) આ નગરીનાં દ્રોણ નામના રાજાનાં 'દુર્લભ' નામે પુત્ર તરીકે અવતર્યો છે.

॥ કુમારનું અપહરણ, અને પુનઃ આગમની ઝેંઘાણી ॥

૨૦-૨૩. તે સાંભળીને કલ્યાણમુખી એવી ભદ્રમુખી યક્ષિણી પ્રસન્ન થઈ. અને (પૂર્વભવનું) માનવતીનું રૂપ ધારણ કરીને, દુર્લભ રાજકુમાર પાસે પહોંચી ગઈ (૨૧) ત્યારે દુર્લભ બીજા રાજકુમારોને ઉછાળવાની રમત રમતો હતો. ત્યારે તે જોઈને કંઈક હસીને ભદ્રમુખી બોલે છે કે આવા રંક(=રાંક / બાપડા)ની સાથે તું રમત શેં કરે છે. (૨૨) જો તારું ચિત્ત ચિત્ર-વિચિત્ર બાબતોમાં ચંચલ (લાલાચિત / ઈચ્છુક) થઈ જાય છે, તો મારી પાછળ દોટ લગાવ—આવું સાંભળીને કુમારનું ચિત્ત કુતૂહલથી ખેંચાઈ ગયું. અને તે કન્યાની પાછળ પાછળ દોડવા માંડ્યો. આગળ આગળ દોડતી તે કન્યા(રૂપે રહેલી ભદ્રમુખી યક્ષિણી) કુમારને પોતાનાં વનમાં આવેલા મંદિરમાં લઈ ગઈ. (૨૩)

૨૪. ત્યાંથી—વડવાઈઓ વાળા ઘેઘુર = વિશાલ વટવૃક્ષની નીચેના રસ્તે થઈને પાતાલની અંદર—પોતાનાં દિવ્ય વાસભવનમાં લઈ ગઈ. રાજકુમાર તો સુવર્ણમય અતિરમણીય તે સુરભવનને જોતો જ રહ્યો, અને તે કેવું સુંદર છે ? તે જુઓ—

૨૫-૨૬. આ સુરભવનની અંદર રત્નોનાં સ્તંભોની હારમાળા હતી. એની કાંતિથી ચારે બાજુએ ઝગમગાટ ફેલાયો હતો. આ સ્તંભોની ઉપર, રંગ-બેરંગી મણિઓનાં તોરણો હતા. તે તોરણોનાં ગાઢ અને સ્વચ્છ કિરણો = તેજલિસોટાથી તે સુરભવન રંગીન થઈ ગયું હતું. તે રત્નસ્તંભો ઉપર રહેલી, વિવિધ કીડાની અંગભંગિ-અંગમરોડ દર્શાવતી પૂતળીઓથી જોનારાઓ અચંબામાં પડી જતા હતા. તથા તે સુરભવનમાં ઘણાં ગવાક્ષ = ગોખ-ગોખલા હતાં. તેમાં ઘણી જાતનાં ચિત્રો દોરેલા હતા, જેથી સુરભવનની અંદર અપાર શોભા સર્જાઈ હતી.

૨૭. ત્રિશ્વમાં આશ્ચર્યકારી સુરભવન જોઈને રાજકુમાર દુર્લભ ઘણું આશ્ચર્ય પામીને વિચારવા લાગ્યો.

૨૮. શું આ(સુરભવન પોતે એક) ઈન્દ્રજાળ છે. કે પછી આ સ્વપ્ન છે (જો આ સુરભવન સત્ય હકીકત છે તો) મારી નગરીથી અહીં મને કોણ લાવ્યું ?

૨૯. આમ સંદેહમાં પડેલા કુમાર દુર્લભને પલંગમાં બેસાડીને ભદ્રમુખી યક્ષિણીએ જણાવ્યું કે—સ્વામિ ! મારી વાત સાંભળો.

૩૦. હે મારા ભોળીયા કંત ! આજે મેં ઘણા સમય પછી તમને જોયા છે. મારા (પ્રેમનાં) કાર્ય = સ્વાર્થ માટે, આ સુરભિ = સૌરભવાળા વનમાં / સુગંધનાં વનસમા આ સુરભવનમાં તમને હું લાવી છું.

૩૧. મારું મનોરથરૂપ કલ્પવૃક્ષ આજે ફળ્યું છે, અને આચરેલા સુકૃતને કારણે તમે આજે મને મળ્યા છો.

૩૨. આવા તે (ભદ્રમુખી)નાં વચન સાંભળીને અને તેના (સ્નેહભર્યા હોવાથી) શુભ એવા નયનવાળા (વદનને) મુખને નિરખીને કુમારનાં મનમાં પૂર્વભવનો સ્નેહ ઉછળી આવ્યો.

ભાવધર્મનાં પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર ૫૯

૩૩. અને ‘મેં આને ક્યાંક જોઈ છે’ કે પૂર્વભવમાં હું આનો પરિચિત હોઈશ. ‘એવો ઊહાપોહ (તર્ક-વિતર્ક = વિચારણા-ગડમથલ) કરતાં કુમારને જાતિસ્મરણ = પૂર્વ ભવોનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. પૂર્વભવ યાદ આવ્યો.

૩૪-૩૬. તે જાતિસ્મરણ = પૂર્વભવનાં જ્ઞાનથી પૂર્વભવનો વૃત્તાન્તને જાણીને રાજકુમાર દુર્લભે પોતાની (પૂર્વભવની) પ્રિયપત્નીને પૂર્વભવની બધી વાત જણાવી. (૩૫) ત્યારે તે યક્ષિણીએ પોતાની વૈકિય (પુદ્ગલોમાં ચય-અપચય કરીને કંઈ નવું સર્જન / વિસર્જન કરવાથી) શક્તિથી કુમારનાં શરીરમાંથી અશુભ પુદ્ગલો દૂર કર્યા અને શુભ પુદ્ગલો ઉમેર્યા—દાખલ કર્યા. પછી (૩૬) પૂર્વભવની પત્ની હોવાથી નિઃસંકોચ ભોગો ભોગવે છે. આમ બન્ને જણા વિષયસુખ ભોગવે છે.

અહીં દેવી અને માનવ વચ્ચેનાં સંવાસ (=કામભોગ)ના પ્રસંગે કવિ આગમપાઠનું પ્રમાણ આપે છે—કે સ્થાનાંગ નામના આગમનાં (૪-૪-૩૫૩માં) સૂત્રમાં ચાર પ્રકારનાં ભોગનું સ્વરૂપ દર્શાવેલ છે.—જેમકે “ચાર સ્થાનથી દેવોને સંવાસ સંભવે છે—(૧) દેવ અને દેવી વચ્ચે, (૨) દેવ અને (ઔદારિક શરીર ધારી-માનવસ્ત્રી કે પશુમાદા) છવિ વચ્ચે, (૩) ‘છવિ’ (ઔદારિક શરીરધારી પુરુષને દેવી વચ્ચે, (૪) છવિ અને ‘છવિ’ વચ્ચે.”

૩૭-૩૮. આ બાજુ રાજકુમાર દુર્લભનાં વિયોગમાં તેનાં માતા-પિતા દુઃખી થતા હતા. તેમણે બધે દુર્લભની શોધખોળ કરાવી પણ, ક્યાંય તેની ખબર જરાપણ ન મળી. (કારણ કે) (૩૮) દેવો એ અપહરણ કરેલી—લઈ લીધેલી વસ્તુ, માણસને ક્યાંથી મળે ? હકીતમાં માનવો અને દેવોની શક્તિમાં ઘણો તફાવત હોય છે.

૩૯. કુમારના દુઃખિયા માતાપિતાએ કેવલીભગવંતને પૂછ્યું : કે હે ભગવન્ ! આમ અમને જણાવો કે અમારો પુત્ર ક્યાં ગયો છે ?

૪૦. ત્યારે કેવલીભગવંતે ફરમાવ્યું કે—તમે કાન માંડીને, એકાગ્ર મનથી સાંભળો—કે વ્યંતરીએ તમારા પુત્રનું અપહરણ કર્યું છે.

૪૧-૪૩. કેવલીભગવંતનું આ વચન સાંભળીને તેઓને ઘણું આશ્ચર્ય થયું. કે દેવો અપવિત્ર એવા માનવનું અપહરણ શા માટે કરે?—કારણ કે આગમમાં જણાવાયું છે કે—“મનુષ્ય લોકની દુર્ગંધ ૯૦૦ યોજન ઊંચે જાય છે, જેથી દેવો અહીં આવતા નથી. જોકે તીર્થંકર ભગવંતનાં કલ્યાણકો, કોઈક મહામુનિનો તપ, કે પૂર્વ ભવનાં સ્નેહ—કે આવા કોઈક કારણસર દેવો મનુષ્યલોકમાં આવે છે.”

[બૃહત્ સંગ્રહણી—ચંદ્રસૂરિ—ગા. ૧૯૦, ૧૮૮.]

૪૪. ત્યારબાદ કેવલીભગવંતે તેઓને વ્યંતરીનો કુમાર સાથેનો પૂર્વભવનો સ્નેહ સંબંધ જણાવ્યો. ત્યારે તેઓ બધા બોલી ઉઠ્યા. અહો કર્મનાં પરિણામ અતિ બળવાનુ હોય છે.

૪૫. માતા પિતાએ પૂછ્યું કે કુમારનો મેળાપ અમને પાછો ક્યારે થશે? તો કેવલીભગવંતે જણાવ્યું કે—અમે અહીં ફરીથી આવીશું ત્યારે (તમને કુમારનો મેળાપ થશે.)

॥ કુમારનાં માતા-પિતાની દીક્ષા અને તેઓનું પુનર્મિલન ॥

૪૬. આમ બનેલી ઘટના (સંબંધ) સાંભળીને દુર્લભકુમારનાં માતા પિતા વૈરાગ્ય પામ્યા. બીજા નાના રાજકુમારને રાજ્ય ઉપર સ્થાપીને, કેવલીગુરુ સુલોચન મુનિ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી.

૪૫. ઉગ્ર-શ્રેષ્ઠ તપ અને ચારિત્રમાં / તપનાં આચરણમાં—તત્પર થયા. અથવા એમ પણ કહો કે ‘એમનાં તપ અને ચારિત્ર’ પર = ઉત્કૃષ્ટ હતા. એટલે જ નિર્દોષ આહાર(ની ગવેષણા)માં તત્પર રહેતા હતા, અને મન-વચન-કાયાની ‘ગુપ્તિ’ (શાસ્ત્રોક્ત રીતે કાબૂમાં) રાખતા હતા. આમ આવી રીતે વિહાર (= સંયમપૂર્વક જીવન પસાર) કરતા હતા.

૪૮. કોઈ એક દિવસે ગામોગામ વિચરણ-વિહાર કરતાં કરતાં કેવલ જ્ઞાની સુલોચનમુનિ-રાજકુમાર દુર્લભનાં સંયમી બનેલા માતા-પિતા સાથે દુર્ગિલ વનમાં પધાર્યા.

૪૯. ત્યારે કુમારનું આયુષ્ય અલ્પ છે એવું અવધિજ્ઞાનથી જાણીને ભદ્રમુખી યક્ષિણી, કેવલીભગવંતને હાથ જોડીને ભક્તિપૂર્વક પૂછે છે.

૫૦. હે ભગવન્ ! અલ્પ જીવિત (જીવન / આયુષ્ય) ને કઈ રીતે વધારી શકાય ? ત્યારે કેવલજ્ઞાનમાં પ્રકાશમાં બધી બાબતોને જાણતા કેવલીભગવંત કહે છે કે—

૫૧-૫૩. અતિ બળવાન એવા પણ તીર્થંકરો, ગણધરો-ચકવર્તીઓ બલદેવો-વાસુદેવા (તૂટેલા). આયુષ્યનું સંધાન=જોડાણ કરી શકતા નથી. જે દેવો જંબૂદ્વીપને છત્ર બનાવે, મેરુને તેનો દંડ બનાવે— એવા સમર્થ હોય છે, તેઓ પણ આયુષ્યને જોડી શકતા નથી.

કહેવાય છે કે 'તૂટેલા આયુષ્યને સાંધવા માટે—વિદ્યા સમર્થ નથી, ઔષધ સમર્થ નથી, પિતા સમર્થ નથી, બંધુજનો સમર્થ નથી, પુત્રો સમર્થ નથી, ઈષ્ટ દેવતા કે કુલદેવતા સમર્થ નથી, પ્રેમાળ માતા સમર્થ નથી ધન સમર્થ નથી, સ્વજનો સમર્થ નથી, સેવક-પરિજનો સમર્થ નથી, શરીરબળ સમર્થ નથી. અરે દેવો, દાનવો કે એમના માલિકો = ઇન્દ્રો પણ સમર્થ નથી.

૫૪. આમ કેવલીભગવંતનાં વચન સાંભળી. (રાજકુમારનું આયુષ્ય વધારી નહી શકાય એમ જાણીને) વ્યંતરીનું તો સર્વસ્વ લૂંટાઈ ગયું. અને મન ખિન્ન થઈ ગયું ને પોતાના ભવનમાં પહોંચી. ત્યાં

૫૫-૫૬. કુમારે એને ઉદાસ જોઈ, પ્રેમાળ-મીઠાં વચનોથી પૂછ્યું—'તું આજે ઉદાસ કેમ છે ? શું કોઈએ તને દૂભવી છે ? શું કોઈએ તારી

આજ્ઞા (=વાત) માની નથી ? કે પછી શું મારા કોઈક અપરાધથી તું નારાજ થઈ ગઈ છે ?

૫૭. ત્યારે વ્યંતરદેવી કંઈ પણ કહેતી નથી, પરંતુ મનોમન ખૂબ ઉચાટ અનુભવી રહી છે અને કુમારનાં અતિ આગ્રહ પછી કહે છે.

૫૮. હે સ્વામિ ! મેં અવધિજ્ઞાનથી આપનું આયુષ્ય અલ્પ છે' એવું જાણીને કેવલીભગવંત પાસે આયુષ્ય(ને વધારવાનું) સ્વરૂપ પૂછ્યું. અને કેવલીભગવંતે' આયુષ્ય વધારી શકાય નહીં એમ કહ્યું.

૫૯. આ કારણે હે નાથ ! મને તન (અને મન)માં પણ આ દુઃખ સાલે છે. અરે રે ભાગ્યને જ્યાં વાંકુ પડ્યું છે ત્યાં હું તારો વિરહ કેમ સહી શકીશ ?

૬૦. ત્યારે (આશ્વાસન આપતાં) કુમાર કહે છે—'હે યક્ષિણી ! તું મનમાં જરા પણ ખેદ રાખીશ નહીં, અહીં કારણ સ્પષ્ટ છે—જ્યાં આ જીવન જ પાણીનાં પરપોટા (જલબિંદુ) જેવું ચંચલ છે. ત્યાં કોણ 'સ્થિરત્વ (આપણે સ્થાયી છીએ એવું) માને ?

૬૧. હે 'પ્રાણપ્રિયે ! જો તું મારા ઉપર સ્નેહ રાખે છે તો મને કેવલી-ભગવંત પાસે, લઈ જા—મૂકી દે. જેથી હું આત્માનું કલ્યાણ કરું.

૬૨. ત્યારે વ્યંતરદેવી પોતાની શક્તિથી કુમારને, કેવલીભગવંત પાસે-કુમારનાં નગરનાં ઉદ્યાનમાં લઈ ગઈ. કુમાર પણ કેવલી-ભગવંતને વંદન કરીને, પોતાને યોગ્ય આસને (=સ્થાને) બેસે છે.

૬૩. ત્યારે કુમારનાં મુનિઅવસ્થામાં રહેલા માતા-પિતા ત્યાં બેઠા હતા. તેઓ સ્નેહથી કુમારને જોઈને રડવા લાગ્યા.

૬૪. ત્યારે માતા પિતાને ન ઓળખી શકતા કુમારને કેવલી કહે છે—હે કુમાર ! અહીં બેઠેલા, મુનિ બનેલા તારા માતા-પિતાને વંદન કર.

૬૫. એટલે કુમાર પૂછે છે—હે ભગવન્ ! મારા માતા-પિતાને વ્રત લેવાની ઈચ્છા કેમ થઈ ? તેનાં જવાબમાં કેવલીભગવંતે કુમારને

‘પુત્ર વિયોગનું કારણ’ દર્શાવ્યું.

૬૬-૬૭. એ દરમિયાન મેઘને જોઈને મોર, ચંદ્રને જોઈને ચકોર, સૂર્યને જોઈને ચક્રવાક = ચકવો, પોતાની મા ગાયને જોઈને વાછરડો, સુગન્ધ ફેલાવનાર સુરભિ = વસંત ઋતુને જોઈને કોયલ આનંદ પામે છે. તેમ કેવલીનાં વચનથી માતાપિતાને જોઈને—ઓળખી જઈને રાજકુમાર દુર્લભ એવો આનંદ પામ્યો કે આનંદને કારણે એના શરીરમાં રોમાંચ થઈ ગયો—રુંવાટા ખડા થઈ ગયા.

૬૮. પોતાના માતા-પિતા ‘મુનિ’નાં કંઠે વળગીને રડી પડ્યો. તે વખતે યક્ષિણીએ મીઠી વાણીથી છાનો રાખ્યો

૬૯. એના આંસુ ભર્યા નેત્રોને પોતાનાં વસ્ત્રનાં છેડા (=પાલવ)થી લૂછે છે. ખરેખર મહામોહનો વિલાસ અદ્ભુત છે.

૭૦. પોતાના માતા-પિતાનાં દર્શનથી આનંદિત થયેલ કુમારને યક્ષિણી કેવલીગુરુભગવંત પાસે બેસાડે છે.

॥ મનુષ્યભવની દુર્લભતા ઉપર ચિંતામણિનું દૃષ્ટાન્ત ॥

૭૧. હવે બધાને ઉપકાર થાય એ માટે કેવલીભગવાન અમૃતરસના પ્રવાહ સમાન ધર્મદેશના આપે છે—

૭૨. જે ભવિક્ષણવ માનવભવ પામીને ધર્મમાં પ્રમાદ કરે છે, તે ખરેખર ચિંતામણિરત્નને મેળવે છે અને (પ્રમાદ કરીને) સમુદ્રમાં ખોઈ નાંખે છે.

૭૩-૭૫. કોઈ એક નગરમાં, કોઈક કલાકુશલ વાણિયો ગુરુની પાસે રત્નની પરીક્ષાનો અભ્યાસ કરે છે. અને સૌગંધિક, કર્કેતન, મરકત, ગોમેદ, ઈન્દ્રનીલ, જલકાંત, સૂર્યકાન્ત, મસારગર્ભ, અંક અને સ્ફટિક વગેરે રત્નોનાં લક્ષણ-ગુણધર્મ-વર્ણ-નામ અને ગોત્ર (મૂળ અને વિસ્તાર) વગેરે બાબતમાં મણિની પરીક્ષા કરવામાં નિષ્ણાત થયો.

૭૬. હવે કોઈકવાર તે વાણિયો વિચારે છે કે બીજા રત્નોનું કામ નથી. માત્ર બધા રત્નોમાં શિરોમણિ અને સર્વ ચિંતાને પૂરી કરનાર ચિંતામણિ છે.

૭૭. તેથી ચિંતામણિ માટે ઠેક-ઠેકાણે ખાણો ખોદે છે. અને ઘણા ઉપાય કરવા છતાં તે ક્યાંય ચિંતામણિ પ્રાપ્ત થતું નથી.

૭૮. ત્યારે કોઈકે કહ્યું—તું જહાજ દ્વારા રત્નદ્વીપ જા.ત્યાં 'આશાપૂરી' દેવી છે. જે તારી વાંછા પૂરી કરશે.

૭૯. તે વાણીયો રત્નદ્વીપમાં પહોંચે છે. પછી ૨૧ દિવસ ઉપવાસ કરીને આશાપૂરી દેવીની આરાધના કરે છે. દેવી પ્રસન્ન થાય છે— અને તેને કહે છે.

૮૦. ભલા આદમી ! આજે તેં શા માટે મારી આરાધના કરી ? વાણિયો કહે છે કે—હે દેવી ! ચિંતામણિ માટે મેં આ ઉદમ કર્યો છે.

૮૧. દેવી કહે છે કે—તને સુખકારક કર્મ જ નથી. કારણકે દેવો પણ તમારા કર્મ મુજબ જ ધન આપે છે.

૮૨. વાણિયો કહે છે—જો મારું કર્મ હોત તો તમારી આરાધના કેમ કરું ? માટે મને રત્ન આપો. પછી જે થવું હોય તે ભલે થાય.

૮૩-૮૪. તેથી દેવીએ એ રત્નવ્યાપારી વાણિયાને = ઝવેરીને ચિંતામણિરત્ન આપ્યું, એટલે રાજી થયેલ તે પોતાના ઘરે જવા વહાણમાં ચઢ્યો. (૮૪) અને વહાણનાં તૂતક ઉપર બેઠો. સમુદ્રની મધ્યમાં આવતા પૂર્વદિશામાં પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર ઉગ્યો.

૮૫-૮૭. તે જોઈને વાણિયો 'આ ચિંતામણિનું તેજ વધારે છે કે આ ચંદ્રનું ?'—આવું વિચારી ને ચિંતામણિને હથેળીમાં લઈને, ચિંતામણિને અને ચંદ્રને જોવા લાગ્યો.—આમ જોતાં જોતાં તેની હથેળીમાંથી અતિકોમળ = લીસ્સું અને લપસણું તે રત્ન સરકી ગયું, તેનાં દુર્ભાગ્યે દરિયામાં પડી ગયું.

ભાવધર્મનાં પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર ૬૫

૮૮-૯૦. આ ઉદાહરણનો સાર ઘટાવતા કેવલીભગવંત કહે છે કે, આમ દરિયાની મઝધારમાં પડી ગયેલું—‘સકલરત્ન શિરોમણિ’ તે રત્ન વાણિયો ઘણું શોધે તો તેને શુ મળે ? ના મળે. તેમ ઘણાં સેંકડો ભવો ભમ્યા પછી મળેલ માનવભવને પ્રમાદવશ જીવ થોડા જ સમયમાં ખોઈ નાંખે છે, પરંતુ તે પુરુષો ધન્ય છે કે જેઓ પોતાના હૃદયમાં જિનધર્મને ધારણ કરે છે—તેવાઓનો જ માનવભવ સફળ બને છે—લોકમાં વખાણવા લાયક બને છે.

॥ કુમારે સંયમ સ્વીકાર્યું બધા ‘મહાશુકમાં દેવ બને છે ॥

૯૧. આવી કેવલીભગવંતની દેશના સાંભળીને યક્ષિણીએ સમ્યક્ત્વને અને કુમારે ગુરુ પાસે ચારિત્રને સ્વીકાર્યું.

૯૨. હવે દુર્લભમુનિ સ્થવિરમુનિઓ પાસે ૧૪ પૂર્વોનો અભ્યાસ કરે છે. દુષ્કર તપ-ચરણમાં ઉદ્યમશીલ થાય છે, માતા-પિતા મુનિની સાથે વિહાર કરે છે.

૯૩. દુર્લભમુનિ, તેના માતા-પિતા આ ત્રણેય જણ ચારિત્રનું પાલન કરીને—છેવટે મહાશુક નામનાં દેવલોકમાં મંદિર નામના વિમાનમાં દેવ તરીકે અવતર્યા.

૯૪. યક્ષિણી ત્યાંથી ચ્યવીને—વૈશાલી નગરીમાં ભ્રમર નામનાં રાજાની કમલા નામની સત્ય—શીલવતી રાણી થઈ.

૯૫. ભ્રમરરાજા અને કમલારાણી, જિનધર્મ સ્વીકારીને, અંતે શુભ અધ્યવાસને કારણે મહાશુકનાં મંદિર વિમાનમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા.

॥ રાજગૃહીમાં ‘કૂર્મા’ દેવીનાં પુત્ર તરીકે જન્મ ॥

૯૬. રાજગૃહ નામનું શ્રેષ્ઠ નગર છે. તેમાં (નગરજનોની) હવેલીઓ માંનું વ્યવસ્થાતંત્ર શ્રેષ્ઠ હતું—જેથી તે હવેલીઓ જાજરમાન (રક્ત) બની હતી. અથવા નગરનાં સુંદર વ્યવસ્થાતંત્ર = નયને કારણે,

નગરજનોનાં ઘરો—હવેલીઓ, દેવમંદિરો જાજરમાન બન્યા હતાં. તથા ધન-ધાન્યથી સમૃદ્ધ એવું તે નગર સમગ્ર જગતમાં પ્રસિદ્ધ હતું. અર્થાત્ આ રાજગૃહ નગર તેનાં શ્રેષ્ઠ સંચાલન, જાજરમાન મંદિરો અને ધન-ધાન્યની સમૃદ્ધિથી વિશ્વવિખ્યાત બન્યું હતું.

૯૭. તે નગરમાં મહેન્દ્રસિંહ નામનો રાજા શત્રુઓ રૂપી હાથીઓનાં મૃત્યુ માટે સિંહ સમાન હતો. તેના નામથી યુદ્ધ મેદાનમાં કરોડો સુભટો ભાંગી પડતા હતા. સૈનિકોની (નાકાબંધી માટેની) હરોળો તૂટી જતી હતી.

૯૮. તે મહેન્દ્રસિંહરાજાને કૂર્માદેવી નામે રાણી, રૂપસમૃદ્ધિથી દેવી જેવી અને વિનય-વિવેક-વિચાર વગેરે ગુણોનાં આભૂષણોથી ઓપતી હતી.

૯૯. વિષય સુખ ભોગવતા તે બન્નેનો સમય ઈન્દ્ર-ઈન્દ્રાણીની જેમ કે કામદેવ-રતિની જેમ સુખપૂર્વક વ્યતીત = પસાર થાય છે.

૧૦૦. કોઈ એક દિવસે—પોતાની શય્યામાં અર્ધ-સુપ્ત (=સુપ્ત-જાગરિકા) દેવી સ્વપ્નમાં આશ્ચર્યકારક અને મનોરમ સુરભવન દેખે છે.

૧૦૧. સવાર પડતાં = પ્રભાત સમય થતાં જ રાણી પોતાની શય્યામાંથી ઊઠીને રાજા પાસે જાય છે, અને મધુર વાણીપૂર્વક = મીઠાશ પૂર્વક બોલે છે.

૧૦૨. હે આર્ય ! (સ્વામિ) મેં સ્વપ્નમાં સુરભવન જોયું છે. આ સ્વપ્નનું વિશેષ ફલ શું હશે ?

૧૦૩. આ સાંભળતાં જ રાજા રાજાનો રેડ થઈ ગયા—‘રુંવાડાં ખડાં થઈ ગયા, અને પોતાની મતિ મુજબ આ પ્રમાણે ફલસૂચક વચન-વાક્ય કહે છે.

ભાવધર્મનાં પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર ૬૭

૧૦૪. હે દેવિ ! નવ માસ અને સાડા સાત દિવસે પૂરાં થતાં, તમે જગનાં નેત્ર સમાન (જગતને પોતાનાં) નેત્રની જેમ (પ્રિય) ઘણા ગુણવાળા લક્ષણવંત પુત્રને પ્રાપ્ત કરશો.
૧૦૫. આમ રાજાનાં વચન સાંભળીને પોતાના હૃદયમાં ખુશ-ખુશ થતી રાણી રાજાની આજ્ઞા લઈ પોતાના ખંડ(રૂમ)માં ગઈ.
૧૦૬. ત્યારે જ પુણ્યશાળી એવો કુમાર દુર્લભનો જીવ દેવલોકનું આયુષ્ય પૂરું કરીને—સરોવરમાં આવતા હંસની જેમ, કૂર્મદેવીનાં કુક્ષિમાં આવ્યો.
૧૦૭. રત્નથી જેમ રત્નની ખાણ શોભે, મોતોથી જેમ છીપ શોભે, તેમ તે ગર્ભથી રાણી સૌભાગ્યને ધારણ કરે છે.
૧૦૮. ગર્ભ(માં આવેલ જીવ)નાં પ્રભાવે શુભ પુણ્યનો ઉદય થવાથી રાણીને પરમ સૌભાગ્યવંત એવો ધર્મ=આગમ શ્રવણનો દોહલો (=ગર્ભમાં જીવ જેવો હોય તેવી ઈચ્છા માતાને થાય છે) થયો.
૧૦૯. તેથી રાજાએ કૂર્મારાણીને ધર્મશ્રવણ થાય એ માટે નગરમાં ષડ્દર્શનનાં જ્ઞાનીપુરુષોને બોલાવ્યા.
૧૧૦. તે દર્શનશાસ્ત્રનાં જ્ઞાનીપુરુષો સ્નાન કરીને, બલિકર્મ કરીને, કૌતુક મંગલ (શુભકાર્ય માટે દહી ખાવું વગેરે શુભ કાર્ય) કરીને, પોત-પોતાનાં ધર્મગ્રંથો લઈને રાજભવનમાં પહોંચ્યા.
૧૧૧. અને રાજાને આશીર્વાદ આપે છે, રાજા એમને માન-સન્માન આપે છે, પછી ભદ્રાસન—સુખાસન ઉપર બેસીને પોતપોતાનો ધર્મ જણાવે છે.
૧૧૨. ત્યારે બીજા બધાનો હિંસાદિ યુક્ત ધર્મ સાંભળીને જિનધર્મરાગી દેવી ખૂબ ખિન્ન થઈ ગઈ. કારણ કે—
૧૧૩. દાન આપો, મૌન રાખો, વેદ વગેરે ભણો, દેવ વગેરેનું ધ્યાન ધરો, પરંતુ જો ‘દયા’ (નું પાલન કરતાં) નથી તો બધું નિષ્ફળ છે.

૧૧૪. તે દીક્ષા, 'દીક્ષા' નથી, તે ભિક્ષા 'ભિક્ષા' નથી, તે દાન 'દાન' નથી, તે તપ 'તપ' નથી, તે ધ્યાન 'ધ્યાન' નથી, તે મૌન 'મૌન' નથી કે જે (દીક્ષા વગેરે)માં દયા નથી.

૧૧૫-૧૧૮. તે (દયાવિહીન ધર્મનિરૂપણ)થી ખિન્ન થયેલી રાણીને જોઈને રાજાએ મહાગુણવંત જૈનાચાર્યને બોલાવ્યા. તેઓ 'જિનસિદ્ધાંતનાં તત્ત્વોનો સાર' ધર્મરૂપે પ્રરૂપિત કર્યો. કે છ જીવનિકાયનું પાલન જ ધર્મ છે. માટે (જૈન શ્રમણને પાળવાનાં પાંચ) મહાવ્રતોમાં પ્રાણાતિપાતવિરમણ (હિંસા-ત્યાગ) પ્રથમ વ્રત છે—આ જ વાત દશવૈકાલિકસૂત્રમાં દર્શાવી છે—તેમાં આ પ્રથમ સ્થાન શ્રમણ ભગવાન મહાવીરદેવે દર્શાવ્યું છે. નિપુણ (સૂક્ષ્મતાથી) સર્વ જંતુ-પ્રાણીમાં પ્રત્યે આચરેલી અહિંસા જ સંયમ છે.' ઉપદેશમાલામાં પણ શ્રીધર્મદાસજીગણિ આ જ વાત રજૂ કરે છે કે—જો ષડ્જીવનિકાયની દયા વગરનો હોય તો તે સાધુ પણ નથી કે ગૃહસ્થ = શ્રાવક પણ નથી, જે યતિધર્મથી ચૂકે છે તે ગૃહસ્થ ધર્મથી પણ ચૂકે છે.

૧૧૯. આમ મુનિવરનાં—મેઘગર્જના સમાન વચન (=વાણી) સાંભળીને રાણીનો મનમયૂર ઘણો ઉલ્લાસ હર્ષ-આનંદ પામ્યો.

॥ કૂર્માપુત્રનો જન્મ, કર્મદોષથી વામન હોવું, પૂર્વનાં સંસ્કારથી વૈરાગ્ય ॥

૧૨૦. દિવસો પૂરાં થતા, દોહલાઓ સફળ થતાં દેવી શુભ દિવસે, શુભ લગ્ને=સમયે પુત્રરત્નને જન્મ આપે છે.

૧૨૧. તે (પુત્ર જન્મ) અવસરે—મોટો ઉત્સવ થાય છે. ત્યાં તડાતડ તડ...તડ..વાંજિત્રો વાગવા માંડ્યા છે, એનો ગડ-ગડાટ આકાશમાં ગાજે છે. શ્રેષ્ઠ માંગલિક ભેરી-ભૂંગળનાં શબ્દો સંભળાય છે નફેરી (નગારું)નાં નવા નવા નાદ ગાજે છે.

- ભાવધર્મનાં પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર ૬૯
૧૨૨. બંદિજનોનાં ટોળેટોળા બિરુદાવલીઓ ગાય છે. (કલામાં) ચતુર = કલાકારોનો સમૂહ આનંદ કરે છે. શ્રેષ્ઠ નારીઓ અતિસુંદર નૃત્ય કરે છે.....!!
૧૨૩. માતા પિતાએ—માતાને ધર્મ સાંભળવાની ઈચ્છા = દોહદ થયેલ એટલે (તે પુત્રરત્નનું) ‘ધર્મદેવ’ એવું ગુણ-ગરવું યથાર્થ નામ પાડ્યું.
૧૨૪. અને લાડમાં એને ‘કુર્માપુત્ર’ બીજા હુલામણા નામથી બધા બોલવતા. આથી તેના બે સાર્થક નામો હતા.
૧૨૫. પાંચ ધાવમાતાઓ કુમારને હાથોહાથ લઈને પોતપોતાનાં ખોળામાં બેસાડીને (રમાડતી હતી) આમ બધી ધાવમાતાઓને વહાલો થયો હતો.
૧૨૬. (યોગ્ય સમયે) પાઠશાળામાં જઈને તે સ્વબુદ્ધિથી બોંતેર કલા ભણી લે છે. તેમાં અધ્યાપકો માત્ર સાક્ષીરૂપ જ હતા.
૧૨૭. પરંતુ કૂર્માપુત્રે પૂર્વનાં દુર્લભકુમારનાં ભવમાં નાના ચેટ-બાળકો ને બાંધવાનું કે ઉછાળવાનું કર્મ કર્યું હતું. તેથી આ ભવમાં બે હાથનાં શરીર વાળો વામન = ઠીંગણો થયો.
૧૨૮. આમ છતાં નિરુપમ રૂપ-ગુણ ને કારણે, યુવતીઓનાં મનને મોહી લેતો મુગ્ધ બનાવતો અને સૌભાગ્યવંત અને ભાગ્યવંત તે યુવાન બન્યો.
૧૨૯. યૌવનમાં તો બધાને વિષય વિકારો થતા હોય છે છતાં કૂર્માપુત્ર કુમાર તો તત્ત્વને જાણતો હોવાથી વિષય વિરક્ત છે.
૧૩૦. વિષયો એ તો હરિ-હર-બ્રહ્મા વગેરે બધા દેવોને પણ હરાવ્યા છે, પોતાને વશ કર્યા છે, એટલે જ કૂર્માપુત્ર તો ધન્ય છે કારણ તેણે તો વિષયોને વશ કર્યા છે.

૧૩૧. કારણ કે તેણે પૂર્વભવમાં લાંબા સમય સુધી ચારિત્રને સુંદર રીતે પાળ્યું હતું, તેથી યુવાનીમાં પણ તેને વિષયોથી વૈરાગ્ય થયેલ છે.

॥ કૂર્માપુત્રને કેવલજ્ઞાન થયું જુઓ ભાવધર્મનો પ્રભાવ ॥

૧૩૨. કોઈક દિવસે (તેના નગરમાં) મુનિઓ (પધાર્યા હતા. તેઓ) ના સ્વાધ્યાય દરમિયાન શ્રુતને સાંભળતાં કુમારને પોતાના પૂર્વભવનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન થયું.

૧૩૩-૧૩૪. પૂર્વભવમાં પાળેલા સાધુધર્મની સ્મૃતિથી સાધુધર્મનાં ગુણથી આ ભવમાં સંસારની અસારતાને જાણતા તે કૂર્માપુત્રકુમાર (ગૃહસ્થ વેષમાં જ) ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થયા, શુક્લધ્યાન પામ્યા, ધ્યાન-પાવકથી દુઃસહ કર્મ-ઈન્ધનનું દહન કરતાં કરતાં ઉજ્જવળ એવું કેવલજ્ઞાન પામ્યા.

૧૩૫. હવે કૂર્માપુત્રે જોયું કે જો હું મુનિવેષ સ્વીકારીશ તો પુત્રવિયોગનાં દુઃખથી માતા-પિતાનું મરણ થશે.

૧૩૬. એટલે કેવલલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવાં છતાં પણ કૂર્માપુત્ર, માતા-પિતાના ઉપરોધથી ભાવચારિત્રી થઈને ઘરમાં જ રહ્યા.

૧૩૭. કૂર્માપુત્ર સમાન માતૃભક્ત-પિતૃભક્ત કોણ હશે ? કે જે કેવલજ્ઞાની થયા પછી પણ માત્રને માત્ર માતા-પિતા પ્રત્યેની 'અનુકંપા'ને કારણે જ ઘરમાં રહ્યા છે.

૧૩૮. કૂર્માપુત્ર કેવલીને ધન્ય છે કે કેવલજ્ઞાન પામ્યા છતાં—માતા-પિતાને બોધ પમાડવા માટે 'પોતે કેવલ પામ્યા છે' તેવી ખબર કોઈને ન પડે એ રીતે ઘરમાં રહ્યા છે.

૧૩૯. ગૃહવાસમાં રહેવા છતાં કૂર્માપુત્રને જે અનંત એવું કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, તે ખરેખર ભાવધર્મનો જ પ્રભાવ છે.

૧૪૦. ભરતમહારાજા ચક્રવર્તી હોવાથી, તેવા પ્રકારનાં ચક્રવર્તીને યોગ્ય—અન્ત:પુર(ની રાણીઓ સાથે વિષયવિલાસ)માં મગ્ન

ભાવધર્મનાં પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર . ૭૧

હતા. ક્યારેક આરીસાભુવન=શીશમહેલમાં પોતાની સાજ-સજાવટ માટે ગયા હતા. ત્યારે 'ભાવધર્મને પ્રભાવે જ કેવલજ્ઞાન પામ્યા હતા.

૧૪૧. ગૃહસ્થ 'ઈલાપુત્ર (પોતાનાં વ્યવસાયને કારણે નટ તરીકે) વાંસની ટોચે ચઢી ગયા હતા. ત્યાંથી નજર સામે પડતાં ઘરમાં આવેલા અને સંયમ જાળવીને ગોચરી વહોરતા મુનિવરને જોઈને...ભાવધર્મ ભાવતાં ભાવતાં કેવલજ્ઞાની થયા.

૧૪૨. નર્તકીનાં રાગને કારણે આષાઢાભૂતિ (પૂર્વ અવસ્થામાં) મુનિ (હતા. તેઓ) ભરતમહારાજાનું નાટક ભજવતા હતા. અને (તે વખતનો) ભાવધર્મ (હૈયામાં સ્પર્શી જવા)થી તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

૧૪૩. વાસ્તવમાં (દ્રવ્યસ્તવ=) દ્રવ્યધર્મ કરતાં (ભાવસ્તવ)=ભાવધર્મ જ ઘણો પ્રબળ છે (દ્રવ્યસ્તવ=)દ્રવ્યધર્મ જો 'સરસવ' જેવડો છે, તો ભાવસ્તવ=ભાવધર્મ 'મેરુ જેવડો છે.— આમ (દ્રવ્યસ્તવ=) દ્રવ્યધર્મમાં અને (ભાવસ્તવ=)ભાવધર્મમાં ઘણું અંતર-તફાવત છે.

૧૪૪. ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ (દ્રવ્યસ્તવ=)દ્રવ્યધર્મ(ના પાલનથી જીવ) અચ્યુત = ૧૨માં દેવલોક સુધી જ જાય છે અને (ભાવસ્તવ=)-ભાવધર્મથી એક અન્તમુહૂર્તમાં નિર્વાણ પામી જાય છે.

॥ કૂર્માપુત્રને થયેલ કેવલજ્ઞાનની ખબર કઈ રીતે પડે છે ? ॥

૧૪૫-૧૪૭. આ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં = અઢીઢીપમાં પાંચ મહાવિદેહ હોય છે. તેમાં ભરતક્ષેત્ર જેવડા $૩૨ \times ૫ = ૧૬૦$ વિજયો (=મહાવિદેહમાં ક્ષેત્રો) હોય છે, તેમાં પાંચ ભરતક્ષેત્ર અને પાંચ ઐરવતક્ષેત્ર ઉમેરતાં ૧૭૦ ક્ષેત્રોમાંથી કોઈકમાં છે—આ ૧૭૦ ક્ષેત્રોમાં કોઈક એક વાર તીર્થંકરભગવંતો વિચરતા જ હોય છે. આ આડ વાત એટલા માટે કહી કે હવે 'કૂર્માપુત્રને કેવલજ્ઞાની

તરીકે' જાહેર કરવા માટે મહાવિદેહથી ચારણમુનિઓ આવવાના છે. તે ઘટના હવે રજૂ થાય છે.

૧૪૮. જંબૂદ્વીપનાં મહાવિદેહકેત્રમાં મંગલાવતી નામના પ્રસિદ્ધ વિજયમાં, ધન-ધાન્યથી ભરપૂર, સુંદર એવી રત્નચંસયા નામની નગરી છે.
૧૪૯. તે વિજયમાં (પોતાના તેજથી સૂર્યનો પણ વિજય કરી રહ્યા હોય તેમ.) સૂર્યથી પણ વધુ પ્રતાપી અને ૬૪ હજાર નારીઓનો નાથ. દેવાદિત્ય નામનો ચક્રવર્તી રાજા રાજ્ય ભોગવે છે, રાજસુખ ભોગવે છે.
૧૫૦. કોઈ એક દિવસે 'જગદુત્તમ' નામનાં તીર્થંકર ભગવાન તે નગરીનાં ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. આ ઉદ્યાનમાં શ્રેષ્ઠ અને પ્રધાન = (ફળ ઔષધ-ઉપયોગીપણાને કારણે) મહત્વનાં તરુનિકુંજ હતા.
૧૫૧. વિમાનવાસી, જ્યોતિષી, ભવનપતિ અને (વાણ=) વ્યંતર દેવોએ પોત પોતાનાં અધિકાર પ્રમાણે રત્ન, સુવર્ણ અને રજતથી બનેલ ત્રણ ગઢ (ત્રિગડુ) = રમણીય સમવસરણની રચના કરી.
૧૫૨. સૂર્યનાં આગમનથી ચક્રવાક પક્ષીની જેમ, ચક્રવર્તી જિનેશ્વરનાં આગમનને સાંભળીને પ્રસન્ન મનપૂર્વક સપરિવાર વંદન માટે આવ્યા.
૧૫૩. જિનેશ્વરભગવાનને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને, વંદન કરીને, બે હાથ જોડીને ચક્રવર્તી પોતાને યોગ્ય સ્થાને બેઠા.
૧૫૪. ત્યારપછી પ્રભુ ભવસમુદ્રને તરવા માટે એકમાત્ર નાવ = નૌકા રૂપ બનતી સુધાસમાન વાણીથી ભવ્યજનોને ધર્મ કહે છે. જેમ કે—
૧૫૫. હે ભવ્યજીવો ! તમે સાંભળો—(જીવની 'ભવભ્રમણ'ની વાર્તા-) આ જીવ નિગોદ (=જ્યાં દરેક જીવો શરૂઆતથી જ તીવ્ર મોહ-

નિદ્રામાં અચેતનરૂપ થઈને રહેલા હોય છે. ત્યાંથી કેમેય કરીને— (પોતાનાં મોહનીયકર્મોનાં ભોગવટાથી ‘લઘુકર્મભાવ’ પામીને) નીકળીને, ઘણા ભવો ભમીને મનુષ્ય બને છે.

૧૫૬. મનુષ્યપણામાં પણ મેળવવાં અતિમુશ્કેલ એવાં આર્યક્ષેત્ર (જ્યાં ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે તે)માં આવે છે છતાં—દસ્યુ-ચોર, મ્લેચ્છ વગેરે અનાર્યકુળમાં જન્મે છે.

૧૫૭. આર્યક્ષેત્રમાં (આર્યકુળમાં) પણ પાંચેય ઈન્દ્રિયો(ની કુશળતા=) પરિપૂર્ણ મળવી દુર્લભ છે.—‘મોટે ભાગે કોઈ પણ માનવનું શરીર રોગ રહિત હોતું નથી.’

૧૫૮. આમ છતાં ઈન્દ્રિય પણ મળે, આરોગ્ય પણ મળે છતાં જિનધર્મનાં શ્રવણનો સંયોગ મળવો દુર્લભ છે—કારણ કે શ્રેષ્ઠ ગુણવંત એવા ગુરુ તરીકે શ્રમણમુનિઓ સર્વત્ર હોતા નથી.

૧૫૯. જો કે ધર્મશ્રવણ (કરવા) મળે પણ (ધર્મ વિષે) જિનવચન ઉપરની શ્રદ્ધા થવી મુશ્કેલ છે. કારણકે ઘણું ખરું તો માણસો વિષયકથામાં આસક્ત મનવાળા હોય છે.

૧૬૦-૧૬૧. અને જિનવચન ઉપર શ્રદ્ધા થાય છતાં, જિનવચન મુજબની ક્રિયા કરવી ખૂબ જ મુશ્કેલ હોય છે. તે ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થવા ઈચ્છતા મનુષ્યને પ્રમાદશત્રુ અટકાવે છે. કારણે કે— (૧૬૧) ‘પ્રમાદ જ પરમ(નો) દ્વેષી છે મોટો શત્રુ છે. મુક્તિનગરી(માં જતાં જીવ)નો લૂંટારો છે અને નરકનો માર્ગ છે.

૧૬૨. તે પુણ્યવંત પુરુષોને ધન્ય છે કે જેઓ ‘માનવભવ વગેરે સર્વ સાધનસામગ્રી મેળવીને, પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને—ચારિત્રધર્મનું પાલન કરીને ‘પરમપદ’ મુક્તિમાં જાય છે.

૧૬૩. આમ જિનેશ્વરભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળીને કેટલાક માનવો સમ્યક્ત્વ (=જીવ-અજીવ વગેરેની સાચી સમજ) પામ્યા. કેટલાક

પુણ્યશાળી જીવો ચારિત્ર ('જીવ' વિષેની સાચી સમજને કારણે—એમનાં જીવોનાં સંરક્ષણ માટે પાપ પ્રવૃત્તિનાં ત્યાગ)નો સ્વીકાર કરે છે. તો કેટલાક અંશતઃ ચારિત્ર = શ્રાવકધર્મ (દેશવિરતિ)નો સ્વીકાર કરે છે.

૧૬૪-૧૬૫. આ બાજુ—કમલારાણી, ભ્રમરરાજા, દ્રોણરાજા અને દુમારાણી—જેઓ ચારિત્ર સ્વીકારીને—આરાધીને શુક્રદેવલોકમાં દેવ થયા હતા. તેઓ (૪) ચારે જીવો—ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં—અવધીને ભરતક્ષેત્રમાં આવેલા વૈતાઢ્યપર્વતમાં ખેચર—વિદ્યાધર તરીકે જન્મ્યા છે. હવે (૧૬૫) તેઓએ ભોગો ભોગવીને પછી ચારણ (તપનાં પ્રભાવથી જેમને આકાશગામિની વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય છે તેમ)ની પાસે સંયમવ્રત સ્વીકાર્યું છે, તેઓ ત્યાં સમવસરણમાં આવ્યા છે. જિનેશ્વરભગવાનને વંદન કરીને—ધર્મ શ્રવણ માટે બેઠા છે.

૧૬૬. તેમને જોઈને દેવાદિત્યચક્રવર્તી 'ધર્મચક્રી' એવા તીર્થંકર પરમાત્માને પૂછે છે કે હે નાથ ! શુભમનવાળા આ ચારણશ્રમણો કોણ છે ? અને તેઓ ક્યાંથી આવ્યા છે.

૧૬૭. ત્યારે જિનેશ્વરભગવંત રાજાને જણાવે છે કે—આ ચારણશ્રમણો ભરતક્ષેત્રનાં વૈતાઢ્યપર્વતથી અહીં અમને વંદન કરવા માટે આવ્યા છે.

૧૬૮. ત્યારે ચક્રવર્તી વળી પૂછે છે કે—હે ભગવન્ ! ભરતક્ષેત્રનાં વૈતાઢ્યપર્વતમાં કે ભરતક્ષેત્રમાં અત્યારે ચક્રવર્તી કે કેવલી છે ?

૧૬૯. ભગવાન જણાવે છે કે—હે રાજન્ ! ભરતક્ષેત્રમાં હમણા જિન નથી. કેવલજ્ઞાની મુનિ નથી કે ચક્રવર્તી નથી. પરન્તુ કૂર્માપુત્ર નામના કેવલજ્ઞાની ગૃહસ્થાવસ્થામાં છે.

ભાવધર્મનાં પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર ૭૫

૧૭૦. ચક્રવર્તી આશ્ચર્યથી ફરી પૂછે છે કે—કેવલી ઘરે કેમ વસે છે ?

તેનો જવાબ પ્રભુ આપે છે—કૂર્માપુત્ર કેવલી પોતાના માતાપિતાને પ્રતિબોધ થાય એટલા માટે ઘરે વસી રહ્યા છે.

૧૭૧-૧૭૩. તે દરમિયાન ચારણશ્રમણો ભગવાનને પૂછે છે કે—અમને

કેવલજ્ઞાન થશે. ? કેવલજ્ઞાન (થવાનું) છે ? તો એમને પ્રભુએ

જલ્દીથી કેવલજ્ઞાન (થવાનું) છે—એમ જણાવ્યું. (૧૭૨) છતાં

વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે ચારણમુનિઓ એ કેવલજ્ઞાન થવાનો સમય—

પૂછતાં ‘જગદુત્તમ’ ભગવાને જણાવ્યું કે. (૧૭૩) જ્યારે કૂર્માપુત્ર

પોતે જ—મહાશુક દેવલોકમાં ‘મંદિર નામના વિમાન(નાં તમારા

ઉત્પન્ન થવા વગેરેની) વાત કહેશે, ત્યારે તમને કેવલજ્ઞાન

ઉત્પન્ન થશે.

૧૭૪. આમ ભગવાન પાસે પોતાનાં કેવલજ્ઞાન અંગેની વાત જાણીને,

તત્ત્વનાં જાણકાર, મનોગુપ્તિ-વચનગુપ્તિ-કાયગુપ્તિનાં ધરનાર,

તે ચારે ય શ્રમણમુનિઓ જિનેશ્વરભગવંતને નમન કરીને—(ત્યાંથી

ઉઠીને ભરતક્ષેત્રમાં કૂર્માપુત્ર કેવલી પાસે આવ્યા. અને મૌન

રાખીને ઊભા રહ્યા.

૧૭૫. ત્યારે કૂર્માપુત્ર કેવલી તેમને જણાવે છે કે હે ભદ્ર ! કલ્યાણવંત

મુનિઓ ! તમને જિનેશ્વરભગવાને નથી કહ્યું ? કે તમે મહાશુક

દેવલોકમાં મંદિરવિમાનમાં દેવસુખ ભોગવ્યું હતું.’

૧૭૬. આમ કૂર્માપુત્રનાં વચન સાંભળવાથી જાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થવાથી

ચારણ મુનિઓને પૂર્વભવ યાદ આવ્યો, જેથી ભાવોલ્લાસ વધતાં

ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર આરૂઢ થયા.

॥ ક્ષપકશ્રેણિનું સ્વરૂપ ॥

૧૭૭. અહીં ક્ષપકશ્રેણિમાં આરૂઢ થતાં પૂર્વે જીવ ક્યાં ક્રમે આગળ વધે

છે તે ‘ગુણશ્રેણી’ ઉપરનાં ક્રમશઃ આરોહનું વર્ણન ગ્રંથકાર કરે

છે—સૌ પ્રથમ શુદ્ધ અધ્યવસાયવંત જીવ (અન.=)અનંતાનુબંધિ ચારે કષાયોનો નાશ કરે છે ત્યાર બાદ કમશઃ મિથ્યાત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, સમ્યક્ત્વમોહનીય, અષ્ટક, નપુંસકવેદ-સ્ત્રીવેદ-હાસ્યષટ્ક પછી પુરુષવેદનો ક્ષય કરે છે. ત્યાર બાદ સંજવલન ક્રોધાદિ કષાયોનો ક્ષય કરે છે. ત્યાર બાદ

૧૭૮. બે ગતિ બે આનુપૂર્વી, જાતિનામકર્મ યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય જાતિ, આતપનામકર્મ, ઉદ્યોતનામકર્મ સ્થાવરનામકર્મ અને સૂક્ષ્મનામકર્મ (નો ક્ષય કરે છે) અને

૧૭૯. સાધારણ, પર્યાપ્તનામકર્મ, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા અને સ્ત્યાનર્દ્ધિનો ક્ષય કરે છે—ત્યારબાદ ‘આઠ’માંથી જે બાકી રહ્યું હોય તેનો ક્ષય કરે છે.

૧૮૦-૧૮૨. ત્યારે થોડુંક અટકીને બે સમય શેષ રહ્યા હોય છે. તેમાં પ્રથમ સમયે નિદ્રા અને પ્રચલાનો અને નામકર્મની આ પ્રકૃતિઓ—દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી વૈક્રિય, પ્રથમ (વજ્ર-ઋષભ-નારાય) સિવાયનાં સંઘયણ, (પ્રથમ સિવાયનાં) બીજા સંસ્થાનો તથા તીર્થંકરનામકર્મ, આહારકનામકર્મ (નો ક્ષય કરે છે.) તથા બીજા સમયે પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય, ચાર પ્રકારનું દર્શન (દર્શનાવરણીય) અને પાંચ પ્રકારનું અન્તરાયકર્મ—આ બધાનો ક્ષય કરે છે—આ ‘ક્ષપકશ્રેણિ’ (ઘાતીકર્મોને ખપાવનાર શુભ અધ્યવાસાયની શ્રેણિ)ને કારણે કેવલજ્ઞાની થાય છે.

૧૮૩. આમ આ રીતે ક્ષપકશ્રેણિએ પહોંચેલા ચારે મુનિઓ કેવલી થયા. પછી જિનેશ્વરભગવાન પાસે જઈને કેવલીપર્ષદામાં બેઠા.

૧૮૪. તમારે ત્યાં ઉપસ્થિત ઇન્દ્રે ‘જગદુત્તમ’ નામના તે તીર્થંકર ભગવંતને પૂછ્યું કે સ્વામિ ! આ બધાએ આપને વંદન કેમ ન કર્યા ?

ભાવધર્મનાં પ્રભાવ પર પ્રકાશ પાથરતું ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રનું ચરિત્ર ૭૭

૧૮૫. ત્યારે ભગવાન ઇન્દ્રને જણાવે છે કે આ મુનિઓ કૂર્માપુત્ર (એ કહેલા પૂર્વભવનાં વૃત્તાન્તને સાંભળવા)થી કેવલજ્ઞાન પામ્યા છે. આથી કેવલી એવા આ મુનિઓએ અમને વંદન કર્યું નથી.

૧૮૬-૧૮૭. ત્યારે ઇન્દ્ર ફરીથી પૂછે છે કે આ કૂર્માપુત્ર કેવલી ક્યારે મુનિવ્રત(નાં વેષ)ને ધારણ કરશે ? ત્યારે ભગવાને જણાવ્યું કે આજથી સાતમા દિવસનાં ત્રીજા પ્રહરે—કૂર્માપુત્ર ‘મુનિવેષ’ ધારણ કરશે. આમ જણાવ્યા પછી અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને દૂર કરતાં સૂર્ય સમાન જગદુત્તમતીર્થંકર ભગવાને વિહાર કર્યો.

૧૮૮. ત્યાર પછી કૂર્માપુત્ર કેવલી—ગૃહસ્થવેષ ત્યજીને મુનિનાં શ્રેષ્ઠ એવા વેષને ધારણ કરે છે ‘મુનિવેષ વિશેષ રીતે ક્લેશનો વિજય કરે છે.’

૧૮૯. ત્યાર પછી દેવોએ રચેલા નિર્મલ સુવર્ણ-કમલ ઉપર બેસીને— કેવલજ્ઞાન પામ્યા હોવાથી જેમનું ચિત્ત સમ છે, લેપ રહિત છે. એવા કેવલીપ્રવર કૂર્માપુત્ર ધર્મદેશના આપે છે—

૧૯૦. દાન, શીલ, તપ અને ભાવ-આ ચાર પ્રકારો ધર્મનાં છે તેમાં પણ ભાવધર્મ તો અશુભકર્મ (રોગ)ને દૂર કરવાનું શ્રેષ્ઠ ઔષધ છે. માટે પરમધર્મ છે.

૧૯૧-૧૯૨. જેમ દાનમાં અભયદાન, જ્ઞાનમાં કેવલજ્ઞાન, ધ્યાનમાં શુક્લધ્યાન શ્રેષ્ઠ છે; તેમ બધા ધર્મોમાં ભાવધર્મ શ્રેષ્ઠ છે. (૧૯૧) કર્મમાં મોહનીયકર્મ, બધી ઇન્દ્રિયોમાં જિહ્વા, તથા વ્રતોમાં બ્રહ્મચર્યવ્રત (પ્રભાવશાળી) છે, તેમ સર્વધર્મોમાં ભાવધર્મ શ્રેષ્ઠ છે. (૧૯૨)

૧૯૩. ગૃહસ્થપણામાં હોવા છતાં ભવ્ય જીવો શ્રેષ્ઠ એવા ભાવધર્મથી કેવલજ્ઞાન પામે છે, એમાં અમે જ ઉદાહરણરૂપ છીએ.

૧૯૪. આમ દેશના સાંભળીને કૂર્માપુત્રનાં સત્ત્વશાળી માતા પિતા પણ બોધ પામીને ચારિત્ર પાળીને શુભગતિને પામ્યા.
૧૯૫. બીજા પણ ભવ્ય જીવો કેવલીનાં વચન સાંભળીને સમ્યક્ત્વ પામ્યા, કોઈક સર્વવિરતિ પામ્યા તો કોઈક દેશવિરતિ પામ્યા.
- ૧૯૬-૧૯૭. આમ ઘણા બધા માનવોને પ્રતિબોધ કરીને કૂર્માપુત્રકેવલી ભગવાન્ કેવલી તરીકેનો દીર્ઘ પર્યાય (=જીવનસમય) પાળીને શિવગતિને પામ્યા. આવું વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવનારું કૂર્માપુત્ર કેવલીનું ચરિત્ર જે ભવ્યજીવ સાંભળે તે સર્વ પાપ રહિત થઈને અનંતસુખનું પાત્ર બને છે.
૧૯૮. શ્રીહેમવિમલ શુભગુરુનાં શિષ્ય જિનમાણિક્ય (નાં શિષ્યરાજ અનંતહંસ)ના દ્વારા આ પ્રકરણની રચના થઈ તેને વાંચતા જય જયકાર થાઓ.

॥ ધર્મદેવ-કૂર્માપુત્રચરિત્ર સંપૂર્ણ ॥

धर्मदेव-कूर्मापुत्रचरित्र
भावधर्म का माहात्म्य

धर्मदेव-कूर्मापुत्र चरित्र भावधर्म का माहात्म्य

१. असुरो और सुरो के इन्द्र जिसके चरण-कमल को नमन करते हैं। ऐसे श्रीवीरजिन को नमस्कार कर के मैं कूर्मापुत्र के संक्षिप्त चरित्र को कहूँगा ।

॥ राजगृह नगर में श्रीवीरप्रभु पधारते हैं ॥

२-३. राजगृह नामक श्रेष्ठ नगर है । जिसमें रहनेवाले लोग नय-नीति की रेखा-मर्यादा वाले हैं । राजगृह नगर में (स्वास्थ्यदि गुण हेतु) श्रेष्ठ 'गुणशिलक' नामक बड़ा उद्यान है । वहाँ जब श्रीवर्धमान जिन पधारते हैं । (३) तब देवोंने मिलकर धर्म उपदेश के लिए 'समवसरण' = धर्मसभा की रचना करी । समवसरण में आनेवालों के पाप कर्म का अपसरण होता है; मानो यह बात सूचित करने के वास्ते, यह समवसरण, श्रेष्ठ मणि, सुवर्ण और चाँदी के बने हुए 'तीनगढ़' से झगमगाता था ।

४-७. (४) समवसरण में बिराजमान श्रीवर्धमान जिनवर का शरीर भी सुवर्ण जैसे वर्णवाला है । अतः सुवर्ण की भाँति चमक रहा है । ऐसे श्रीवीरजिन समन्दर के समान गम्भीर ध्वनि से, दान आदि चारों प्रकार के धर्म का उपदेश फरमा रहे थे—जैसा कि—दान-

शील-तप-भाव यह चारों का आचरण करने से जीवन में धर्म का आविर्भाव होता है—धर्म उजागर होता है। धर्म के सभी प्रकारों में भावधर्म का बड़ा ही प्रभाव रहा है। (६) चूँकि संसारसागर से पार उतारने वाला भावधर्म है। स्वर्ग तथा मोक्ष का मार्ग भी भावधर्म ही है। ओर तो ओर भावधर्म ही भविकजनों की मंशा पूर्ण करने वाला अचिन्त्य चिन्तामणिरत्न है। (७) भावधर्म के प्रभाव से ही कूर्मापुत्र को गृहस्थ होने पर भी, केवलज्ञान प्राप्त हुआ था। जबकि उन्होंने 'साधुधर्म' = द्रव्य से मुनिवेष को स्वीकारा नहीं था। किन्तु भाव से—तत्त्वों के ज्ञान के रूप में पा लिया था।

८. इसी अवसर पर—भावधर्म के महिमागान के चलते श्रीवीरभगवान के परम और प्रथम शिष्य, गणधर मुख्य, श्रीइन्द्रभूति गौतम, सभा में खड़े हुए, प्रभु को प्रदक्षिणा कर के, वन्दन—नमन करते हुए श्रीवीर प्रभु को कूर्मापुत्र के बारे में जिज्ञासा जताई।

॥ श्रीइन्द्रभूति गौतम, एवं उनके कूर्मापुत्र विषयक प्रश्न ॥

प्रभुवीर के प्रथम शिष्य इन्द्रभूतिजी का—गौतम गोत्र था, देह 'समचतुरस्र' [समान 'चौ-कोन'वाला था। मतलब कि—पालथी लगा के बैठने पर दोनों कन्धे और दोनों घुटनों का नाप एक समान होता हो] था। अस्थिरपिञ्जर [संहनन=संघयण] भी अद्भुत था। क्योंकि—(नाराच=) हड्डियों के सब संधिस्थान परस्पर संलग्न=एकमेक जुड़े हुए थे। (वज्र=) प्रत्येक संधि स्थानों के बीचोबीच एक अस्थि खीले कि तरह आरपार परोया हुआ था। तथा (ऋषभ=)अस्थि संधियों के उपर एक 'अस्थिपट्ट' लपेटा हुआ था। यह अस्थिपिञ्जर "वज्र-ऋषभ-

नाराच'' (ऐसा सार्थक जैन पारिभाषिक) नाम वाला था । और कसोटी के पाषाण पर घीसने पर सोने की भाँति चमक रहा था । यह इन्द्रभूतिजी बड़े तपस्वी थे—'छट्ट के पारण में छट्ट' [दो दिन उपवास + पारणा + दो दिन का उपवास] करते थे, घोर ब्रह्मचारी थे । शरीर की साज-सजावट से परे थे । १४ पूर्वों का श्रुतज्ञानवाले थे, उपरान्त मतिज्ञान-अवधिज्ञान और मनःपर्यवज्ञान वाले थे । ५०० शिष्यों के गुरु थे ।

ऐसे 'अप्रतिम मुनि' इन्द्रभूतिजी प्रभु को पूछते हैं—कि 'प्रभो ! यह कूर्मापुत्र कौन है, गृहस्थ अवस्था में रहते हुए भी, उनको केवलज्ञान प्राप्त कैसे हुआ ? ऐसी कौन सी 'भावना' है, कि जिसके कारण, अनन्त, अनुपम, व्याघात-आवरण रहित और परिपूर्ण सम्पूर्ण केवलज्ञान प्राप्त हुआ ? तब श्रमणभगवान श्रीवर्धमान जिन अमृत समान, योजनगामिनी वाणी से प्रत्युत्तर देते हुए फरमाते हैं, कि—हे इन्द्रभूति गौतम ! यह आश्चर्यकारी कूर्मापुत्र का चरित्र, अब सावधान होकर सूनो ।

॥ कूर्मापुत्र चरित्र प्रारम्भ : पूर्वभव में राजकुमार दुर्लभ ॥

९-१०. जम्बूद्वीप के, भरतक्षेत्र में मध्यखण्ड (मध्य में आये हुए भू-भाग) में दुर्गमपुर एक बड़ा विश्वश्रेष्ठ नगर था । द्रोण वहाँ का राजा था, उसका प्रताप इतना था, मानो उसके आगे सूरज भी निस्तेज हो गया हो । शत्रुगणों नष्ट हुए थे । अत एव उसका राज्य 'निष्कंटक' बना हुआ था ।

११. शंकर को पार्वती थी, विष्णु को लक्ष्मी थी, इसी तरह द्रोणराजा को 'द्रुमा' नाम की पटरानी थी ।

१२-१३. राजा(द्रोण) रानी(द्रुमा) को, दुर्लभ नामका पुत्र था, उसका रूप, कामदेव से भी बढ़ कर था, वह राजकुमार लोगों का

आधार था । गुणमणि भण्डार था, फिर भी यौवनमद और राजमद से गर्विष्ठ हुआ था, अत एव खेल खेल में ही दूसरे राजकुमारों को गेंद की तरह आकाश में ऊछलता था । और ऊछल ऊछल कर अपना 'मद' प्रकट करता था ।

॥ केवलज्ञानी श्रीसुलोचन मुनि द्वारा दुर्लभ राजकुमार के पूर्वभव का कथन ॥

१४-१५. कोई एक दिवस दुर्गमपुर नगर के दुर्गिल उद्यान में केवलज्ञानी सुलोचन मुनिश्री पधारें, उस (१५) दुर्गिल उद्यान में एक बड़ा विशाल वरगद का पेड़ था, उसके नीचे एक मन्दिर था, उसमें भद्रमुखी नाम की एक यक्षिणी रह रही थी ।

१६. अब यक्षिणी ने भक्ति से प्रणाम करके केवलज्ञानी (होने से) संशय छेदनेवाले श्रीसुलोचनमुनि को पूछा कि—

१७. हे भगवन्त ! मैं पूर्वभव में सुवेल नाम के वेलंधर देव की, मानवती नाम की मानवस्त्री होते हुए भी भोगपात्र प्राणप्रिय प्रिया थी ।

१८. आयुष्य पूर्ण होने से मैं इस उद्यान में भद्रमुखी यक्षिणी हुई हूँ । परं च 'मेरा पति कहाँ जनमा है ? मुझे पता नहीं है, तो यह बात आप दिखावें ।

१९. तब केवली भगवन्त श्री सुलोचन मुनिने मधुर बानी में कहा, कि हे भद्रमुखी ! तेरा (पूर्वभव का) प्रियतम (इस भव में) इस ही नगरी के द्रोण राजा का पुत्र हुआ है । उसका नाम दुर्लभ है ।

॥ कुमार का अपहरण ॥

२०-२४. इस बात सून, भद्रमुखी यक्षिणी प्रसन्न हो गई, और (पूर्वभव का) मानवती का रूप धारण कर, दुर्लभराजकुमार के

पास पहुँच गई, तब वह दूसरों कुमारों और राजकुमारों को भी ऊछल ऊछल खेल रहा था। यक्षिणी यह देखकर कुछ हंस कर बोली—‘इस रांक’ कुमारे के साथ खेलने से क्या ? तुम्हारे चित्त में कुछ विचित्र कुतूहल है, तो मेरे पीछे दोडना शुरू करो। यह सुन कर कुमार कुतूहल से कन्या के पीछे पीछे दोड़ने लगा, आगे आगे दोड़ती वह कन्या (के रूप में यक्षिणी) कुमार को अपने वनमें ले गई। वहाँ से बरोह (वड़वाई) के झुंड के कारन गहरे, विशाल वड के पेड़ के नीचे तहखाने के रास्ते में पाताल की भीतर अपने सुरभवन में ले गई।

२५. वह सुरभवन कितना सुन्दर था ? देखिए—सुरभवन के अन्दर सुन्दर, प्रकाशमान-रत्नस्तम्भो की हारमाला थी। स्तम्भो के कोने के उपरि हिस्सो में, अपने तेज-पुंज से सुर भवन को झगमगाते हुए, तरह-तरह के रंगीन मणियों से बने हुए तोरण थें।

२६. रत्नस्तम्भो के उपर पुतलीया थी—जो विविध क्रीडा को प्रदर्शन हेतु, विविध अंग-मरोड़ करती हुई। लोगों को चमत्कृत कर रही थी। ऐसे सुरभवन में गोरव-गवाक्ष भी बहोत सुन्दर थें—बड़ें दिल वलुभा ने वाले थें, क्योंकि वहाँ फल-पौधे वगेरह के मनहर चित्रांकन किए गए थें।

२७-२८. राजकुमार दुर्लभ, इस अद्भुत सुरभवन देख आश्चर्य से सोच में पड़ गया—कि यह सुरभवन क्या इन्द्रजाल है ? या मुझे कोई स्वप्न आया हुआ है ? अगर यह सुरभवन एक वास्तविकता है; तो मेरे नगर से यहाँ मुझे कौन ले आया ?

२९-३१. कुमार को इस तरह संदेह में देखकर भद्रमुखी ने पलंग में बिठा कर कहा—हे स्वामि ! मेरी बात सूनो—(३०) मैंने आप को

बड़े दिनों के बाद देखा है । और मैं ही मेरे अपने आपके प्रेम के कारण, आप को इस सुरभित-सुगंधित बन के भीतर सुरभवन में ले आई हूँ । (३१) आज ही मेरे मनोरथ वृक्ष को फल लगने लगे हैं । मेरे सुकृत के प्रभाव से आप मुझे मीला गये हो ।

३२. भद्रमुखी के ऐसे वचन सुनने के बाद, स्नेह सभर मुख को निरखते निरखते राजकुमार के मनमें पूर्वजन्म का स्नेह ऊभर आया ।

३३. तब कुमार को ऐसा ऊहापोह-तर्कवितर्क भी होने लगा, कि मैंने इस यक्षिणी को कहीं न कहीं देखा है । और मैं उसका परिचित-पहेचानवाला भी हूँ । तब कुमार को जातिस्मरण- (=पूर्वभव का) ज्ञान हुआ ।

३४-३६. जातिस्मरणज्ञान के कारण कुमार ने अपने पूर्व जन्म को जाना । और पूर्वजन्म की अपनी प्रिय पत्नी यक्षिणी को पूर्वभव की बात कही । (३५) तब यक्षिणी ने अपनी वैक्रिय (=पुद्गलों में चय-अपचय करके कुछ नया सर्जन या विसर्जन करने की) शक्ति से कुमार के तन में से अशुभपुद्गलों को हटा दीए और शुभ पुद्गलों का निवेश किया । (३६) और पूर्वभव की पत्नी होने से बिना संकोच विषय सुख भुगतने लगी— 'इसी तरह दोनों विलास करने लगे ।

यहाँ देवी और मनुष्य के बीच संवास (=कामभोग) के प्रसंग से कवि आगम का सन्दर्भ देते हैं—कि स्थानांग आगम के (४-४-३५३) सूत्र में संवास का चार (प्रकार) विधा दिखाई गई है—जैसा कि “चार स्थानों से देवों में संवास सम्भव है । (१) देव और देवी के बीच, (२) देव और 'छवि'

[=औदारिक देहधारी मानव स्त्री या मादा पशु] के बीच ।
 (३) छवि (= औदारिक देहवाले पुरुष) और देवी के बीच, तथा (४) 'छवि' और 'छवि' के बीच ।

३७-३८. इस ओर नगर में कुमार के विरह में राजा-रानी दुःखी हो गए थें । और चारों ओर ढुँढने पर भी कुमार का पता न लगा ।

(३८) चूँकि देव जिसका अपहरण करते हैं, उसका पता कैसे लगे ? वास्तव में देवों और मानवों की शक्ति में बहोत बड़ा अन्तर होता है ।

३९. अब कुमार के वियोग से दुःखी माता पिता ने केवलज्ञानी मुनिराज को 'कुमार के बारे में पूछा-हे भगवन्त ! हमारा पुत्र कहाँ गुम हो गया है ?

४०. तब केवलीगुरुभगवन्त ने कहा-कि यह बात सावधान हो कर सुनो-आपके कुमार का व्यन्तरी ने अपहरण किया है ।

४१-४३. केवलीगुरुमहाराज के वचन सुनकर, राजा-रानी को 'देवों के अपवित्र मानव के अपहरण करने से अचरज हुआ । (४२) क्योंकि आगमों में कहा गया है, कि "मानव लोग की दुर्गन्ध ९०० (नव सौ) योजन तक उपर जाती है । इसी कारन देवो मानव लोक में नहीं आते है । (४३) यद्यपि तीर्थङ्कर भगवन्तों के कल्याणक, (= तीर्थकरो के जीवन के पाँच श्रेष्ठ अवसर-माता के गर्भ में उत्पत्ति, जन्म, दीक्षा, कैवल्यज्ञान, और मोक्ष) महामुनियों के महातप, पूर्वभव का अपना राग-स्नेह इत्यादि कारणों से ही देवो मानवलोक में आते हैं" ।

४४. जब केवलीभगवन्त ने व्यन्तरी और कुमार के पूर्वभव का स्नेह सम्बन्ध दर्शाया । तब सब लोग बोल ऊठे 'अहो कर्म का परिणाम अतीव बलवन्त है ।

४५. माता-पिता ने कुमार के पुनर्मिलन के बारे में पूछने पर' हमारे फिर से आने के समय, आपको कुमार का पुनर्मिलन होता' ऐसा केवली भगवन्त ने बताया ।
४६. इस तरह की घटना सुनकर, वैराग्य पाकर, राजा-रानी ने अपने छोटे पुत्र को राज्य सौंप कर, केवली गुरु सुलोचनमुनि के पास दीक्षा का स्वीकार किया ।
४७. उग्र तप और चारित्र में तत्पर हुए, उग्रतप के आचरण में तत्पर हुए और उनके तप और चारित्र 'पर' उत्कृष्ट थें । अत एव निर्दोष आहार की गवेषणा (भिक्षा प्राप्त) करने में तत्पर होते थें । मन-वचन और तन की गुप्ति=शास्त्रोक्त पद्धति से नियमन करने थें । इस तर विहार (=संयमपूर्वक जीवनयापन) करते थें ।
४८. एक गाँव से दूसरें गाँव में विचरण करते करते केवली सुलोचन मुनि दुर्लभ कुमार के दीक्षित बने हुए माता-पिता के साथ, एक दिन दुर्गिल उद्यान में पुनः पधारें ।
४९. 'तब कुमार का आयुष्य अल्प है' ऐसा अपने अवधिज्ञान से जानकर भद्रमुखी यक्षिणी—केवलज्ञानीगुरुभगवन्त को नतमस्तक होकर पूछती है ।
५०. हे भगवन् ! जो आयुष्य अल्प हो, उसे बढ़ाया कैसे जाता है ? तब केवलज्ञान के प्रकाश में सब बावतों को निहारते हुए सुलोचन मुनि बोले कि—
- ५१-५३. तीर्थकर-गणधर-चक्रवती-बलदेव-वासुदेव यह सब अतिबलवन्त होते है फिर भी अपनी तूटी आयु का संधान नहीं कर सकते । जो देव अपनी ताकत से जम्बूद्वीप को छत्र बनावें । और मेरु पर्वत को दण्ड, फिर भी अपनी तूटली आयु को सांध नहीं सकते । ● तूटी हुई आयु को जोड़ने के लिए

न विद्या समर्थ है न तो औषध, ● न पिता समर्थ है, न तो बन्धुजन, ● न पुत्र समर्थ है, न तो इष्टदेव, न प्रेमाद्रं माता समर्थ है, न तो धन, ● न स्वजन समर्थ है, न तो सेवक परिजन । अरे ! शारीरिक बल भी समर्थ नहीं है । ओर तो ओस-देवो-दानवो और उनके इन्द्र भी समर्थ नहीं है ।

५४. केवलीभगवन्त के ऐसे वचन सुनकर व्यन्तरी, मानो सर्वस्व चुराया गया हो—मन खिन्न हो से अपने भवन में चली गई ।

५५-५६. कुमार ने व्यन्तरी को रजो-गम में डूबी हुई देख, मीठी जवान से पूछा—तुम उदास क्यों हो ? क्या किसी ने तेरा दिल दुभाया है ? क्या किसी ने तेरी बात नहीं मानी है ? अथवा मुझ से कोई अपराध हो गया है ? तुम उदास क्यों हो ?

५७. इतना पूछने पर भी मन ही मन ज्यादा उचाट से मौन रहती है, जब कुमार ने गाढ़ अनुरोध कीया—तब बताया कि—

५८. हे स्वामि ! मैंने 'आपकी अल्प आयु को अवधिज्ञान से जाना, और 'आयु बढ़ाना ना मुमकिन है' ऐसा केवलीभगवन्त से सुना, (५९) यह ही वजह मेरे तन-मन में चुभती है । यह तो विधाता की वक्रता ही है—मैं आपका विरह कैसे झील पाऊँगी ?

६०-६१. तब आश्वस्त करते हुए कुमारने यक्षिणी को कहा—तूँ मनमें तनिक भी खेद मत कर । चूँकि यह बात तो स्पष्ट है—कि यह जीवन जल के बुलबुले की भाँति अस्थिर है; तो स्थिरता की आशा कौन रखें ? (६१) हे प्रिये अगर तुझे मुझ से प्रेम है—तो मुझे केवलीभगवन्त के पास ले जा । जहाँ मैं अपना आत्म कल्याण कर पाऊँ ।

६२. इसके बाद व्यन्तरदेवी, अपनी शक्ति से कुमार के अपने नगर के उद्यान में, केवलीमुनि के पास, कुमार को ले गई, और कुमार भी केवलीभगवन्त को वन्दन कर, उचित स्थान पर बैठा।
६३. मुनि बने हुए राजा-रानी वहाँ बैठे थें, कुमार को देखते ही स्नेहवश रोने लगे।
६४. कुमार तब अपने माता पिता = राजा-रानी को पहचान नहीं पाता है, इस लिए केवली ने कुमार को अपने माता-पिता जो मुनि बने हुए हैं—वन्दन करने को कहा।
६५. मेरे माता-पिता को दीक्षा ग्रहण करने की इच्छा क्यों हुई? कुमार के पूछने पर केवलीने कुमार को 'पुत्र वियोग का कारन दिखाया।
- ६६-६७. इस दरमियान मेघ को देख मोर, इन्द्र को देख चकोर, सूर्य को देख चक्रवाक, अपनी माँ को देख बछड़ा, सुगन्ध फैलानेवाली वसन्त रितु को देख कोयल-आनन्दित होते हैं। वैसे ही कुमार भी केवली के वचन सें अपने मातापिता को पहचान कर आनन्दित हो ऊठा और उसके रोंगटें खड़े हो गए।
- ६८-६९. मुनि बने हुए अपने मातापिता के गले लगकर रो पड़ा तब यक्षिणी ने मधुरवचनों से चूप कीया, दिलासा दिया। (६९) और अपने आँचल से उनके आँसु पोंछे—यही तो महामोह का अद्भुत विलास है।
७०. अपने माता-पिता के दर्शन से आन्दित बने कुमार को यक्षिणी केवली गुरु के पास बिठाती है।
- ॥ मनुष्यभव चिन्तामणिरत्न जैसा दुर्लभ है ॥
७१. अब सब के उपकार हेतु, केवलीभगवन्त ने अमृतरस के प्रवाह समान धर्मदेशना शुरू की—

७२. जो भविक जीव मानवभव पा कर, धर्म में प्रमाद करता है । वह सचमुच चिन्तामणिरत्न को पाता तो है । परन्तु प्रमादवश सागर में खो देता है । इस पर एक दृष्टान्त सुनिए—
- ७३-७५. कोइ एक नगर में, कोइ कलाकुशल वणिक, गुरु के पास रत्न परीक्षा की विद्या का अध्ययन करता है । (७४) और सौगन्धिक, कर्केतन, मरकत, गोमेद, इन्द्रनील, जलकांत, सूर्यकान्त, मसारगर्भ, अंकरत्न और स्फटिक जैसे रत्नों के लक्षण-गुणधर्म-वर्ण-नाम और गोत्र (मूल और विस्तरण) आदि मणि-परीक्षा में निपुण हो जाता है ।
७६. कोइ एक दिन वह जौहरी सोचता है कि सब रत्नों में शिरोमणि, सर्व चिन्ता को चूरने वाला चिन्तामणि रत्न ही प्राप्त करना चाहिए, दूसरों रत्नों से कोइ काम नहीं ।
७७. इसलिए चिन्तामणिरत्न को पाने के लिए ठिकाने ठिकाने पर खान खोद निकालता है । किन्तु बहोत प्रयास करने पर भी चिन्तामणि रत्न मीलता नहीं है ।
७८. तब किसी ने जहाज से रत्नद्वीप जाने को कहा । वहाँ आशापूरी देवी है जो तेरी आशा पूरी करेगी ।
७९. वह जौहरी रत्नद्वीप पहुँचता है । बाद में (२१-) इक्कीस दिन के उपवास कर के आशापूरी देवी की आराधना करता है । तब देवी प्रसन्न होती है, और जौहरी को कहती है—
८०. भले मानुष ! तुने आज मेरी आराधना क्यों करी ? तब जौहरी देवी को बताता है कि—हे देवी ! मैंने चिन्तामणिरत्न के लिए यह उद्यम किया है ।
८१. तब देवी बोली—कि तुझ को सुखकारक कर्म (का योग) नहीं

है। इसी कारण देवो भी तुम्हारे—अपने कर्म के अनुसार ही धन देते हैं।

८२. देवी की ऐसी बात सुनते ही जौहरी बोला—यदि मेरा कर्म ऐसा होता, तो मैं आपकी आराधना क्यों करता ? इस लिए आप मुझे रत्न देजिएगा, 'पीछे जो होना, सो हो'।

८३-८४. देवी ने रत्नों के व्यापारी जौहरी को चिन्तामणिरत्न दे दिया, तब जौहरी, खुश हो घर जाने को जहाज पर चढ़ा और जहाज की पाटन (डेक) पर बैठा। जहाज जब सागर के बीचोबीच आया, तब पूनम का चाँद पूर्वदिशा में नीकला।

८५. चाँद को देखते ही जौहरी सोचता है कि यह चिन्तामणि का तेज ज्यादा है ? कि चाँद का ? इस बात का निर्णय करने के लिए वह अपनी हथेली में रहे हुए चिन्तामणि को और चन्द्र को देखने लगा—और देखते रहने पर, उसके हाथ से घना चीकना वह रत्न, सागर में गिर पड़ा।

८९-९०. इस उदाहरण का सार समझाते हुए केवलीभगवन्त फरमाते हैं, कि—इस तरह—जो सकलरत्न शिरोमणि चिन्तामणि, सागर में गिर पड़ा हो—खो गया हो। वह जौहरी को ढुंढ़ने पर मीलेगा ? नहीं न ? इसी तरह सैंकड़ो भव भटकने के पश्चात् मीले हुए मानव भव को प्रमाद वश, खो देता है, किन्तु वह पुरुष धन्य है; कि जो अपने हृदय में जिनधर्म को धारण करते हैं—उनका ही जन्म सफल होता है—वह ही जगत में प्रशंसा पात्र बनते हैं।

॥ कुमार का संयम ग्रहण और सबका 'महाशुक्र' देवलोक में देव बनना ॥

९१. केवलीभगवन्त का देशना सुनकर, यक्षिणी ने गुरु के पास सम्यक्त्व को स्वीकार किया और कुमारने संयम को।

९२. अब दुर्लभ मुनि स्थविरमुनियों के पास १४ पूर्वों का अध्ययन करते हैं । दुष्कर तपश्चरण में उद्यमशील हो अपने माता-पिता मुनि के साथ विचरण करते हैं ।
९३. दुर्लभ मुनि और उनके माता पिता = तीन लोग चारित्र पालन करके, आयुष्य के पूर्ण होते ही, महाशुक्र नाम के देवलोक में मन्दिर नाम के विमान में देव बने ।
९४. यक्षिणी वहाँ से च्यवन (= जैन पारिभाषिक = देवों की मृत्यु) होते ही, वैशाली नगरी में भ्रमर नाम राजा की, कमला नाम सत्य शीलवती रानी बनी ।
९५. भ्रमर राजा और कमला रानी ने जिनधर्म का स्वीकार किया । अन्त समय पर शुभ अध्यवसाय के कारणे वे महाशुक्र देवलोक में मन्दिर नाम के विमान में देव हुए ।

॥ राजगृही नगरी में कूर्मादेवी रानी के पुत्र—'कूर्मापुत्र ॥'

९६. राजगृह एक बड़ा श्रेष्ठ नगर है । वहाँ की हवेलियों का व्यवस्था तन्त्र श्रेष्ठ था । जिससे हवेलीयाँ महलों के जैसी (जाजरमान=) प्रभावशाली थीं । नगरी के सुचारु व्यवस्थातन्त्र से ही-नय-नीति से नगरजनों की हवेलीयाँ देवमन्दिरों की तरह जाज्वल्यमान थी । और वह नगर धन धान्य से समृद्ध था; मतलब यह है कि वह नगर—अपने श्रेष्ठ संचालन तन्त्र, जाज्वल्यमान मंदिर और धन धान्य की समृद्धि से विश्वविख्यात बना हुआ था ।
९७. ऐस राजगृह नगर में महेन्द्रसिंह राजा था । जो शत्रुरूपी गजराजों को मृत्यु देने वाला सिंह था । उसके नाम से ही रणमेदान में शत्रु-सैनिकों की व्यूहरचना की नाकेबन्दी टूट जाती थी ।

९८. महेन्द्रसिंह राज को रानी कूर्मादेवी रूप की समृद्धि से देवांगना जैसी थी । और—विनय विवेक प्रमुख गुण—आभरण से मण्डित थी ।
९९. विषयसुखों में मग्न उन दोनों का समय इन्द्र—इन्द्राणी और कामदेव—रति की तरह सुख में पसार हो रहा था ।
१००. कोइ एक दिन, अपनी शय्या में अर्धजागृत अवस्था में देवी ने स्वप्न में अद्भुत मनोरम सुरभवन देखा ।
१०१. सुबह होते ही रानी अपनी सेज से ऊठ, राजा के पास जाती है और मधुर वचनों से राजा को कहती है कि—
१०२. हे स्वामि ! हे आर्य ! मैंने आज सपनें में सुरभवन देखा है । इस स्वप्न का फल क्या होगा ?
१०३. रानी की यह स्वप्न की बात सुनते ही राजा खुश हो गया । रोमाञ्चित हो ऊठ । और अपनी मति के मुताबिक सोचकर स्वप्न के फल दर्शक वचन कहें—
१०४. हे देवी ! नव माह और साढ़ें सात दिनों के बाद, आप जगत को आनन्द देनेवाले; नेत्रों जैसे प्रिय गुणवन्त और लक्षणवन्त पुत्ररत्न को प्राप्त करोगी ।
१०५. राजा के ऐसे शुभ वचनों को सुनकर खुश—मिजाज हो कर राजा की अनुमति से कूर्मादेवी रानी वास में चली गई ।
१०६. तब ही उसी वक्त ही, दुर्लभकुमार की पुण्यशाली आत्मा, देव लोक की आयु पूर्ण कर के, कूर्मादेवी की कुक्षि में आई; मानों सरोवर में राजहंस आया हो ।
१०७. रत्नों की खान रत्नों सें, और सीप मोती सें, सुन्दर लगनें लगती है उसी तरह रानी भी उस गर्भ से सुन्दरतम लगने लगी...!!

१०८. गर्भ-कुक्षि में आए हुए जीव के प्रभाव से, शुभ पुण्य का उदय से होने से, रानी को परम सौभाग्यवन्त धर्म श्रवण का दोहद हुआ ।
१०९. राजाने कूर्मारानी के धर्म श्रवण हेतु, नगर में षड्दर्शनों के ज्ञाता पुरुषों को आमन्त्रित किए ।
११०. दर्शनशास्त्रों के ज्ञानी पुरुष क्रमशः स्नान-बलिकर्म-कौतुकमंगल इत्यादि शुभ कार्यों को करने के बाद, अपने अपने धर्मग्रन्थों को लेकर, राज भवन में उपस्थित हो गए ।
१११. राजा को आसीस देते हुए पण्डित लोग, राजा की ओर से मान सन्मान होने पर, सुखासन पर बैठें और अपने अपने धर्म को सुनाते हैं ।
११२. सभी दर्शनियों के 'हिंसामय धर्म को सुनकर रानी—जो जिनधर्म के अनुरागवाली थी—नाखुश हो गई—क्योंकि
- ११३-११४. दान देवें, मौन रखें, वेद वगैरह शास्त्र पढ़ें, देव का ध्यान धरें, अगर दया का पालन न करें—तो सबकुछ व्यर्थ है, (११४) और जब दया ही नहीं है—तब दीक्षा भी वास्तव में दीक्षा नहीं है । भिक्षा भी भिक्षा नहीं है । दान भी दान नहीं है । तप भी तप नहीं है । ध्यान भी ध्यान नहीं है । और मौन भी मौन नहीं है !!
- ११५-११८. एवं प्रकार से बिना दया के धर्म के निरूपण से रानी खिन्न हुई । तब राजाने महागुणवन्त जैनाचार्य को बुलवाए; उन्होंने 'जिन सिद्धान्त के तत्त्वों का सारांश स्वरूप (दया-अहिंसामय) धर्म सुनाया । (११५) कि षड्जीवनिकाय का पालनरक्षण ही धर्म है । जैन श्रमणों के पाँच महाव्रतों में प्राणातिपात (हिंसा का) विरमण (त्याग) प्रथम व्रत है । (११६) यह ही बात दशवैकालिकसूत्र में

कही है—‘उसमें यह प्रथम स्थान श्रमणभगवन्त महावीरदेव ने फरमाया है—सर्व जन्तुओं के प्रति निपुणता के साथ की गई अहिंसा ही संयम है । (११७) उपदेशमाला ग्रन्थ में श्रीधर्मदासजी गणि भी यह ही तथ्य को ऊजागर करते हैं कि—जो षड्जीवनिकाय के प्रति दयाविहीन है—वह साधु भी नहीं है । और गृहस्थ भी नहीं है । जो यतिधर्म से भ्रष्ट होता है । वह गृहस्थ धर्म से भ्रष्ट होता है । (११८)

११९. इस तरह मुनिवर के मेघगर्जना समान गम्भीर वचन सुनते ही रानी का मनमयूर उल्लसित-आनंदित हो ऊठा ।

॥ कूर्मापुत्र का जन्म कर्मवश वामनता, संस्कार के कारन वैराग्य ॥

१२०. गर्भावस्था के दिन पूरे हुए, दोहद भी सफल हुए, और शुभ दिन तथा शुभ लग्न समय पर, कूर्मादेवी ने पुत्ररत्न को जन्म दिया ।

१२१-१२२. पुत्र जन्म के अवसर पर बड़ा उत्सव हुआ, बाजे बजने लगे तड...तड...तडातड...की आवाज आकाश में गूँजने लगी । श्रेष्ठ भेरी-भोंये, नगाड़े के नाद भी गाजने लगे । (१२२) बन्दी लोग प्रशस्तियाँ गाने लगे हैं । प्रवीण कलाकर—आनन्द मग्न हैं; सुन्दरियाँ मनहर नृत्य करती हैं ।

१२३. माता को धर्मश्रवण की इच्छा हुई थी—अतः माता-पिताने अपने पुत्र का नाम ‘धर्मदेव’ ऐसा गुणान्वित सार्थक नाम रक्खा ।

१२४. परिवार के लोग दुलार से कुमार को ‘कूर्मापुत्र’ कहा करते थे तो कुमार का ‘कूर्मापुत्र’ एसा लाडला मुँहबोला नाम भी था ।

१२५. पाँच धाव कुमार को हाथोंहाथ लेकर, अपनी अपनी गोद में बिठाकर लाड़ लड़ा रही थीं...—कुमार सब धाव-माँताओं का लाडला था ।

१२६. (योग्य उम्र में) पाठशाला में कुमार अपने बुद्धिबल से ७२ कलाओं का शिक्षण पा लेता है। कलाचार्य तो साक्षी मात्र बन कर रह गए थे।
१२७. पूर्वभव में कूर्मापुत्र ने अन्य छोटे छोटे बच्चों को ऊछालने 'से जो कर्म बाँधा था, उसके फलस्वरूप इस भव में वह वामन हुआ था।
१२८. फिर भी अपने अनुपम रूप-गुण से कुमार युवतीयों के मन को मोहित कर रहा था। क्योंकि वह भाग्यवन्त था, सौभाग्यवन्त था।
१२९. युवावस्था—जवानी में तो सब लोगों को विषयविकार पेदा होते हैं किन्तु कूर्मापुत्र कुमार, युवा होने पर भी विषयविरक्त था। चूँकि वह तत्त्वों का ज्ञाता था।
- १३०-१३१. काम विकारों ने तो हरि-हर-ब्रह्मा जैसे सभी देवों को भी परास्त किए हैं। जब कि कूर्मापुत्र ने तो काम विकारों को परास्त किया है। धन्य हो कूर्मापुत्र ! (१३१) आपने अपने गतभव में चरित्रधर्म का इतना सुन्दर पालन किया था कि अब प्राप्त भव में युवावस्था में भी आप विषयों से विरक्त हो।
- ॥ कूर्मापुत्र को केवलज्ञान भावधर्म का प्रभाव ॥
१३२. किसी दिन—(नगर में) मुनि (पधारें थे। उन्ही) के स्वाध्याय के दरमियाँ, कुमार ने 'श्रुत' = शास्त्रो को सुना, और उसे पूर्वभव का ज्ञान = जातिस्मरणज्ञान हुवा।
- १३३-१३४. अपने गतभव में आचरण किए हुए साधुधर्म की स्मृति से, साधु के गुणों के कारण, कुमार ने अब संसार की असारता को पहचानी। और गृहस्थ वेष में ही रह रहे कूर्मापुत्र कुमारने क्षपकश्रेणि (कर्मों का क्षय करनेवाले ध्यान की धाराविशेष) में

आरूढ (= मग्न) हो, शुक्लध्यानरूप पावन पावक से क्लिष्ट कर्मों का दहन दिया और उज्ज्वल-निर्मल केवल ज्ञान प्राप्त कर लिया ।

१३५. अब केवलज्ञानी कूर्मापुत्र ने देखा कि—यदि मैं मुनिवेष का स्वीकार करूँगा, तो पुत्रवियोग से माता-पिता का मरण होवेगा ।
१३६. इसी वजह भावसंयमी कूर्मापुत्र, केवलज्ञान की लक्ष्मी पाते हुए भी मातापिता अनुरोधवश गृह में रहने लगे ।
१३७. कूर्मापुत्र के समान, दूसरा कौन मातृभक्त-पितृभक्त होगा, जो केवलज्ञान पा कर भी केवल अपने माता-पिता के प्रति प्रेम (अनुकम्पा) के कारण, घर में बस रहे थे ।
१३८. केवलज्ञानी कूर्मापुत्र धन्य है—जो केवलज्ञान प्राप्त कर भी मात्र माता-पिता को प्रतिबोध हो इसलिए घर में इस तरह से रहने लगे—कि किसी को भी उन्हें केवलज्ञान प्राप्त हुआ है—ऐसा प्रतीत न हो सका ।
१३९. गृहवास में बसते हुए कूर्मापुत्र ने अनन्त केवलज्ञान पाया, वाह भावधर्म का प्रभाव ।
१४०. भरतमहाराजा चक्रवती सार्वभौम सम्राट थे, और अपने योग्य अन्तःपुर (की रानीयों के साथ विषय विलास) में मग्न थे, किसी दिन शीशमहल में श्रृङ्गार करने के वास्ते गए थे...तब भावधर्म के प्रभाव से ही केवलज्ञान पाया था ।
१४१. गृहस्थ अवस्था में नट इलापुत्र (अपने व्यवसाय की वजह से) बाँस पर चढ़े हुए थे । तब वहाँ से सामने वाले घर में उसकी नजर पड़ी देखा तो उस घर में गौचरी = भिक्षा के लिए आए हुए मुनि को देखा, जो संयम को रखते हुए थे...और तब ऐसा देखकर इलापुत्र को भावधर्म की भावना से केवलज्ञान हुआ ।

१४२. नर्तकी के प्रति राग के कारण आषाढाभूति नट, जो पहले मुनि थे, भरतचक्रवर्ती के नाटक का अभिनय करते करते, भावधर्म हृदय को छू गया...और केवलज्ञान उत्पन्न हो गया ।

१४३-१४४. वास्तव में द्रव्यस्तव = द्रव्यधर्म से बढ़कर है; भावस्तव = भावधर्म० द्रव्यस्तव—सरसों जैसा है; भावस्तव मेरुगिरि जैसा है—इसी तरह द्रव्यस्तव और भावस्तव में बड़ा अन्तर है । (१४४) उत्कृष्ट से भी उत्कृष्ट द्रव्यस्तव द्रव्यधर्म (के पालन) से अच्युत नामक बारहवें देवलोक तक ही शुभगति होती है । किन्तु भावस्तव = भावधर्म में तो अन्तर्मुहूर्त में (= पलभर में) ही मुक्ति हो जाती है ।

॥ कूर्मापुत्र के केवलज्ञान की जानकारी कैसे होती है ॥

१४५-१४७. इस मनुष्यक्षेत्र के ढाई द्वीप में, पाँच पाँच महाविदेहक्षेत्र है । जिन्हों के १६० 'विजय' = भरतक्षेत्र प्रमाण-भूमिक्षेत्र होते हैं—उसमें १६० के साथ पाँच भरत और पाँच ऐरवत के मिलाने से—१७० क्षेत्र होते हैं—यह १७० में किसी वक्त एक ही समय १७० जिनेश्वर भगवन्त होते हैं—यह आडबात का हेतु यह है कि 'कूर्मापुत्र को केवलज्ञानी के रूप में प्रसिद्ध करने के लिए चारण आकाशगामी मुनि, महाविदेह से आनेवाले हैं—जैसा कि

१४८. जम्बूद्वीप के महाविदेह में मंगलावती नाम प्रसिद्ध विजय क्षेत्र है, वहाँ धन धान्य से समृद्ध, सुन्दर रत्नसंचया नाम की नगरी है ।

१४९. उस विजय में (अपने तेज से सूरज का भी विजय कर रहा हो) सूरज से भी ज्यादा प्रतापवन्त, और ६४ हजार नारीयों का नाथ, देवादित्य नाम का चक्रवर्ती राजा है ।

१५०. किसी दिन 'जगदुत्तम' नाम के तीर्थंकर भगवान, उस नगरी के उद्यान में पधारें, उद्यान के तरुनिकुंज (अपने फल और औषधीय उपयोगिता के कारण) श्रेष्ठ और प्रधान थें ।
१५१. विमानवासी, ज्योतिषी, भवनपति और वानव्यंतर देवों ने मिलकर अपने अपने अधिकार मुजब, रत्न, सुवर्ण और रजत से तीन गढ़ के रमणीय 'समवसरण' की रचना की ।
१५२. सूर्य के आगमन से चक्रवाक पक्षी की तरह चक्रवर्ती भी जिनेश्वर का आगमन सुनकर, प्रसन्न मन से, परिवार के साथ वन्दन के लिए आया ।
१५३. जिनेश्वरभगवन्त को तीन प्रदक्षिणा कर, वन्दन कर, दोनों हाथ जोड़कर, चक्रवती योग्य स्थान पर बैठा ।
१५४. अब प्रभु ने भव-सागर को तरने के लिए एकमात्र नाँव समान, सुधामधुर वाणी में धर्म उपदेश शुरु किया । जैसा कि....
१५५. हे भव्य जीवों ! सुनों (अपनी भव भ्रमण की कहानी)—यह जीव, निगोद (जहाँ समग्र जीव, तीव्र मोह निद्रा के कारण अचेतन हो रहे होते है वहाँ) से (अपने मोहनीय कर्मों के) किसी न किसी तरह भुगतान से 'लघुकर्मा' होकर) भवभ्रमण कर आखिर में मनुष्य भव को पाते है ।
१५६. मानवभव पाने पर भी अति दुर्लभ 'आर्यक्षेत्र' में जन्म तो प्राप्त करते है किन्तु चौर-म्लेच्छ इत्यादि अनार्य कुलों में; उत्पन्न होते हैं ।
१५७. जब आर्यक्षेत्र में—आर्य कुलों में पैदा होते है—तब भी पाँचों इन्द्रियों की परिपूर्ण (कुशल)ता पाना तो अतीव मुश्किल है । क्योंकि आमतौर पर किसी भी मानव का शरीर रोगरहित हो ऐसा सर्वथा असम्भव है ।

१५८. ऐसे में इन्द्रियों की कुशलता हों । तन का आरोग्य हो । फिर भी जिनधर्म सुनने का संयोग हो - यह बात ही दुर्लभ है । क्योंकि जिनधर्म को सुनानेवाले 'श्रेष्ठ गुणवन्त श्रमणभगवन्त का सर्वत्र सर्व काल होना होता ही नहीं है ।
१५९. 'जिनवचन' श्रवण हो, पर 'जिनवचन' पर श्रद्धा का होना ओर भी दुर्लभ है—क्योंकि बहोत से लोगों के मन, विषयविकारों में ही आसक्त होते हैं ।
- १६०-१६१. जिनवचनों पर श्रद्धा तो भलें हों; किन्तु जिनवचनों के अनुसार जीवन जीना-जीवन की धर्म की क्रियाएँ करनी, इसके लिए प्रमाद का त्याग करना, बड़ा ही कठिन राह है—क्योंकि धर्म में प्रवृत्त होने को चाहने वाले मनुष्य को प्रमाद ही शत्रु की भाँति रुकावट पैदा करता है । (१६१) प्रमाद ही परम शत्रु है, द्वेषी है, मोक्ष नगर में प्रस्थान करते प्राणी को लुँटनेवाला बड़ा चोर है, और प्रमाद नरक का मार्ग है ।
१६२. पुण्यवन्त पुरुषों को धन्यवाद कि जिन्होंने मानवभव वगेरह सब सामग्री के पाने के बाद, प्रमाद को छोड़कर चारित्रधर्म का पालन करके परमपद = मुक्तिपद को प्राप्त करते हैं ।
१६३. जिनेश्वरभगवन्त का ऐसा उपदेश सुनकर कितनों ने मानवो ने सम्यक्त्व (= जीव-अजीव की सही समज) पाया कितनों ने चारित्र (= जीवादि की सही समज के अनुसार—दूसरें जीवो के संरक्षण हेतु, पापप्रवृत्ति का त्याग) को स्वीकारा, तो कितनों ने अंशतः चारित्र = श्रावकधर्म का स्वीकार किया ।
१६४. इस और कमला राणी, भ्रमर राजा, द्रोण राजा और द्रुमा राणी, चारित्र धर्म की आराधना के कारण शुक्रनामक देवलोग में देव हुवे थे—वे चारों अपनी आयु पूर्ण होते ही वहाँ से च्युत होकर

(मर के) भरतक्षेत्र के वैताढ्यपर्वत में विद्याधर का जन्म पाते हैं। (१६५) विषय सुखों के भुगतने के बाद चारण (= तप के प्रभाव से आकाशगामिनी को प्राप्त करने वाले) मुनि के पास संयमव्रत का अंगीकार किया है। और अब यहाँ समवसरण में जिनेश्वर के वन्दन हेतु आये हुए हैं—धर्म श्रवण करते हैं।

१६६. उस चारणश्रमणों को देख, देवादित्यचक्रवर्ती ने धर्मचक्रवर्ती जगदुत्तमतीर्थकर को प्रश्न किया, हे नाथ ! शुभमनवाले ये श्रमण कौन हैं। और कहाँ से आये हैं।

१६७. तब जिनेश्वर देव, चक्रवर्ती देवादित्य को उत्तर देते हैं—कि ये चारणश्रमण, भरतक्षेत्र के वैताढ्यपर्वत में यहाँ हमें वन्दन करने आये हुए हैं।

१६८. यह सुनते चक्रवर्ती पूछने लगा, हे भगवन्त ! भरतक्षेत्र में या वैताढ्यपर्वत में अब चक्रवर्ती या केवलीभगवन्त हैं।

१६९. भगवन्त ने चक्रवर्ती को फरमाया :- हे राजन् ! भरतक्षेत्र में अब तो कोई जिन ही है, केवलज्ञानी मुनि नहीं है, और चक्रवर्ती राजा भी नहीं है। किन्तु कूर्मापुत्र नाम के केवलज्ञानी हैं—किन्तु गृहस्थ वेष में हैं।

१७०. तब चक्रवर्ती राजा ने अचरज से पूछा :-केवली होते हुए वें महात्मा कूर्मापुत्र घर में क्यों रह रहे हैं ? तब जवाब देते हुए भगवन्त यह बात दिखलाते हैं—कि कूर्मापुत्र केवली होने पर भी 'अपने माता-पिता को प्रतिबोध हो' इस हेतु से घर में बस रहे हैं।

१७१-१७३. इस बीच चारण श्रमणों ने भगवन्त को पूछा, हे भगवन्त ! हम को केवलज्ञान कब होगा ?—निकट भविष्य में किन्तु (१७२) किस नियत समय पर केवलज्ञान होगा—ऐसा

जिज्ञासा का खुलासा देते हुए, जगदुत्तम प्रभु ने कहा—(१७३) जब कूर्मापुत्र, अपने मुख से, आपको यह बात कहेंगे—कि आप सब महाशुक्र देवलोग के मन्दिर विमान में देव हुआ करते थे—और वहाँ से आप मानवभव में आए....और श्रमणत्व पाया है.....यह सुनते ही आप को केवलज्ञान प्राप्त होवे गा ।

१७४. इस तरह भगवन्त के पास, अपने भावि केवलज्ञान की बात जानकर, तत्त्वों के जाननेवाले, मनोगुप्ति-वचनगुप्ति-कायगुप्ति को धारण करनेवाले वें चारों चारण श्रमणों ने जिनेश्वरभगवन्त को नमस्कार किया और वहाँ से ऊठ कर, भरतक्षेत्र में कूर्मापुत्र केवली के पास आए, और मौन ही खड़े रह गए ।

१७५. इसी वक्त कूर्मापुत्र केवली, चारण श्रमणों को कहते है,—हे भद्र ! मुनिवरों ! आप को क्या जिनेश्वरभगवन्त ने यह नहीं कहे हैं—कि आपने महाशुक्र देवलोक के मन्दिर विमान में देव के दिव्य सुखों का भोग अनुभव किया हुआ है ।

१७६. कूर्मापुत्र के वचन सुनते ही, जातिस्मरण ज्ञान उत्पन्न होने से, चारण मुनियों को पूर्वभव का स्मरण हो गया, भावोल्लास बढ़ते ही, वें महामुनि 'क्षपकश्रेणि' पर आरूढ़ हुए = कर्मों का सर्वनाश करने वाला उग्र प्रबल ध्यान आरम्भ किया....

॥ क्षपकश्रेणि का स्वरूप ॥

यहाँ प्रसंगोपात्त ग्रन्थकार यह दिखाते हैं कि क्षपकश्रेणि का आरम्भ कर के आत्मा किस तरह 'गुणश्रेणि' को क्रमशः प्राप्त करती है :-

१७७-१८२. सब से पहले—शुद्ध अध्यवसायवन्त आत्मा (अन०) अनन्तानुबन्धि = अनन्त संसार का अनुबन्ध जिससे होता है—चारों क्रोध-मान-माया-लोभ-कषायों का नाश करती है, उसके

बाद क्रमशः मिथ्यात्व मोहनीय—मिश्रमोहनीय सम्यक्त्वमोहनीय, अष्टक, नपुंसकवेद, स्त्रीवेद हास्यषट्क, पुरुषवेद, संज्वलन क्रोधादि ४ कषायों, (१७८) दो अशुभगति, दो आनुपूर्वी, चतुरिन्द्रिय, आतप, उद्योत, स्थावर, सूक्ष्म, (१७९) साधारण, पर्यासा, निद्रानिद्रा, प्रचलाप्रचला, स्त्यानर्द्धि का क्षय करके आठों कर्मों में से 'शेष' का क्षय करने के बाद (१८०) कुछ क्षणों के विश्राम के पश्चात्—प्रथम 'समय' में प्रचला, निद्रा, नामकर्म की प्रकृतियों—(१८१) देवगति-देवानुपूर्वी, वैक्रिय, ब्रज-ऋषभ-नाराच के बिना—दूसरे संघयण, और प्रथम को छोड़ दूसरे संस्थानों, तीर्थकरनामकर्म और आहारकनामकर्म का क्षय करके, (१८२) दूसरे 'समय' में पाँचों प्रकार के ज्ञानावरणीय कर्मों, चारों प्रकार के दर्शनावरणीय कर्मों और पाँचों प्रकारों के अन्तराय कर्मों का क्षय कर केवलज्ञान प्राप्त करती है ।

१८३. इस प्रकार 'क्षपकश्रेणि' को प्राप्त चारों मुनिवरों को केवल ज्ञान प्रादुर्भूत हुआ । और महाविदेह में आ कर जिनेश्वर के सान्निध्य में केवलि पर्वदा में बैठ गए ।

१८४. तब वहाँ उपस्थित इन्द्र ने जगदुत्तमजिनेश्वर को—'मुनियों ने आप को क्यों वन्दन किया नहीं ?—पूछा

१८५. भगवन्त ने इन्द्र को इसके उत्तर में कहा, यह मुनियों को कूर्मापुत्र ने सुनाए हुए पूर्वभव के वृत्तान्त से, केवलज्ञान हुआ है । इसलिए यह केवली मुनियों ने हमें वन्दन किया नहीं है ।

१८६-१८७. तब फिर से इन्द्र की,—'कूर्मापुत्र केवली कब मुनि व्रत का वेष धारण करेंगे ?—जिज्ञासा को शान्त करते हुए, भगवन्त कहते हैं,—आज से सातवें दिन तीसरे प्रहर कूर्मापुत्र मुनिवेष धारण करेंगे....और अज्ञान अन्धकार को दूर करते हुए,

सूर्यसमान जगदुत्तम तीर्थंकरभगवन्त ने वहाँ से अन्य विहार किया ।

१८८. अब सातवें दिन, कूर्मापुत्र केवली नें, गृहस्थवेष छोड़, मुनिवेष धारण किया । 'मुनिवेष ही क्लेशों का विशेषतः विजय करता है ।

१८९. मुनिवेष के स्वीकार करते ही कूर्मापुत्र केवली को उपदेश हेतु बैठने के लिए सुवर्ण कमल की, देवों ने रचना की; केवलज्ञान के कारण, सम और निर्मल चित्त, केवलप्रवर श्री कूर्मापुत्र मुनि ने धर्म उपदेश देना आरम्भ किया....।

१९०. दान-शील-तप और भाव के चारों प्रकार के धर्म में से 'भावधर्म' एक ऐसा श्रेष्ठ औषध है जो भावरोग कर्मों को दूर करने में अनन्यतम है । अतः परमधर्म है ।

१९१-१९२. जैसे सब प्रकार के दानों में अभयदान, ज्ञानों में केवलज्ञान, ध्यानों में शुक्लध्यान श्रेष्ठ है । वैसे ही भावधर्म सर्वप्रकार के धर्मों में श्रेष्ठ है । (१९२) तथा कर्मों में मोहनीय कर्म, इन्द्रियों में जिह्वेन्द्रिय, और व्रतों में ब्रह्मचर्यव्रत (प्रभावशाली है) इसी तरह-भावधर्म ही सर्वधर्मों में परम-प्रभावशाली है ।

१९३. 'कोई एक भव्यात्मा को तो-गृहस्थ अवस्था में रहते हुए भी, केवल भावधर्म के कारण ही, केवलज्ञान प्राप्त होता है । इस बाबत में हम ही उदाहरण है ।

१९४. कूर्मापुत्र केवली की धर्मदेशना सुननें से, कूर्मापुत्र के सत्यवन्त माता-पिता ने प्रतिबोध होने से, चारित्र का स्वीकार और शुभ पालन कर के, शुभगति प्राप्त की ।

१९५. केवली के वचन सुनकर, कोई भव्य जीवों ने सम्यक्त्व को, कोई भव्य जीवों ने सर्वविरति स्वीकार ली, या देशविरति कों-प्राप्त किया ।
- १९६-१९७. इस प्रकार बहोत-बहोत मानवों को प्रतिबोध देकर, केवली पर्याय (जीवनसमय) का पालन कर, कूर्मापुत्र केवली-आयु के पूर्ण होते ही-शिवगति कों प्राप्त हुए (१९७) केवलिप्रवर कूर्मापुत्र के ऐसे वैराग्योत्पादक चरित्र को, जो भव्यजीव सुनता है वह सर्व पापों से मुक्त हो-अनन्त सुख का पात्र बन जाता है ।
१९८. 'श्रीहेमविमल' नाम के शुभगुरु के शिष्य जिनमणिव्य (के शिष्यराज अनन्तहंस) के द्वारा इस प्रकरण की रचना हुई है जिसको पढ़ने से जय जयकार हो...

॥ धर्मदेव-कूर्मापुत्रचरित्रसम्पूर्ण ॥

Kummāputta Chariam

Kummāputta—Chariam

(The Story of Kūrmāputra)

After bowing down to Vardhamāna Swāmi whose lotus-like feet are saluted by heads of demons and gods, I shall briefly relate the life of Kummāputta (the son of Kūrmā). (1)

Once Vardhamāna Jina entered the temple of the Yaksha named Guna, in the garden Guna-silpaka in the limits of the excellent city of Rājagriha where all prominent people lived within the limits of the law. (2)

The Gods, thereupon, constructed there the Assembly Hall, which led to the elimination of many sinful acts and which was refulgent with the lustre of three ramparts respectively made up of excellent gems, gold and silver. (3)

Profound as the sea, and possessed of a body resplendent like gold, the valiant (Vardhamana) took his seat there and began to expound Religion which is very attractive being characterized by the four constituents, charity and others. (4)

(He said) :— The Religion is of four kinds by virtue of its four constituents charity, austerity, character and thought, out of which thought should be looked upon as the most powerful (in its results). (5)

Thought (of the purest kind) is the boat to cross the sea of worldly life; thought is the road to the cities of Heaven and Liberation; thought is the Chintāmaṇi (desire-yielding) gem, yielding things, contemplated in their minds by the faithful, however difficult to obtain they may be. (6)

It was by reason of pure thought that Kummāputta who conceived the Truth, obtained Perfect Knowledge although he had not taken to the actual life of monks and was staying in his house. (7)

At that time there lived the seniormost pupil of the Lord Mahāvīra, named Indrabhūti, a houseless monk, known as Gautama by his family name,*[seven hands tall], of a stature measuring equal in the four distances, possessed of a bodily frame with bones held up by broad bone-pieces fastened by hard, nail-like bones, fair in complexion like a lotus or like the line on the touch-stone of a piece of gold, of fierce, resplendent and great penance,*[noble, terrible, of terrific qualities] of terrific austerities, living a life of very hard celibacy, regardless of body, holding contracted (i.e. in full control) the vast mass of the flash (of his penance) possessed of the knowledge of the fourteen Pūrva books, endowed with the four knowledges, [holding sway over all the letters of the alphabet], surrounded by five hundred houseless monks, elevating his soul by frequent observances of Shashtha fasts [and trying to realize by intuition the soul by self-

---

* The rectangular brackets contain the meanings of important readings noticed in the manuscripts.

restraint and penance of sitting in a posture of meditation with knees upwards and head bent down in a place not far away from the Divine Mahāvīra. At that instant, the sage Gautama had faith, doubt and curiosity produced, sprung up and risen in mind]. He started by getting up. Having done it, he went to the place where the Divine Mahāvīra was, and having approached the Divine Mahāvīra, he moved reverentially round him thrice. Having done it, he bowed down and greeted him. Having done it, [sitting neither far away, nor very near in his front, and waiting upon him with reverence and with waiting upon him with reverence and with hands folded] he said the following—“Divine sir, who was Kummāputta and how did he, residing in his house, obtain the infinite, unexcelled, unobstructed, unveiled, full, complete and excellent Kevalajñāna and Kevaladarśana ? Then the Divine monk Mahāvīra by a voice which extended to the distance of one Yojana and which was pleasing like nectar expounded as follows:—

Gautama, hear with concentrated mind, the whole of the wonderful life of Kummāputta about which you are making me a query. (8)

In the continent Jambudvīpa, at the centre of the holy region of Bharata, there was the city named Durgamapura which was a principal city in the world. (9)

There, king Droṇa, who excelled the Lord of the day by the splendour of his glory, was ruling over his kingdom without any trouble, being always free from enemies. (10)

That King had the principal queen named Drumā who was to him as Umā to God Śāṅkara, or Ramā to Vāsudeva. (11)

They had a son named Durlabha, very delicate, surpassing Cupid by his lovely appearance, a mine of virtues and a support of many people. (12)

That son, by the foolish pride of his royal birth and youth, used always to enjoy himself by tossing up like balls in the sky a number of other princes. (13)

One day there came to his garden named Durgila, one Kevalī preacher named Sulochana. (14)

In that garden there always stayed a female Yaksha by name Bhadramukhī, having her residence in an underground palace underneath a Banian tree famous by the name Bahusāla. (15)

Having saluted with ardent devotion the great preacher Sulochana, endowed with the lotus of Kevala Knowledge and capable of removing doubts, she put to him the following question:— (16)

Divine Sir, in my previous existence, I was a woman by name Mānavatī, an object of enjoyment to the Velandhara God Suvela who loved me as his life. (17)

At the expiry of that life of mine, I became a Yaksha female named Bhadramukhī in this grove. Kindly, tell me, Divine Lord, where and in what condition my husband is born. (18)

Then the omniscient sage named Sulochana says with a sweet voice—“hear me, good lady, your beloved husband is born

in this very city as the son of the King Drona, Durlabha by name, who is very difficult to be approached.” (19)

Having heard it, the Yaksha female of an auspicious face by name Bhadramukhi, became full of delight and having assumed the form of the woman Mānavati, she arrived near the prince. (20)

Seeing the prince engaged in tossing up many boys she said to him with a smile “What is the use of this your play with these wretched fellows ? (21)

If your mind is agitated for observing miraculous things, then follow me closely.” Having heard these words, the prince ran after her with his mind disturbed with wonder caused by her words; and she, too, running in his front took him to her own grove. (22-23)

Taken quite to the centre of the nether world by a road lying underneath the Banian tree known by the name Bahusāla, he saw there an extremely charming celestial palace, made up of gold. (24)

And, how was that palace ? It had its interior region filled up with a mass of gems; it was variegated with powerful rays proceeding from the line of arches studded with jewels. (25)

It disturbed (the mental peace of) a number of people by the sportive appearance of female statues placed on the jewelled pillars, and it had its beauty enhanced by a number of windows decorated with paintings of various types. (26)

At the sight of that residence of gods which excited wonder in the mind of everybody in the world, the prince became extremely amazed and began to think thus:— (27)

“Is this a magical creation, or, is this witnessed by me in a dream ? By whom have I been brought to this place from my own city ?” (28)

Having placed on a couch the prince whose mind was disturbed with such doubts, the Vyantara female requested him—
“My Lord, kindly hear my words. (29)

Today, after a long time you are seen, my lord, possessed of a straightforward mind. You have been brought (by me) for my purpose to this palace of gods in this fragrant grove. (30)

Today, indeed, is my mind’s desire—a desire-yielding-tree no doubt—has borne fruit inasmuch as you have met me as a result of my merit arisen from my good deeds.” (31)

Having heard these words and having seen her face with beautiful eyes, there arose in his mind love (for her) of the previous birth. (32)

‘She was possibly seen somewhere’, ‘She was, methinks, a familiar person in the previous existence. With these doubts and surmises there arose in him the remembrance of his former existence. (33)

By virtue of his remembrance of the former birth he came to know the incidents of his previous life, the whole of which he then related to his beloved. (34)

Then, having taken away by her own power from his body the inauspicious atoms and having put in their place auspicious ones, the Divine lady, his wife in the previous existence, enjoyed herself in his company having cast aside the feeling of shyness and the like. Both of them staying at that place enjoyed various pleasures of life in this way. (35, 36)

The nature of the four kinds of enjoyments has thus been stated in the Sthānānga Sūtra:—Co-habitation has been described to be of four kinds with respect to gods:— for example, a god may co-habit with a goddess; or, a god may co-habit with a lower female (woman or a female lower animal); or, a lower male (man or a male lower animal) may co-habit with a goddess; or, lastly, a lower male may co-habit with a lower female.

On the other hand, the parents of the prince who were always miserable on account of the loss of their son, sought him everywhere, but they could not get any information even. (37)

How can a thing, taken away by gods, be obtained by men ? for, there is a vast difference indeed between the powers of gods and men. (38)

Then, by the parents, who were so afflicted, the omniscient sage was asked “Divine Sir, tell us kindly where our son is gone”. (39)

Then, the omniscient sage said—“hear with attentive minds and ears:— that son of yours has been kidnapped ? by a Vyantara female”. (40)

They were greatly struck with wonder by the words of the omniscient sage and remarked—“how would gods take away a man who is so impure ?” (41)

For, it has thus been stated in the Scriptures—the smell of the human world spreads upwards to the extent of four or five hundreds of Yojanas; it is on account of this that gods do not come here. (42)

The gods come here on the the occasions of the five auspicious functions of Jinas or by virtue of the austerities of great sages, or by dint of affection cherished in the past existences. (43)

Then the omniscient sage related the account of her affection and the like in the previous existence, on hearing which they exclaimed—“Extremely potent, my Lord, is the result of deeds indeed. (44)

Divine Sir, will there take place any day our reunion in any way with our own son ?” The sage said “the reunion would take place when we shall again come over here.” (45)

Having heard this account (of the love-affair of the Yaksha female) the parents of the prince became averse to worldly affairs, and, having appointed their younger son to the throne, they took to life of monks in the presence of the sage. (46)

Devoted to practising austere penance and intent on eating food free from faults, they moved with their minds free from the taint or colour of attachment and well-guarded in mind, word and deed. (47)

A certain day, that omniscient sage in the course of his moving from town to town, arrived, at that very garden called Durgila, accompanied by them. (48)

The Yaksha female, on the other hand, ascertaining by Avadhi Knowledge the short period of the life of the prince, asked the omniscient sage with folded hands and with great devotion:—
(49)

“Divine Sir, is it possible to have this short period of life lengthened by any means ?” The omniscient sage, who knew the details of all things by his omniscience said thereupon as follows.
(50)

“Neither the prophets nor the Heads of monks, nor sovereign kings, nor Baladevas, nor even the Vāsudevas, however powerful they be, are able to join the pieces of life when broken up. (51)

Even gods, who are powerful enough to use the Jambu Continent as umbrella and Meru Mountain as the staff, are not able to join the broken pieces of life. (52)

For, it has thus been stated:—‘Neither learning, nor medicine, neither father, nor kinsmen, neither favourite family deity, nor mother full of the stream of affection, neither wealth nor bodily strength, none, not even the best of the gods, are ever able to join the broken (pieces of) life.’ (53)

Having heard these words of the omniscient sage, that goddess, dejected at heart, arrived at her own place having lost as it were the store of all her possessions. (54)

After being seen, she was questioned with tender words by the Prince:—“ Mistress of my heart, why are you dejected at heart to-day ? (55)

Are you troubled by anybody or is your order not obeyed by anybody, or, is it by any fault of mine that you have become ill-affected at heart ?” (56)

Speaking nothing, yet carrying in her heart a load of serious pain, when asked with pressure, she related the whole story thus. (57)

“My lord, having known by virtue of my Avadhi knowledge your period of life to be short, I made inquiry of an omniscient sage who explained it. (58)

This is the reason why I have got my body pricked with darts of grief. Crooked being the ways of destiny how can I bear your separation ?” (59)

The prince said “Well Yaksha lady, do not be pained at heart. Who would think of permanence in this life which is fleeting as the drop of water ? (60)

If you really bear affection towards me, then leave me, dear one, near the omniscient sage¹, so that, I shall be able to do service to my own self.” (61)

Then, with her power, the prince was taken by her near the omniscient sage, where, after bowing down to the omniscient sage, he took a proper seat. (62)

Seeing the prince after a long time, the two sages viz. the parents of the prince who were there, began to weep bitterly on account of the strong filial affection. (63)

The prince, too, who did not know anything, was specially asked by the omniscient sage—“well, pay your respects, prince, to these sages—your parents—sitting here.” (64)

The prince then asked the omniscient sage—“My lord, how have they come to accept the monk’s vow ?”; and the sage, too, related to him at length the whole reason, separation from the son etc. etc. (65)

Hearing it, the prince became delighted and horripilated with joy like a peacock at the sight of the cloud, or, like the Chakora bird at the sight of the moon, or like the Chakravāka bird to see the Sun, or, like a calf to see its mother cow, or, like a cuckoo to see the sweet fragrant spring season. (66-67)

Clinging to the neck of the sages, viz. his parents, and weeping, he was consoled by that Yaksha female with sweet words. (68)

That Yaksha lady wiped the eyes of the prince bedimmed with tears by the skirts of her garment. Lo ! the working of the Great Delusion ! (69)

The Goddess left near the omniscient sage the prince who was replete with excessive delight arising at the sight of his parents. (70)

Then the omniscient sage, too, seeing that it was the proper occasion preached a religious sermon similar to the the stream of nectar putting all of them under great obligation in the following words :—(71)

“That individual, who being capable of getting release, and having got human existence, becomes careless in religious practice, drops into the ocean the Desire-yielding-gem which, in fact he has got. (72)

To illustrate this—In a great city there was once, a merchant skilled in various arts. He studied at the house of the preceptor the book on the test of gems. (73)

By learning how to test gems, that clever merchant came to know all the marks, qualities, colours, names and whereabouts of Saugandhika, Karketana, Marakata, Gomeda, Indranīla, Jalakānta, Sūryakānta, Masāragalla, Aṅka, Sphaṭika and many other gems. (74-75).

Once, the merchant thought to himself “what is the use of other gems ? The Desire-yielding-gem is the crest-gem of all gems accomplishing, as it does, the object of thought.” (76)

Then, for obtaining that gem he dug mines at various places; but, he was not able to find it with all his various efforts. (77)

Then some one said to him ‘get into a ship and sail to Ratnadvīpa; there is the goddess named Āśapurī who will give you your desired object’. (78)

He went to that Ratnadvīpa and propitiated that Goddess by twenty one fasts. Pleased with that, she said unto him—(79)

‘Well, good man, with what motive have I been worshipped by you ?’. He said ‘This my effort is directed, O Goddess, to the acquisition of the Desire-yielding-gem.’ (80)

Then the Goddess said—‘Well, dear boy, your store of action is not in fact such an one as is conducive to your welfare; because, gods, too, bestow wealth upon men in accordance with their action.’ (81)

Then he said ‘If I had a store of meritorious actions, where was the necessity to adore you ? You therefore, give me, please, the gem, then come what may.’ (82)

Then she gave to that merchant of gems the Desire-yielding-gem and he, pleased at heart, embarked the ship for sailing homeward. (83)

Seated on the deck of the ship when he came well-nigh in the middle of the sea, the moon of the full-moon-night rose on the eastern horizon. (84)

When he saw the moon, that merchant thought in his mind as to whether the refulgence of the gem was superior or that of the moon. (85)

With this thought he took in his hand the Desire-yielding-gem and carefully observed with his eyes the moon again and again and the gem over and over. (86)

While he was observing it in that way, as his ill-luck would have it, there slipped from the palm of his hand into the sea that extremely delicate priceless gem. (87)

Was it possible for him to catch hold of the gem, the crest-gem of gems, when it had fallen into the sea however carefully he made a search for it ? (88)

Similarly, a living being, being entirely subjected to a lot of mistakes, loses in a moment the human life which he obtains with considerable difficulty after hundreds of transmigrations. (89)

Blessed and virtuous, indeed, are those who cherish the Religion of the Jina in their heart. It is their human life that is praised as endowed with fruit in this world.” (90)

Having heard this sermon, the Yaksa female accepted the Faith, while the prince took the initiation to the vow of the monks, so hard to practise, in the presence of the preceptor. (91)

The Prince studied from the revered old preceptor the Fourteen Pūrvas, and practising hard penance, he moved in the company of his parents. (92)

All the three—the prince and his parents—observed the life of monks, and, as a result, went to the Mandira Vimāna of the Mahāśukra Heaven. (93)

That Yaksha female, too, dropped down from Heaven and became the wife of King Bhramara having got the name Kamalā and possessive of truth and character. (94)

Afterwards, king Bhramara and queen Kamalā, both, having followed the Faith of Jina and having auspicious thought at the time of death, became gods in that very Heaven. (95)

There was the excellent city Rājagriha, a splendid mansion indeed of excellent Justice, full of wealth, corn and the like, and very famous on the whole earth. (96)

There ruled king Mahendrasimha, a lion as it were for destroying the elephants in the form of enemies, by whose very name there was routed on the battlefield the line of the enemies. (97)

There was his queen Kūrmā like a goddess in beautiful appearance, and possessed of ornaments in the form of good qualities such as modesty, discrimination, thoughtfulness and other. (98)

They passed their time happily, enjoying themselves with various worldly pleasures like Indra and Śachī or like Cupid and Rati. (99)

A certain day, the queen was in her bed partly asleep and partly awake, when she saw in her dream the wonderful and lovely mansion of the gods. (100)

In the morning, the queen got up from her bed and having gone to the king spoke thus with sweet words. (101)

“I woke up this morning after having beheld in my dream the Residence of Gods : what will be the special fruit of such a dream ?” (102)

The king became pleased and gratified at this, and with his body full of horripilation, spoke as follows according to his knowledge :—(103)

“Well, queen, after full nine months and seven-and-a-half days, you will get a son possessed of many auspicious signs and virtues who would be, in fact, an eye to the world [a friend of the world, or, the Sun in fact in this world].” (104)

Having heard these words of the king and being pleased and gratified at her heart, the queen with the permission of the king arrived at her residence. (105)

After having lived the life of a god, the soul of the prince, full of well-achieved merit, got there into the womb of Kūrmā just as a swan into a lake. (106)

The queen bore an excessive splendour by virtue of that foetus, just as a mine of gems with a gem or a mother o’pearls with a big pearl. (107)

By the innate power of the foetus and by the rise of her auspicious merit there arose in her the auspicious desire in pregnancy to hear about Faith and Scriptures. (108)

Then, by the king there were summoned through his servants the Doctors of the Six Philosophies present in the city for speaking about Religion to Queen Kūrmā. (109)

All of them, after taking bath and making offerings and performing many wonderful and auspicious rites, arrived at the Royal Palace with their respective books. (110)

Having bestowed blessings (upon the king and the queen) and being well received and honoured by the king, they exhibited their respective religious beliefs having occupied auspicious seats. (111)

After hearing the beliefs of other religions characterized by injury to living beings, the queen who was devoted to the Religion of Jina, became extremely dejected at heart. (112)

For, let one give charities, let one observe the vow of ascetics, let one master the Veda and the like, let one always meditate on gods and the like; if one has no compassion, everything is of no avail. (113)

There can be no initiation, no begging, no charity, no austerity, no meditation, no life of sages, where there is no compassion. (114)

Then there were invited by the king the learned Doctors of Jain Faith possessed of high virtues and they began to expound the nature of the Faith—the essence of the doctrine of the Faith of the Jina—as follows :—(115)

“The protection of the six groups of living beings verily constitutes Religion. It is with this reason that the vow of abstinence from harm to living beings is placed first among the five Great Vows.” (116)

It is said in the Daśavaikālika—“The following has been pointed out by Mahāvīraswāmi as the first religious item, viz. a complete abstinence from injury, which is nothing else but a self-restrained action regarding all living beings.” (117)

It is also observed in Upadeśamālā—“A man devoid of compassion towards the six groups of living beings is neither an initiated monk nor a house-holder; he becomes fallen from duties

of monks; he is also fallen from the religious duty of (virtuous) householders viz. charity.” (118)

On hearing these words of the great sage which were similar to the rumbling of clouds, the peacock in the form of the mind of the queen obtained extreme satisfaction and joy. (119)

When the requisite number of pregnancy days was over, the queen, who had all her desires in pregnancy satisfied, gave birth to an excellent son on an auspicious day at an auspicious moment. (120)

On that occasion then there was sounded the drum with sharp sounds, which roared with great noise in the courtyards of heaven; there proceeded the auspicious sounds of Bhungala and kettle drum; there was heard the Napherī with its novel sounds. (121)

A host of bards shouted lines of praise; groups of clever men with delight shouted blessing of long life; lovely women danced beautifully, thus was celebrated the birth festival on the birth of the son. (122)

There was given by his parents to their son the name ‘Dharmadeva’ in conformity with the pregnancy desire of hearing religious sermons which was a sweet one in consideration of his virtues. (123)

In everyday addresses, his second name was decided as Kummāputta. Thus his two appropriate names became famous. (124)

That prince, borne from arm to arm and lap to lap by five nurses, became dear to all. (125)

He studied all the seventy two arts himself with his own sharp intelligence, the teacher having obtained no doubt the position of a simple witness. (126)

However, as a result of his action of binding down and tossing up the princes in his previous existence, he became a dwarf having got a height measuring only two hands. (127)

Possessed of gracefulness and good luck, he attained to youth in course of time, bewitching the minds of young women by virtue of his unparalleled countenance. (128)

Everyone experiences in his youth various mental changes wrought by the objects of sense; but Kummāputta, who knew the true nature of objects remained indifferent to objects of sense. (129)

Gods Hari, Hara, Brahamā and others, all were subject to the influences of objects of sense; blessed indeed was Kummāputta who subjected in fact the objects of sense. (130)

The vow of monks, which he had observed in his previous birth for a long time, became the cause of his indifference to objects of sense in the present existence even in his youth. (131)

A certain day, when he was hearing the gospel expounded by the eminent sage, the prince had the memory of his previous existence sprung up in him. (132)

Although as a result of his contemplating on the unsubstantial nature of the worldly existence by virtue of his remembrance of his past existence, he had occupied a place on the Ladder of Spiritual Progress of the Annihilator of actions, yet, on his engaging himself in pure meditation and consuming the unbearable mass of the fuel of actions by the fire of meditation, there arose in him the infinite resplendent Omniscience. (133-134)

He thought—‘If I would take to the rigid life of a monk, that would certainly result into the death of my parents who would be pained by the separation from their son.’ (135)

Consequently, although he was in possession of the Lotus of Omniscience, yet, on account of the pressure of his parents, he remained at his house observing mentally the life of monks. (136)

What son is like Kummāputta devoted to the feet of his parents, who, although omniscient, remained long at his residence out of compassion for them ? (137)

Who, other than Kummāputta is blessed, who, for the enlightenment of his parents, remained incognito at his residence although possessed of Omniscience ? (138)

The fact that the infinite Omniscience arose in the case of Kummāputta although he stayed in his house, was nothing else but a powerful working of his pure mental condition. (139)

It was on account of his pure mental condition that the sovereign Bharata who was so engrossed in his harem got Omniscience, although he was a householder, while he was actually sitting in his Mirror-house. (140)

Similarly, Ilāputra, living as a householder, became omniscient by virtue of his pure mental condition at the sight of some (two) eminent sages roaming for alms whom he saw while he was occupying the top of the Bamboo. (141)

In the same way, there arose Omniscience in the case of Āṣādhabhūti while he was enacting the part of king Bharata as a result of his extremely pure mental condition although he was a householder. (142)

It should be known that there exists as much difference between the material worship and the mental one as there exists between the Meru mountain and the mustard seed. (143)

By material worship a man can go at the most to the Achyuta Heaven; while by mental worship he may get Absolution within one Muhūrta even. (144)

There are situated in the human world only five Mahāvidehas (holy places); in each Mahāvideha there are thirty-two holy places named Vijaya. (145)

By multiplying thirtytwo by five, the Vijaya places in all become one hundred and sixty. By adding to these the five in Bharata and the five in Airāvata, the holy places in all become one hundred and seventy. (146)

(One for each holy place) there can be at the most one hundred and seventy Jinas at a time. All this has been said merely because there arose an occasion for it; now hear about the direct subject matter in hand. (147)

In the holy place Mangalāvātī Vijaya situated in the famous Mahāvīdeha there was a city by name Ratnasamchaya abounding in wealth and corn. (148)

In that city the sovereign king Devāditya who excelled the Sun in lustre, ruled over his kingdom by enjoying himself in the company of sixtyfour thousand beautiful ladies. (149)

A certain day, there arrived in course of his movements at the garden of the city which had many excellent trees, the Prophet named Jagaduttama. (150)

There was prepared the reception hall by the Vaimānika, Vyantara and Bhavanapati gods which was lovely by its three ramparts made up respectively of gems, gold and silver. (151)

The sovereign king on having heard the arrival of Jina became delighted at heart like the Chakravāka bird on the rise of the Sun, and he started with his retinue for paying his respects. (152)

Having moved round the Prophet thrice, keeping him to the right, and having bowed down, he sat at the appropriate place with folded hands. (153)

Then the Lord, with a voice, which was as sweet as nectar and which was the sole boat to cross the sea of worldly life, preached the Religion to the faithful devotees :—(154)

“Hear ye, devotees, the embodied soul, getting out with difficulty from the store-house of souls, obtains the life of a human being after many existences. (155)

Having got the human existence, it is difficult for a man to get the country of the Āryas which is difficult to secure, as many men are born in families of Dasyus and Mlechhas. (156)

Even after being born in the region of the Āryas, it is difficult to be endowed with sound senses as generally no man is seen with body entirely free from diseases. (157)

Even after being possessed of a healthy body, it is difficult to get an occasion of hearing the Jain Faith, as there are not seen everywhere preceptors who are sages endowed with high virtues. (158)

Although an occasion of hearing Religion is obtained, it is difficult to have faith in the precious preaching of the Prophet, as there is seen the majority of men with minds engaged in worldly talks. (159)

Even after having faith, practice is held to be still more difficult, as the great enemy in the form of carelessness prevents a man from actually doing the religious actions. (160)

For, Carelessness is the greatest hater, Carelessness is the greatest enemy, Carelessness is the greatest thief waylaying a man on the path to the city of Liberation; Carelessness, lastly, is the path leading on to hell. (161)

Blessed indeed are those, meritorious indeed are those, who, having got all the requisites and giving up Carelessness attain to the highest abode having observed the life of monks.” (162)

On hearing this advice of the Jina, some got faith, some took to Monk's Life, while some meritorious people accepted mentally the partial observance of the Five Vows. (163)

On the other side, the embodied souls of Kamalā, Bhramara, Drona, and Drumā, who had already gone to Śukra Heaven, dropped down and became Khechara beings on Vaitādhya mountain in the Holy Bharata Region. (164)

All the four, who had enjoyed themselves with various worldly pleasures and who had taken to Monks' Life as a result of the preaching of a Chāraṇa sage arrived at that very place and took their seats after paying their respects to the Great Jina. (165)

On beholding them, the Sovereign king asked the Sovereign Lord of Religion :—"Divine Sir, who are these Chāraṇa sages with pure minds and whence have they come here ?" (166)

Then the Great Jina said "Hear, Great King. These are aerial beings who have come down here from the Vaitādhya mountain to pay their respects to us." (167)

Then the Sovereign asked :—"Divine Sir, is there at present any sovereign king or an omniscient monk in the Land of Bharata which has got the Vaitādhya mountain in it ?" (168)

The Jina replied—"There is neither an omniscient sage nor a sovereign ruler at present in the Bharata Land; but there is Kummāputta who is omniscient although a householder. (169)

Then the sovereign king again asked—“well, Divine Sir, does an omniscient sage live in his house ?” The Divine Lord replied:—“he sticks to his house with a view to enlighten his mother and father.” (170)

Then the Aerial beings asked :—“Divine Lord, is there Omniscience for us ?” to which the Lord replied :—“you, too, will have omniscience ere long.” (171)

They again asked—“Thou, Divine Lord, who art a traveller on the path to the Blessed Abode, when shall we have omniscience ?” (172)

On being thus asked, the monk named Jagaduttama said : “when Kummāputta will himself relate to you the account of Mahāśukra Heaven, at that time you will have Omniscience.” (173)

On hearing this, and having come to know the Religious truth (or tenets), they became controlled in mind, word and body and having bowed down to Jina they approached Kummāputta and there all the four stood quite near him. (174)

They were then addressed by Kummāputta “Dear Sirs, the Jina has not verily told you what kind of happiness of residence in Heaven you experienced in the Mahāśukra Heaven.” (175)

Being reminded of their past existences on hearing these words, the four Chāraṇa sages remembered their previous existences and mounted upon the Ladder of the Annihilator of Actions. (176)

The following is the description of the ascent on the ladder which the Annihilator of Actions climbs :—He first annihilates the four varieties of the passions or Kaṣāyas (anger, pride, deceit and greed) which cause eternal transmigration; then the false faith, the mixed faith and the faith; then, the eight varieties of the Kaṣāyas which come in the way of the Five Vows, then the neuter passion, the female passion, the six emotions and the male passion; then, the four varieties of the four passions which cause temporary excitement. (177)

Then he annihilates two varieties of Gati and two of Ānupūrvī; then four out of the five Jātikarmas from Ekendriya upto Chaturindriya; then Ātāpa, Uddyota, then Sthāvara and Sūkṣma. (178)

Then, he annihilates the Sādhāraṇa and the Aparyāpta kinds of Nāma-potencies; then deep sleep, deep walking sleep, and somnambulism; and then, whatever there has remained of the eight Kaṣāyas (during the course of which he had destroyed all these latter). (179)

Then he, being much exhausted, stops a while and when there remain two moments only for his Omniscience, in the first moment he destroys sleep and walking sleep and the following Nāma-potencies, viz. Devagati and Devānupūrvī, Vaikriya Śarīra, the Samhanana karmas excluding his own Samsthāna, the Tīrthamkara Nāmakarma and Āhāraka variety of Śarīranāma-karma; while in the second moment after annihilating the fivefold

Jnānāvaraṇa, the remaining four kinds of Darśanāvaraṇa and the five-fold Antarāya, he becomes omniscient. (180-182)

Having mounted, in this way, the rising scale of spiritual progress of the Annihilator of Karma potencies, all those four monks became possessed of Omniscience and having approached Jina they took their seats in the assembly of the omniscient. (183)

Then Indra who sat there made the following question to Jagaduttama, the Lord of the Jinas; “Divine Sir, why have you not been saluted by these people ?” (184)

To which the Divine Lord replied—“These have the Intuitive Omniscience from Kummāputta. It is on account of this reason, viz. that they have got Intuitive Omniscience, that I was not saluted by them.” (185)

Then Indra again asked :—“When will he be taking the Great Vow (viz. the order of the monks) ?” The Lord replied that he would take it in the third period of the seventh day. (186)

Having said this, the best of the Jinas named Jagaduttama returned; and remained glorious on the earth in his movements dispelling, like the Sun, masses of darkness in the form of ignorance. (187)

Then the magnanimous Kummāputta gave up the dress of the householder and took that of the monks, which specifically overcame the troubles of the world. (188)

With his mind free from all taints, that best of the Omniscient took his seat on a clean louts made up of gold by the

gods and began to deliver his religious sermon as follows :—
(189)

“Religion is constituted of four parts charity, penance, conduct and thought; but, among them, thought is the most important, being in fact, the most efficient medicine for inauspicious deeds. (190)

Just as the bestowal of safety of life is the best of all gifts, or, the Omniscience is the best of all the five knowledges, or, pure meditation is the best of all meditations, in the same way (pure) thought is the best of all religious things. (191)

Also, just as enticing potency (Mohaniya Karma) is the most difficult to eliminate, or, the tongue the most difficult among all senses to control, or, the vow of celibacy the most difficult among all vows to practise, in the same way it is most difficult to possess pure thought among all religious achievements. (192)

Beings, entitled to Emancipation, obtain Pure Intuition by the lovely pure thought even though they be staying in their houses; we can quote ourselves as the best example to illustrate this fact.” (193)

Having heard this sermon, the parents too, who came to know the truth, observed the rigid life of monks and having their souls well exalted they obtained an extremely auspicious position. (194)

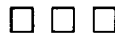
Many other persons, entitled to spiritual elevation, heard those words of the omniscient, and, some of them adopted an

attitude full of faith, some accepted the life of monks, while some adopted partial observance of the Five Vows. (195)

That pre-eminent Kevali Kummāputta, who thus enlightened many men, lived the life of a monk for a long time and eventually went to the Eternal Blessed Region. (196)

That devotee, who hears this life of Kummāputta which is conducive to indifference for worldly affairs, becomes free from all sins and becomes a recipient of unlimited happiness. [an object of happiness to Anantahamsa the writer]. (197)

This short narrative is composed by Jina Mānikya the foremost pupil of the worthy blessed preceptor Hemavimala which, being read by people, many live long. [This short narrative is composed by the favourite pupil (Anantahamsa) of Jinamānikya who had Shri Hemavimala as his blessed preceptor; read by people, may it live long]. (198)

परिशिष्टम्

[१]

शुभवर्धनगणिप्रणीताया ऋषिमण्डलवृत्तौ द्वितीयखण्डे
कूर्मापुत्रर्षिकथानकम् ॥

दो-स्यणिपमाणतणू जघण्णओगाहणाइ जो सिद्धो ।

तमहं तिगुत्तिगुत्तं कुम्पापुत्तं णमंसामि ॥ (ऋषिमण्डल / १२५)

व्याख्या—तमहं कूर्मापुत्रर्षिं नमस्करोमि । तं कीदृशम् ? तिगुत्तिगुत्तं
त्रिभिर्गुप्तिभिर्गुप्तम् । तं कम् ? यः कूर्मापुत्रो जघन्यावगाहनायां जघन्यदेहमाने
सिद्धः सिद्धिं गतः । कीदृशः ? दोरस्यणिपमाणतणू— द्वौ रत्नी हस्तौ तत्प्रमाणं
तनुर्यस्य । सिद्धौ गच्छतां जीवानामामवगाहना शरीरं त्रिधा—पञ्चशतधनुःप्रमाणदेहा
मुक्तावुत्कृष्टावगाहना[यां] यान्ति, जघन्यावगाहनायां द्विहस्तप्रमाणदेहा मुक्तौ
यान्ति, तयोस्तन्तरे मध्यमावगाहनेति गाथार्थः ॥ भावार्थस्तु कथानकादव-
सेयस्तच्चेदम्—

दुर्गमपुरे पुराभूद् द्रोणनरेन्द्रः सुरेण सदृशबलः ।

पत्नी द्रुमाभिधास्यात्मजोऽभवद् दुर्लभस्त्वनयोः ॥१॥

कन्दुकवन्निजचेटान् स लोठयन् अन्यनृपकुमारांश्च ।

स्वैरं चिक्रीड चिरं दुर्ललितः पूर्वपुण्यभरात् ॥२॥

सुरनृपतिनतः सुगुरुः सुलोचनस्तत्र दुर्गिलोद्याने ।

समवासार्षीत् केवलसंशयहृद् युगवरोन्येद्युः ॥३॥

तत्रोद्याने यक्षिण्येका नाम्ना च भद्रमुख्यभवत् ।
 बहुशालाख्यवटद्रोरधःक्षमासौधवासपर ॥४॥
 केवलिविद्विज्ञाताशेषपदार्थं समेत्य सा सुगुरुं ।
 पप्रच्छ भक्तिनम्रा सुलोचनं प्रणितमाधाय ॥५॥
 मानुष्यपि पूर्वभवे मानवती नाम मुनिपतेभूवम् ।
 प्राणप्रिया सुवेलाभिधस्य वेलन्धरसुरस्य ॥६॥
 स्वल्पायुःक्षययोगात् तादृक्पुण्यक्षयाच्च समकालम् ।
 भद्रमुखी नामाहं मृत्वा यक्षण्यभूवमिह ॥७॥
 सुवेलाख्यः सुरः स्वामिन् ! किमास्ते कथयेति मे ।
 केवल्याह ततश्च्युत्वा भद्रे स त्वदनुद्भुतम् ॥८॥
 द्रोणनृपस्य सु[त] समस्ति सम्प्रति च वल्लभो जातः ।
 अस्मिन्नगरे सुलभो नाम्ना खलु दुर्लभोऽप्येष ॥९॥
 एवं निशम्य सम्यग् हृष्टा सा यक्षिणी गुरुं नत्वा ।
 कृतमानवतीरूपा ययौ ततो दुर्लभसमीपे ॥१०॥
 मनुजोत्क्षेपक्रीडापरायणं तं निरीक्ष्य सोवाच ।
 रङ्गैरैभिः किमहो मामनुधावाशु चेच्चित्तम् ॥११॥
 स तामन्वचलत् तूर्णं निशम्येति च दुर्लभः ।
 तत्पुरः सापि धावन्ती तमानेषीद्वने निजे ॥१२॥
 बहुशालवटस्याधो वत्समानयति स्म सा ।
 पातालविविधस्वर्णमणीमयमिमं गृहम् ॥१३॥
 तन्मणीमयमालोक्य भवनं भूपभूस्ततः ।
 विस्मितोऽचिन्तयदत्र केनानीतोस्म्यहं द्रुतम् ॥१४॥
 अथ विस्मितचित्ताय तस्मै भूपसुते मुदा (भूपसुताय सा) ।
 विनिवेश्य स्वपल्यङ्के प्रतिपत्तिमथ व्यधात् ॥१५॥

ततो भद्रमुखी देवी प्राह तं हृष्टमानसा ।
 प्राक् पुण्ययोगतः (पुण्येनागतः) स्वामिन्नद्य दृष्टश्चिराद्भवान् ॥१६॥
 कुमारस्तामथालोक्य दृष्ट्यं क्वाप्यहो मया ।
 विमृशन्निति सस्मार जातिं प्राग्जन्मनः क्षणात् ॥१७॥
 तस्यां प्राग्भवभार्यायामनुरागं ततो दधौ ।
 कुमारः सुतरां; यत्प्राक्स्नेहस्त्यक्तुं न शक्यते ॥१८॥
 अशुभान् पुद्गलान् हत्वा क्षिप्त्वा च शुभपुद्गलान् ।
 तत्तनौ यक्षिणी तेन साकं भोगान् भुनक्ति सा ॥१९॥
 इतः शोकाकुलेनैतात् पित्रा स त्ववलोकितः ।
 सर्वत्रापि न लब्धोऽयं लभ्यते क्व सुरैर्हतम् ॥२०॥
 विमुक्ताहारयो राज-रज्योः पुत्रवियोगतः ।
 केवल्यकथ्यतात्मीयपरीवारेण सोऽद्भुतः ॥२१॥
 ततोऽतीववियोगातौ गत्वा केवलिसंनिधौ ।
 अपृच्छतां यथास्थानमुपविश्येदमादरात् ॥२२॥
 स्ववशो रक्षणे केनापहतो दुर्लभोङ्गजः ।
 भगवन्नो ततः कृत्वा कृपामिति निवेदय ॥२३॥
 ज्ञान्याह वां कुमारः स यक्षिण्यापहतोधुना ।
 ज्ञानी ताभ्यां पुनः पृष्टस्तत्स्वरूपं जगौ ततः ॥२४॥
 मिलिष्यति कदा नौ स स्वामिस्तावूचतुः पुनः ।
 इह भूयो यदैष्यामो मिलिष्यति स वां तदा ॥२५॥
 संविग्नौ ताविति श्रुत्वा दुर्लभानुजमात्मजम् ।
 न्यस्य राज्येथ भेजाते चारित्रं ज्ञानिनोऽन्तिके ॥२६॥
 विजहृतुः समं देशानुदेशं ज्ञानिनामुना ।
 परीसहसहौ तप्यमानौ पो[०मानोपो०]षत्रतोद्यतौ ॥२७॥

पुनरप्यागमत्तत्र दुर्गमे नगरे क्रमात् ।
 केवली दुर्गिलोद्याने समं ताभ्यां कदाचन ॥२८॥
 अल्पमायुः कुमारस्यावधेर्मत्वाऽथ यक्षिणी ।
 समागत्य ततोपृच्छज्ज्ञानिनं सत्वरं तदा ॥२९॥
 आयुर्वर्धयितुं स्वल्पं कथंचिच्छक्यते विभो ! ।
 संधातुमीशतेर्हन्तोप्यायुर्नाहेति केवली ॥३०॥
 श्रुत्वैतद् भ्रष्टसर्वस्ववन्निरुत्साहमानसा ।
 यक्षिणी स्वगृहं प्राप्ता पृष्ठाद्धा[च] कुमरेण सा ॥३१॥
 खिन्नवद् दृश्यसे किं त्वं सावादीन्नात्र कारणम् ।
 सादरं च ततः पृष्ठा केवलिप्रोक्तमाह सा ॥३२॥
 ततः संवेगमापन्नः प्राह केवलिसंनिधौ ।
 प्रिये मां नय तूर्णं साऽनैषीत्तं ज्ञानिसंनिधौ ॥३३॥
 ज्ञानिनं तं प्रणम्यैष न्यषीदत् तत्पुस्ततः ।
 आरोदिषातां तं वीक्ष्य पितरावस्य मोहतः ॥३४॥
 वन्दस्व पितरावेतौ इत्येवं प्राह केवली ।
 कथयामास पृष्ठः सन् तत्स्वरूपं च केवली ॥३५॥
 सोत्कण्ठं कुमारः प्राग्वदालिङ्ग्य पितरौ निजौ ।
 रुदन् निकामं यक्षिण्या कष्टादथ न्यवार्यत ॥३६॥
 स्ववस्त्रांचलके तं साश्रुदृशौ तस्य निमार्ज्यं च ।
 ज्ञानिक्रमाब्जमूले च न्यवेशयत पुनस्तया ॥३७॥
 व्यधात् स केवली मोहविषपीयूषसंनिभाम् ।
 तत्काले तत्प्रबोधाय देशनां धर्मपेशलाम् ॥३८॥
 यक्षिणी तन्निशम्याथ ललौ सम्यक्त्वमादरात् ।
 गुर्वन्तिके व्रतं भेजे पृष्ट्वा तां कुमारस्त्वसौ ॥३९॥

तपस्तीव्रं प्रकुर्वाणः परीषहसहः सदा ।
 चतुर्दशापि पूर्वाणि कुमारर्षिः पपाठ सः ॥४०॥
 कुमार-पितरः कालं कृत्वायुःपूर्तितः क्रमात् ।
 विमाने मन्दिराख्ये ते महाशुक्रेभवन् सुराः ॥४१॥
 वैशाल्यां कमलाख्या स्त्री भूत्वा सा यक्षिणी ततः ।
 नूनं भ्रमरभर्त्रा सा विमानेऽत्र सुरोऽभवत् ॥४२॥
 श्रियो गृहमितो राजगृहं पुरवरं त्विह ।
 महेन्द्रसिंहस्तत्राभून् नृपः सिंह इवोत्कटः ॥४३॥
 कूर्मादेव्यास्तु तत्रास्य पत्न्याः कुक्षाववातरत् ।
 भवनस्वप्नमन्वाकृच्च्युत्वा स कुमारारः ॥४४॥
 पत्युस्तं स्वप्नमाचख्ये कूर्मादेवी प्रगे मुदा ।
 राजा वक्ति प्रिये भावी श्रीणां भवनमङ्गजः ॥४५॥
 वहन्ती हृष्टचित्ता सा गर्भं धर्मागमश्रुतौ ।
 प्राक्पुण्योद्भवकं हार्दप्रीतिकृद्दोहदं दधौ ॥४६॥
 षड्दर्शनीगतान्सूरीनाह्वयन्नृपतिः स्वयम् ।
 श्रावयामास तां राज्ञीं तत्तद्धर्मागमं सदा ॥४७॥
 स्वं स्वं हिंसात्मकं धर्मं तेनुः पञ्चापि ते तदा ।
 श्रावंश्रावमियं खेदमेदुरात्माभवद् भृशं ॥४८॥
 भक्त्याह्वयत्ततो जैनान्मुनीन्धर्मागमं ततः ।
 अश्रावयन्नराधीशस्तां राज्ञीं मुदिताशयः ॥४९॥
 सर्वजन्तूदयासारं शृण्वन्त्यागममार्हतम् ।
 परमानन्दगं स्वं सा मेने संसारमास्थिता ॥५०॥
 नवमासेष्वथो ह्यर्धाष्टमेषु दिवसेषु सा ।
 अजीजनत्सुतं राज्ञी मेरुचूला सुरद्रुवत् ॥५१॥

मानातिगानि दानानि ददानः काममर्थिनां ।
 महाजन्मोत्सवं चक्रे तस्य भूमिपतिर्मुदा ॥५२॥
 सुदोहदानुसारेण महोत्वसवपुरःसरम् ।
 तन्नाम विदधे भूमान् धर्मदेव इति स्फुटम् ॥५३॥
 पुनरुल्लपने कूर्मापुत्र इत्यजनिष्ट सः ।
 पाल्यमानः शिशुः पञ्चधात्रीभिर्वृद्धिमागमत् ॥५४॥
 प्राक्चेटबन्धनक्रीडोपात्तकर्मनिबन्धनात् ।
 द्विहस्तोर्ध्वतनुर्जज्ञे स कुमारशिरोमणिः ॥५५॥
 सकलाः स कलाः कालादचिराच्च कलाभृतः ।
 संजग्राह मृजामात्राद्यथादर्शोऽखिलाः प्रभाः ॥५६॥
 भृशमेव वशी जज्ञे प्राग्भवाभ्यस्तसंयमात् ।
 यौवनस्थोऽपि भोगेच्छाविमुखः सर्वदा पुनः ॥५७॥
 कदाचिज्जिनसिद्धान्तं शृण्वानो यतिनां गणात् ।
 स जातिमस्मरच्चापि मयैष प्रागिति श्रुतः ॥५८॥
 ततः सर्वाणि कर्माणि क्षपकश्रेणियोगतः ।
 क्षिप्त्वा स केवलज्ञानं प्राप मोक्षनिबन्धनम् ॥५९॥
 चेद् ग्रहीष्यामि चारित्रं व्यवहारकृते ततः ।
 वक्षस्फोटदिना नूनं पितरौ ह मरिष्यतः ॥६०॥
 तिष्ठाम्यज्ञानवृत्त्याहं प्रबोधायानयोस्ततः ।
 तस्थाविति स भगवान् कूर्मापुत्रो हि मन्दिरे ॥६१॥
 इतो विदेहभुव्यस्ति पुरी सुरपुरीसमा ।
 सन्मङ्गलावती नामविजये रत्नसञ्चया ॥६२॥
 तत्रादित्य इवौजस्वी देवादित्याभिधोऽभवत् ।
 चक्री साधितसंपूर्णविजयाखिलभूपतिः ॥६३॥

जगदुत्तमनामार्हञ्ज जगत्यां विहरन्नितः ।
 पुरीपरिसरावन्यां तस्यां च समवासरत् ॥६४॥
 समागाद्वन्दितुं तीर्थकरं तत्र च चक्रभृत् ।
 कृताञ्जलिर्यथास्थानं निषसाद यथाविधि ॥६५॥
 कमला-भ्रमर-द्रोण-द्रुमदेवीसुरा इतः ।
 वैताढ्ये भारते जाताश्च्युत्वा खेटनृपाङ्गजाः ॥६६॥
 चत्वारोऽपि व्रतं लात्वा चारणश्रमणान्तिके ।
 तदा वन्दितुमीयुस्ते जगदुत्तमतीर्थपम् ॥६७॥
 प्रणम्यैषूपविष्टेषु चक्री पप्रच्छ तीर्थपम् ।
 धर्माशा इव केवेयुः कुतोऽमी चारणर्षयः ॥६८॥
 वैताढ्याद् भारतादेते स्वाम्युक्ते प्राह चक्रभृत् ।
 अस्त्यर्हन्केवली चक्री वा विभो भरतेधुना ॥६९॥
 विभुरह जिनश्चक्री ज्ञानी त्विह न कोप्यहो ।
 कूर्मापुत्रः परं राजगृहेस्ति स तु सर्ववित् ॥७०॥
 व्रती स किं न चक्रयुक्तेर्हन्नाहाघविवर्जितः ।
 स्वपित्रोः प्रतिबोधाय गृहे तिष्ठत्यसौ चिरम् ॥७१॥
 चारणाः प्राहुराकर्ण्येत्यर्हन्नुत्पत्स्यते न वा ।
 केवलं नो जिनः प्राह नूनमुत्पत्स्यते शुभाः ! ॥७२॥
 प्राहुस्ते नु कदा स्वामिन् ! स्वामी प्रोवाच हे शुभाः ।
 तन्मन्दिरकथां कूर्मापुत्रादिच्छत भो यदा ॥७३॥
 विस्मितास्ते ततो नत्वा जिनं चारणसाधवः ।
 कूर्मापुत्रान्तिके गत्वा यावन्मौनेन संस्थिताः ॥७४॥
 प्रोक्तास्ते तावता तेन भद्रास्तीर्थकरेण वः ।
 मन्दिरं तदनाख्यातं तन्महाशुक्रं किल ॥७५॥

निशम्यैवमिमे जातजातिस्मृत्या शुभाशयाः ।
केवलज्ञानिनो जाताः क्षपकश्रेणिसंश्रयात् ॥७६॥

जिनं गत्वाथ ते तस्थुः पुनः केवलिपर्षदि ।
हरिराह ततोऽर्हन्तं नानमन् किमिमेधुना ॥७७॥

स्वाम्याहैषां समुत्पन्नं कूर्मापुत्राद्धि केवलम् ।
जगादेन्द्रः कदा कूर्मापुत्रो भावी महाव्रती ॥७८॥

सप्तमेऽहि दिनादस्मात्तृतीयप्रहरे हरे ।
ग्रहीष्यति मुनेर्वेषं कूर्मापुत्रो हि केवली ॥७९॥

पितरौ स्वौ क्रमात् कूर्मापुत्रस्तु भगवानितः ।
संबोध्य प्रापयद्दीक्षां दाना इति महत्तरं ॥८०॥

कूर्मापुत्रः केवली भव्यलोकान्, संबोध्य स्वैर्वाग्विलासैरनेकान् ।
शैलेश्या स्वं भूरिकर्मावशेषं, क्षिप्त्वा क्षिप्रं प्राप मोक्षं चिदात्मा ॥८१॥
[शालिनी]

कूर्मापुत्रचरित्रं पवित्रमाकर्ण्य भो जना भविनः ।
शिवसुखदायिनि धर्मे यत्नं कुरुतामिदं सततम् ॥८२॥ [आर्या]

इति कूर्मापुत्रर्षिकथानकं समाप्तम् ॥

परिशिष्टम्

[२]

बालचन्द्रसूरिप्रणीताया
विवेकमञ्जरीवृत्तौ कूर्मापुत्रर्षिकथानकम् ॥

पुरासीद् दुर्गमपुरे द्रोणो नाम नरेश्वरः ।
द्रुमादेवीभवश्चास्य सुतोऽभूद् दुर्लभाभिधः ॥१॥
स तु दुर्ललितः प्राप्तान् गृहे सेवादिकर्मणो ।
लोठयन् कन्दुकीकृत्य चेटांश्चिक्रीड सर्वदा ॥२॥
अन्यदा दुर्गिलोद्यानेऽभिधानेन सुलोचनः ।
तत्रैत्य समवासार्षात् केवली सूरिरुत्तमः ॥३॥
तत्र भद्रमुखी नाम यक्षिण्येकाऽभवद् वने ।
बहुशालवटस्याधोभूमिभवनवासिनी ॥४॥
केवलालोकभास्वन्तं स समेत्य सुलोचनम् ।
भक्त्या प्रणम्य पप्रच्छ पद्मकोशीकृताञ्जलिः ॥५॥
अहं मानवती नाम मानुष्यपि पुरा प्रभो ! ।
वेलन्धरसुरस्याऽऽसं सुवेलाख्यस्य वल्लभा ॥६॥
तादृक्पुण्यक्षये स्वस्यायुःक्षये चागते समम् ।
मृत्वा भद्रमुखी नाम यक्षिण्यहमिहाऽभवम् ॥७॥

सुबेलः कथमास्ते स स्वामिन्निति निवेदय ।
 अथाख्यत् केवली भद्रे ! च्युत्वा स तदनन्तरम् ॥८॥
 सुतो द्रोणनृपस्यास्ते जातस्ते वल्लभः खलु ।
 आख्यया दुर्लभोऽप्येष सुलभोऽत्रैव पत्तने ॥९॥
 श्रुत्वेति यक्षिणी हृष्टा नत्वा केवलिनं ततः ।
 कृत्वा मानवतीरूपं सा ययौ दुर्लभान्तिकम् ॥१०॥
 मानुषोद्द्रावणक्रीडापरं तं वीक्ष्य सा जगौ ।
 निःसत्त्वैः किमभीभिश्चेच्चित्रं मामनुधाव तत् ॥११॥
 दुर्लभोऽपि निशम्येति द्रुतं तामन्वधावत ।
 धावन्ती तत्पुरः सापि व्यामोह्यान्यान् वने ययौ ॥१२॥
 तत्र सा बहुशालाख्यवटकोटरवर्त्मना ।
 गता पातालमन्वायि तेन सूचीव तन्तुना ॥१३॥
 भूपभूर्भुवनं तत्र मणीमयमलोकत ।
 आदाय सारमर्केन्दुरोचिषामिव निर्मितम् ॥१४॥
 अथास्मै विस्मयस्मेरलोचनाय सुलोचना ।
 निवेशिताय पल्यङ्के सार्घ्यपाद्यादि निर्ममे ॥१५॥
 ततो भद्रमुखी स्मेरमुखी प्राञ्जलिराह तम् ।
 दीपालीदिनवद् नाथ ! वीक्षितोऽसि चिरद् मया ॥१६॥
 तामालोक्य कुमारोऽपि क्वापीयं वीक्षिता मया ।
 विमृशन्निति संस्मृत्य जातिं तामन्वरज्यत ॥१७॥
 पुद्गलानशुभान् हत्वा कृत्वा च शुभपुद्गलम् ।
 तमथारंस्त सा स्नेहाद् गुणस्यूतेव तत्तनौ ॥१८॥
 इतः कुमारपितरौ ज्ञात्वा तद्गमनं शुचा ।
 विश्वगप्यगवेषिष्ठां नालभेतां च तं क्वचित् ॥१९॥

तयोः पुत्रवियोगार्तिविमुक्ताशनपानयोः ।
 तदैव मन्त्रिणा प्रोक्तं केवल्यागमनं मुदा ॥२०॥
 ततस्तौ प्रावृषेण्याब्दाववाश्रुजलवर्षिणौ ।
 गत्वा केवलिनं नत्वोपविश्य तमपृच्छताम् ॥२१॥
 भगवन् ! कुलदीपो नौ भानुर्भूतभसोरिव ।
 कुमारो दुर्लभः क्वागात् कृपां कृत्वा निवेदय ? ॥२२॥
 केवली प्राह यक्षिण्याऽपहतो वां कुमारकः ।
 कथं तावूचतुः केवल्याख्यच्चाखिलमेतयोः ॥२३॥
 ऊचाते तौ कदा नौ स मिलिष्यत्याह केवली ।
 यदेहैष्याम्यहं भूयस्तदा वां स मिलिष्यति ॥२४॥
 श्रुत्वेत्यथैतौसंविग्नौ दुर्लभानुजमङ्गजम् ।
 राज्ये निवेश्य भेजाते व्रतं केवलिसंनिधौ ॥२५॥
 समं केवलिना देशानुदेशं तौ विजहतुः ।
 तप्यमानवधीयानौ सहमानौ परीषहान् ॥२६॥
 विहारक्रमयोगेण कदाचिद् दुर्गमं पुरम् ।
 केवली पुनरप्येत्य दुर्गिलोद्यानमास्थित ॥२७॥
 यक्षिण्यवधिना मत्वा कुमारस्यायुरल्पकम् ।
 साऽऽगत्य सादरं नत्वाऽपृच्छत् केवलिनं तदा ॥२८॥
 प्रभो ! वर्धयितुं शक्यं स्वमल्पायुः कथञ्चन ? ।
 केवली प्राह नार्हन्तोऽप्यायुः सन्धातुमीशते ॥२९॥
 निरुत्साहा करस्त्रस्तसर्वस्वेवाथ यक्षिणी ।
 गतां स्वं भवनं पृष्टा सा कुमारेण सादरम् ॥३०॥
 प्रिये ! किमसि खिन्नेव साऽब्रवीदेवमेव हि ।
 ततोऽपि साग्रहं पृष्टा साऽऽख्यत् केवलिभाषितम् ॥३१॥

संविग्नोऽसावथ प्राह द्रष्टव्यः केवली स मे ।
 इत्याग्रही स नीतश्च यक्षिण्यापि तदन्तिके ॥३२॥
 नत्वा केवलिनं सोऽपि न्यषीदत् तत्पदान्तिके ।
 तं वीक्ष्य पितरावस्याऽरोदिषातां च मोहतः ॥३३॥
 केवली प्राह तं वत्स ! वन्दस्व पितराविमौ ।
 किमेतदिति स प्रोचे केवल्याख्यच्च तत् तथा ॥३४॥
 ततः कुमारः सोत्कण्ठं प्राग्वदालिङ्ग्य तौ रयात् ।
 प्रवृत्तो रोदितुं कृच्छ्रद् यक्षिण्याऽयमवार्यत ॥३५॥
 देवदूष्याञ्जलेनास्य संप्रमार्ज्यं दृशौ तदा ।
 न्यवेश्यत स पादाब्जमूले केवलिनोऽनया ॥३६॥
 केल्यपि हि संसारविषनाशसुधारसम् ।
 विदधे प्रतिबोधाङ्गावेशनं धर्मदेशनम् ॥३७॥
 तद् निशम्य चिरं सम्यग् यक्षिणी श्राविकाऽभवत् ।
 तामापृच्छ्य कुमारस्तु भेजे गुर्वन्तिके व्रतम् ॥३८॥
 तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीषहान् ।
 अधीयानः कुमारर्षिः स चतुर्दशपूर्व्यभूत् ॥३९॥
 कालं कृत्वा यथाकालममी पितृकुमारकाः ।
 महाशुक्रेऽभवन् देवा विमाने मन्दिराभिधे ॥४०॥
 यक्षिणी सापि वैशाल्यां भूत्वा स्त्री कमलाभिधा ।
 तत्राभूत्तद्भवेष्टेन भ्रमरेण समं सुरः ॥४१॥
 इतश्चास्ति पुरं राजगृहं लीलागृहं श्रियः ।
 राजा महेन्द्रसिंहोऽभूत्तत्र सिंह इवौजसा ॥४२॥
 कूर्मदेवीति राज्यस्य तस्याः कुक्षाववातरत् ।
 च्युत्वा कुमारदेवोऽथ भवनस्वप्नसूचितः ॥४३॥

स्वप्नं तं भर्तुराचख्यौ कूर्मादेवी निशात्यये ।
 राजा व्याख्यच्च ते देवि ! भावी श्रीभवनं सुतः ॥४४॥
 ततोऽस्या हृष्टमनसो वहन्त्या गर्भमुत्तमम् ।
 धर्मागमश्रुतौ जातसौहृदो दोहदोऽभवत् ॥४५॥
 प्रत्येकं भट्टमुख्यांश्चाहूय दर्शनिनोऽन्वहम् ।
 तत्तद्धर्मागमं राज्ञीं श्रावयामास भूपतिः ॥४६॥
 स्वं स्वं धर्मागमं ते तु पञ्चाप्युच्चैर्व्यपञ्चयन् ।
 तं तु हिंसात्मकं राज्ञीं श्रावं श्रावमखिद्यत ॥४७॥
 ततो जैनान् मुनीन् भक्त्याऽऽहूय तद्धर्मदेशनाम् ।
 श्रावयामास वसुधावासवस्तां क्षमाशचीम् ॥४८॥
 जन्तुजातदयारूपं शृण्वन्ती सा जिनागमम् ।
 संसारस्थापि मेने स्वं महानन्दपदे गतम् ॥४९॥
 अथो नवसु मासेषु दिनेष्वर्धाष्टमेषु च ।
 राज्यसूत सुतं कल्पद्रुमवद् मेरुचूलिका ॥५०॥
 राज्याङ्गानि विमुच्यान्यत् पूर्णपात्रं वितन्वता ।
 तस्य जन्मोत्सवश्चक्रे सुमहीयान् महीभुजा ॥५१॥
 ततः सूनुरसौ राज्ञा महोत्सवपूरस्सरम् ।
 दोहदानुगुणं धर्मदेव इत्यभ्यधीयत ॥५२॥
 कूर्मापुत्र इति ख्यातः पुनरुल्लापनैरयम् ।
 धात्रीभिः पञ्चभिः पाल्यमानः शिशुरवर्धत ॥५३॥
 जनबन्धनखेलातः पुरौपार्ज्यत कर्म यत् ।
 खर्वनाम्नाऽमुना जज्ञे द्विहस्तोच्चवपुस्तु सः ॥५४॥
 कलाचार्याश्रयादेव स कलाः सकला अपि ।
 स्वत एवाऽऽपदादर्शो मृजामात्रादिव प्रभाम् ॥५५॥

आसन्ममुक्तचारित्रवशादेश वशी भृतम् ।
 निकटे पल्वलादीनां शाड्वलाः स्युर्न किं द्रुमाः ? ॥५६॥
 विमुखो विषयेच्छायां यौवनस्थोऽप्यभूदयम् ।
 कल्पते पशुधर्माय पशुरेव न तादृशाः ॥५७॥
 हर्षी सैद्धान्तिकर्षीणां सविधं न मुमोव सः ।
 किं चित्रमथवा योऽभूद् गर्भस्थोऽप्यागमस्पृहः ॥५८॥
 शृण्वानोऽन्वहमेवासौ यतिभ्यो जैनामागमम् ।
 श्रुतपूर्वमिदं क्वापीत्यूहया जातिमस्मरत् ॥५९॥
 ततश्च क्षपकश्रेणीरूढोऽज्ञानतमोव्ययात् ।
 स जातकेवलालोको लोकालोकमलोकत ॥६०॥
 व्यवहारमलङ्कर्तुं ग्रहीष्यामि यदि व्रतम् ।
 तदिमौ पितरौ वक्षः स्फुटित्वा हि मरिष्यतः ॥६१॥
 अज्ञातवृत्त्या तिष्ठे तदेतयोः प्रतिबोधये ।
 इत्यस्थाद् भगवान् कूर्मापुत्रः सदन एव सः ॥६२॥
 इतो महाविदेहोर्व्यामस्ति स्वस्तिनिकेतनम् ।
 विजये मङ्गलावत्यां नगरी रत्नसञ्जया ॥६३॥
 देवादित्योऽभवत्तस्यामादित्य इव तेजसा ।
 चक्रीति विदितः कामं विजयेन महीभुजाम् ॥६४॥
 जगत्यां विहरन्नर्हन् जगदुत्तमसंज्ञितः ।
 तदैत्य समवासार्षीत् पुरीपरिसरे वने ॥६५॥
 तं धर्मचक्रिणं चक्रवर्ती वन्दितुमाययौ ।
 तद्विधाय यथास्थानं निषसाद कृताञ्जलिः ॥६६॥
 इतो द्रोणद्रुमादेव्यौ कमलाभ्रमरौ च ते ।
 च्युत्वा भरतवैताढ्योऽभवन् विद्याधराङ्गजाः ॥६७॥

चारणश्रमणीभूय चत्वारोऽपि समाहिताः ।
 जगदुत्तमतीर्थेशं तेऽपीयुर्वन्दितुं तदा ॥६८॥
 नत्वा विभुं निषण्णेषु तेषु पप्रच्छ चक्रभृत् ।
 कुतोऽमी नाथ ! चत्वारो धर्माशा इव चारणाः ? ॥६९॥
 अमी भरतवैताढ्याद् नाथोक्ते चक्रभृज्जगौ ।
 भरते तीर्थकृच्चक्री केवली वास्ति सम्प्रति ? ॥७०॥
 स्वाम्यूचे तीर्थकृच्चक्री केवली चात्र कोऽपि न ।
 किन्तु राजगृहे कूर्मापुत्रोऽस्ति केवली गृही ॥७१॥
 चक्रयूचे स व्रती किं न स्वाम्यूचेऽवद्यवर्जितः ।
 गृहेऽस्ति प्रतिबोधाय पित्रोर्दुष्प्रतिकारयोः ॥७२॥
 श्रुत्वेति चारणाः प्रोचु स्वामिन् ! केवलिनो वयम् ।
 भविष्यामो न वा स्वामी प्रोचे भद्राः ! भविष्यथ ॥७३॥
 ते तु प्राह कदा नाथ ! नाथोऽप्याह महाशयाः ! ।
 कूर्मापुत्राद् यदा वित्थ तन्मन्दिरकथानकम् ॥७४॥
 ततस्ते विस्मिता नत्वा स्वामिनं चारणर्षयः ।
 कूर्मापुत्रं गता यावत्तं नत्वा मौनमासिरे ॥७५॥
 तावच्च तेन ते प्रोक्ता महासत्त्वाः ! जिनेन वः ।
 नेदं मन्दिरमाख्यायि महाशुक्रगतं हि तत् ॥७६॥
 श्रुत्वेति तेऽपि सञ्जातजातिस्मरणवर्त्मना ।
 क्षपकश्रेणिमासाद्य केवलज्ञानिनोऽभवन् ॥७७॥
 भूयस्तीर्थकरं गत्वा तेऽस्थुः केवलिपर्षदि ।
 ततो जिनं जगादेन्द्रोऽधुना किं नानमन्नमी ? ॥७८॥
 स्वाम्यूचे केवलं कूर्मापुत्रादेषामजायत ।
 शक्रोऽथाह कदा कूर्मापुत्रोऽसौ प्रव्रजिष्यति ? ॥७९॥

स्वाम्यूचे सप्तमे ह्यस्मादह्नि यामे तृतीयके ।
 भविष्यति हरे ! कूर्मापुत्रः श्रमणकेवली ॥८०॥
 इतश्च भगवान् कूर्मापुत्रः स्वपितरौ क्रमात् ।
 प्रबोध्य प्राव्रजत् तौ च प्रव्रज्यानुत्तरं गतौ ॥८१॥
 कूर्मापुत्रो भगवानपि सुरसंदोहपूजितो भुवनम् ।
 परितः प्रबोध्य कैरवमिव शिवमूर्धानमिन्दुवत् प्राप ॥८२॥

इति कूर्मापुत्रर्षिकथानकं समाप्तम् ॥

परिशिष्टम्

[३]

सिरिकुम्मापुत्तचरिये पद्यानामकाराद्यनुक्रमः

पद्यांशाः

अ

श्लोक-पत्राङ्कः

अज्ज ! अहं सुरभवणं	१०२-१६
अज्ज मए अञ्जुमए	३०-७
अज्जं चिअ मज्झ	३१-८
अण० मिच्छ मीस सम्मं	१७७-२५
अण्णदिणम्मि मुणीसर	१३२-२०
अण्णदिणे तस्स पुरस्सु	१४-५
अण्णदिणे विहरंतो	१५०-२२
अन्नदिणे गामाणुगगामं	४८-१०
अन्नदिणे सा देवी	१००-१६
अन्ने वि बहुअभविआ	१९५-२७
अम्मा-पिऊहि तस्स य	१२३-१९
अह अन्नया विचिंतइ	७६-१३
अह केवली वि सव्वेसि	७१-१३
अह जक्खिणी अवहिणा	४९-१०
अह तस्सम्मापियरो	३७-९
अह तेहि दुक्खिण्हि	३९-९
अह मणुयखित्तमज्जे	१४५-२१

आ

आउखए इत्थ वणे	१८-६
आयरियक्खित्ते वि हु पत्ते	१५७-२३

आसाढभूइमुणिणो

१४२-२१

इ

इअ अवलोअंतस्स

८७-१४

इअ कहिऊण निउत्तो

१८७-२६

इअ केवलिवयणाइं

५४-११

इअ खवगसेणिपत्ता

१८३-२५

इअ चिंतिऊण चितारयणं

८६-१४

इअ देसणं सुणित्ता

१९४-२७

इअ देसणं सुणेउं

९१-१५

इअ नरवइणो वयणं

१०५-१६

इअ मुणिवरवयणाइं

११९-१८

इअ वयणं सोऊणं

३२-८

इअ वयणसवणसंजायजा

१७६-२५

इअ संबंधं सुणिउं

४६-१०

इअ सुणिअ सो कुमारो

६६-१२

इअ सुणिअ हइतुट्ठो

१०३-१६

इअ सुणिअं मुणिअतत्ता

१७४-२४

इअ सुणिय जिणुवएसं

१६३-२३

इच्चाइयरयणाणं लक्खण-

७५-१३

इय संदेहाकुलिअं कुमरं

२९-७

इयरेसि दंसणीण य

११२-१७

इह बोहिअबहुअनरो

१९६-२७

उ

उक्कोसं दव्वत्थयमाराहिअ

१४४-२१

उक्कोसपए लब्भइ विहरंत

१४७-२१

उल्लवणेण कुम्भापुत्तु त्ति

१२४-१९

ए

एएण कारणेणं नाह !

५९-११

एगम्मि नयरपवरे

७३-१३

एयमवलोइऊणं सुरभवणं

२७-७

क

कत्थ वि एसा दिट्ठा

३३-८

कमला-भमर-द्वोण-हुमजीवा

१६४-२३

कम्माण मोहणिज्जं

१९२-२६

कयआसीसपदाणा

१११-१७

कहइ पहू एएसिं

१८५-२६

किं इंदजालमेअं एअं

२८-७

किं केण वि दूहविआ ?

५६-११

कुमरो अम्मा-पियरो

९३-१५

कुमरो जंपइ जक्खिणि

६०-११

कुमरो वि अयाणंतो

६४-१२

कुम्मापुत्तचरित्तं वेरग्गकरं

१९७-२७

कुम्मापुत्तसरिच्छे

१३७-२०

कुम्मापुत्ता अन्नो को

१३८-२०

केण वि भणिअं-

७८-१३

केवलकमलाकलियं

१६-६

ग

गइ-आणुपुव्वि दो दो

१७८-२५

गब्भस्सऽणुभावेणं

१०८-१७

गिहवाससंठिअस्स वि

१३९-२०

गिहवासे वि वसंता

१९३-२६

गोयम ! जं मे पुच्छसि

८-५

च

चउरो वि भुत्तभोगा

१६५-२३

चक्कधरो पडिपुच्छइ

१७०-२४

चत्तारि पंच जोयणसयाइं

४२-९

चरमे नाणावरणं	१८२-२५
छ	
छज्जीवनिकायदयाविवज्जिओ	११८-१८
छज्जीवनिकायाणं परिपालणमेव	११६-१८
ज	
जइ ताव चरित्तमहं गहेमि	१३५-२०
जइ ताव तुज्झ चित्तं	२२-६
जइ मज्झुवरि सिणेहं	६१-१२
जइआ कुम्मापुत्तो तुम्हाण	१७३-२४
जलनिहिमज्झे पडिओ	८८-१४
जह वच्छे निअसुरभिं	६७-१२
जं तेण पुव्वजम्मे	१३१-२०
जंपइ जिणो-न संपइ भरहे	१६९-२४
जंबुद्दीवं छत्तं मेरुं	५२-१०
जंबुद्दीवे दीवे	९-५
जाइसरणेण तेणं	३४-८
जाईसरणगुणेणं	१३३-२०
जो पभायसमए सयणिज्जा	१०१-१६
जो भविओ मणुअभवं	७२-१३
झ	
झाणानलेण कम्मिधणनिवहं	१३४-२०
ण	
णहाया कयबलिकम्मा	११०-१७
त	
तउ केवलिणा कहिअं	४४-१०
तत्तो कुम्मापुत्तो	१८८-२६
तत्तो नियसत्तीए	३५-८
तत्तो भविअजणाणं	१५४-२२

तत्तो सो तस्स कए	७७-१३
तत्थ निविट्ठो वीरो	४-३
तत्थ य कुमारजीवो	१०६-१६
तत्थ य दोणनरिंदो	१०-५
तत्थ य महाविदेहे	१४८-२१
तत्थ य मर्हिदसिंहो	९७-१५
तत्थिमं पढमं ठाणं	११७-१८
तत्थुज्जाणे जक्खिणि	१५-५
तत्थुवविट्ठो इंदो	१८४-२५
तम्हा केवलकमलाकलिओ	१३६-२०
तस्स नरिंदस्स दुमा	११-५
तस्स य कुम्मादेवी	९८-१५
तह मणुअत्तं बहुविहभवभमण	८९-१५
तं कण्णं अणुधावइ	२३-७
तं चंदं दट्टुणं निचित्ते	८५-१४
तं दट्टुणं पुच्छइ चक्कधरो	१६६-२४
तं निसुणिअ भद्दमुही	२०-६
तारुण्णे सव्वेसिं	१२९-१९
तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करिय	१५३-२२
तित्थयरा य गणधरा	५१-१०
तिहां वज्जइ तूर सुतडयडंत	१२१-१८
तीए देवाइच्चो चक्कधरो	१४९-२२
ते केवलिवयणेणं अईव	४१-९
ते ताव तेण वुत्ता	१७५-२४
ते धन्ना कयपुण्णा जे	१६२-२३
ते धन्ना कयपुन्ना जे	९०-१५
तो केवली पयंपइ-	४०-९
तो जिणवरो पयंपइ-	१६७-२४
तो तीइ ससत्तीए	६२-१२

तो तेणं नरवइणा	१०९-१७
तो नरवइणाऽऽहूया	११५-१७
	थ
शेराणं पयमूले	९२-१५
	द
दट्टुण तं कुमारं	२१-६
दत्तं चिंताखणं तो तीए	८३-१४
ददातु दानं विदधातु मौनं	११३-१७
दाण-तव-सील-भावणभेएहि	५-३
दाण-तव-सील-भावणभेआ	१९०-२६
दाणाणमभयदाणं	१९१-२६
दिट्ठा सा कुमरेणं	५५-११
दुक्करतवचरणपरा	४७-१०
दुल्लभणामकुमारो	१२-५
देवगइ-आणुपुव्वी	१८१-२५
देवि ! तुमं पडिपुत्ते	१०४-१६
देवी भणेइ भो ! भो !	८१-१४
देवेहि अवहरिअं	३८-९
देवेहि समोसरणं	३-३
	न
न सा दीक्षा, न सा भिक्षा	११४-१७
नमिऊण वद्धमाणं	१-३
निअमाय-तायदंसण-	७०-१२
निअवत्थअंचलेणं	६९-१२
नियमायतायमुणिणं	६८-१२
निरुवमरूवगुणेणं	१२८-१९
नो विट्ठा न च भेषजं न च पिता	५३-११
	प
पडिपुण्णेसु दिणेसुं	१२०-१८
पत्ते वि पडुत्तणुत्ते दुलहो	१५८-२३

परिशिष्टम्-३ सिरिकुम्मापुत्तचरिये पद्यानामकाराद्यनुक्रमः १६१

पंचसु जिणकल्लाणेसु	४३-९
पुच्छंति चारणा ते	१७१-२४
पुच्छइ पुणो वि इंदो	१८६-२६
पुच्छेइ चक्कवट्ठी भयवं !	१६८-२४
पुत्तस्स सिणेहेणं चिरेण	६३-१२
पुव्वभवंतरकयचेडबंधणु	१२७-१९
पुव्वभवंतरभज्जा	३६-८
पोअपएसनिविट्ठो	८४-१४
प्रमादः परमद्वेषी	१६१-२३

ब

बत्तीसपंचगुणिया विजया उ	१४६-२१
बहुसालवडस्स अहेपहेण	२४-७
बावत्तरिं कलाओ	१२६-१९

भ

भद्दे ! निसुणसु नयरे	१९-६
भमरनरिंदो कमलादेवी	९५-१५
भयवं ! कया वि होही	४५-१०
भयवं ! जीवियमप्यं	५०-१०
भयवं पुव्वभवे हं	१७-६
भावेण कुम्मपुत्तो	७-३
भावेण भरहचक्की	१४०-२१
भावो भवुदहितरणी	६-३
भो ! भो ! सुणंतु भविआ	१५५-२२
भो भद्द ! केण कज्जेण	८०-१४

म

मणिमयखंभअहिट्ठिअ	२६-७
मणुअत्ते वि हु लद्धे	१५६-२२
मेरुस्स सरिसवस्स य	१४३-२१

	र	
रयणमयखंभपंतीकंती		२५-७
रयणेण रयणखाणी		१०७-१६
रायगिहं वरनयरं		९६-१५
रायगिहे वरनयरे		२-३
	ल	
लद्धम्मि धम्मसवणे दुलहं		१५९-२३
	व	
वंसग्गि समारूढो		१४१-२१
विरुदावलि बोल्लइ बंदिंवंद		१२२-१९
विसमिऊण निअट्टे		१८०-२५
विसयसुहं भुंजंताण		९९-१६
वेमाणिअ-जोइस-वण-		१५१-२२
	स	
स भणइ जइ मह		८२-१४
सद्दहणे संपत्ते किरिआकरणं		१६०-२३
सा किं चि वि अकहंती		५७-११
सा जक्खिणी वि चइउं		९४-१५
सामिय ! मए अवहिणा		५८-११
सामिय ! सिवगइगामिअ		१७२-२४
साहारणमपज्जत्तं निद्धानिदं		१७९-२५
सिरिहेमविमलसुहगुरुसिरि		१९८-२७
सुरविहिअणयकमले		१८९-२६
सो कुमरो निजुव्वण		१३-५
सो तत्थ रयणदीवे		७९-१३
सो पंचहि धाईहिं		१२५-१९
सो पुच्छइ केवलिणं पहु		६५-१२
सोऊण जिणागमणं		१५२-२२
सोगंधिय-कक्केयण-		७४-१३
	ह	
हरिहरबंभाइसुरा		१३०-१९

परिशिष्टम्

[४]

सिरिकुम्मापुत्तचरिये उद्धरणानामकाराद्यनुक्रमः

उद्धरणम्		श्लोक-पत्राङ्कः
चऊर्हि ठाणेर्हि देवाणं	[स्थानाङ्गसूत्र]	८
चत्तारि पंच जोयणसयाइं	[बृहत्संग्रहणी/गा. १९२]	४२-९
छज्जीवनिकायदया-	[उप.मा./गा.४३०]	११८-१८
तत्थिमं पढमं ठाणं	[दशवै./अ.६-गा.९]	१८-११७
ददातु दानं विदधातु मौनम्	[ ]	११३-१७
न सा दीक्षा, न सा भिक्षा,	[ ]	११४-१७
नो विद्या न च भेषजम्	[ ]	५३-११
पंचसु जिणकल्लणेसु	[बृहत्संग्रहणी/गा. १९०]	४३-९
ग्रामदः परमद्वेषी,	[ ]	१६१-२३

□ □ □

परिशिष्टम्

[५]

सिरिकुम्मापुत्तचरिये विशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः

विशेषनाम		पत्राङ्कः
आसपूरी	[देवी]	१३
आसाढभूइ	[मुणि]	२१
इलापुत्त	[सिद्धिपुत्त]	२१
इंदभूइ	[अणगार]	४
एरवय	[खित्त]	२१
कमला	[रण्णी]	१५, २३
कमलादेवी		
कुम्पपुत्त	[रायपुत्त]	३, ४, ५, १९, २०
कुम्मापुत्त		२४, २६, २७
कुम्मा	[रण्णी]	१५
कुम्मादेवी		
गोयम	[गणहर]	४, ५
जगदुत्तम	[तित्थयर]	२२, २४, २५, २६
जंबुद्दीव	[दीव]	५, १०
जिणमाणिक्क	[सीस]	२७

परिशिष्टम्-५	सिरिकुम्मापुत्तचरिये विशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः	१६५
दुग्गिल	[उज्जाण]	५
दुग्गिल	[वण]	१०
दुमा	[पट्टराज्ञी]	५, २३
हुमा		
दुल्लभ	[राजकुमार]	५, ६
देवाइच्च	[चक्कधर]	२२
दोण	[नरिंद]	५, ६, २३
होण		
धम्मदेव	[रायपुत्त]	१९
भद्दमुही	[जक्खिणी]	५, ६
भमर	[भूवइ]	१५, २३
भरह	[खित्त]	२१, २४
भारह		
भरह	[चक्की]	२९
भरहेसर		
भारह	[खित्त]	५
मणुयखित्त	[खित्त]	२९
महसुक्क	[सुरलोअ]	१५, २४
महावीर	[तित्थयर]	४
महिंदसिंह	[राया]	१५
महाविदेह	[खित्त]	२९
मंगलावइ	[विजय]	२९
मंदिर	[विमाण]	१५, २४
माणवई	[माणवी]	६

मेरु	[पव्वय]	१०
रयणसंचय	[नयरी]	२१
रायगिह	[नयर]	३, १५
वद्धमाण	[तित्थयर]	३
विजय	[खेत्त]	२१
विदेह	[खित्त]	२१
वीर	[तित्थयर]	३
वेअड्ड	[पव्वय]	२४
वेसाली	[नयरी]	१५
सुलोयण	[केवली]	५, ६
सुवेलवेलंधर	[सुर]	२१
हेमविमल	[आयरिय]	२७

